

OPPLYSNINGENS RETORIKK

Om saklighet i den politiske debatt

En drøfting av hvilke kriterier den politiske debatten bør vurderes etter, med utgangspunkt i velgernes behov

Masteroppgave i medievitenskap

Ida Andersen

Vår 2014

Innhold

Innhold	1
Forord.....	3
Kapittel 1. Innledningsvis	4
<i>Situasjon og bakgrunn .....</i>	<i>4</i>
<i>Argumentasjonsdemokrati .....</i>	<i>8</i>
<i>Både-og i norsk debatt.....</i>	<i>11</i>
Kapittel 2. Metodiske utfordringer.....	13
<i>Analysemateriale .....</i>	<i>13</i>
<i>Metodisk tilnærming .....</i>	<i>14</i>
<i>Subjektivitet .....</i>	<i>15</i>
<i>Forholdet mellom teori og empiri .....</i>	<i>16</i>
Kapittel 3. Programlederens rolle.....	18
Kapittel 4. Faktasjekk.....	20
<i>Strid om hva fakta innebærer .....</i>	<i>21</i>
<i>Uppreis faktabruk .....</i>	<i>22</i>
<i>«Du har blitt tatt i faktasjekk...» .....</i>	<i>23</i>
Kapittel 5. Politikere er hele mennesker	25
<i>Personlig partikultur .....</i>	<i>25</i>
<i>Abstrakte samfunnsspørsmål får konkret form.....</i>	<i>28</i>
<i>Dødbringende rasjonalitet.....</i>	<i>30</i>
Kapittel 6. Demokratiet står på spill	34
<i>Pass dine egne saker! .....</i>	<i>34</i>
<i>Angrep på velgerne.....</i>	<i>35</i>
Kapittel 7. Klare spørsmål – uklare svar	39
<i>Illusorisk klarhet.....</i>	<i>41</i>
<i>Brobyggere .....</i>	<i>44</i>
<i>Programlederen krever avklaringer.....</i>	<i>46</i>
Kapittel 8. Avbrytelser.....	50
Kapittel 9. Uklart om formueskatten	56

<i>Ei fjær eller ti høns?</i>	57
<i>Når det diskutabile blir indiskutabelt</i>	58
<i>Den vet best hvor skoen trykker, den som har den på</i>	59
Kapittel 10. Språklige bilder og verdensbilder	61
<i>Formuleringer og forståelsesrammer</i>	61
<i>Omvendte lommetyveri</i>	64
<i>Retorisk frihetskamp</i>	67
<i>Gerd Kristiansens blå ordbok</i>	71
Kapittel 11. Om å mumle seg til regjeringsmakt	73
<i>«Tid for et skifte»</i>	73
<i>Forbedring eller forandring</i>	75
Kapittel 12. «I gættejernenes skumringsland»	78
<i>Motivspekulasjoner</i>	78
<i>Utilsiktete konsekvenser</i>	80
<i>Med «folk flest» i tankene</i>	81
Kapittel 13. Statsministerduellen	84
<i>Mer om formueskatt</i>	84
<i>Diskutable formuleringer</i>	86
<i>Unnvikende svar om handlingsregelen</i>	87
<i>Avbrytelser</i>	89
<i>Mye utenomsnakk</i>	92
Kapittel 14. Økt bevissthet	94
Litteratur	99

Forord

Etter alle gangene jeg har bladd fremover i kalenderen og talt månedene, ukene, dagene til innleveringsdatoen, er det uvirkelig at dagen nå er her. Slik sett skiller ikke masterinnlevering seg nevneverdig fra øvrige store øyeblikk i tilværelsen; når noe man har sett frem til endelig hender, er det alltid så uvirkelig at det ikke riktig gjør inntrykk før i etterkant.

Men la meg starte med begynnelsen. Mitt første møte med Christian Kock var gjennom boken «De svarer ikke». Jeg ble forbløffet over hvor usaklige de danske politikerne kunne være, og overrasket over hvor underholdende jeg synes det var å lese om dem. Det slo meg at det var slik en masteroppgave burde være: grundig, men ikke kjedelig. Med denne tanken i hodet satte jeg i gang med å skrive. Noen ganger med stor iver og glød, noen ganger med lede og likegyldighet. Men alltid med en ambisjon om at resultatet skulle bli lesverdig.

Mange lange dager til tross, det siste året har vært langt bedre enn fryktet. Det har jeg flere å takke for. Fremfor alt vil jeg takke min veileder, Anders Johansen. Han har loset meg gjennom labyrinten av teorier og fremgangsmåter. Han har pekt meg i riktig retning når jeg har stått overfor avgjørende veivalg, og ledet meg tilbake på rett spor når jeg har gått meg vill. Møtene med ham har alltid resultert i mange gode ideer og ny motivasjon. Jeg kunne ikke hatt bedre hjelp! Jeg vil også takke samboerne mine i Annekset (for allmennheten kjent som lesesal 539) for gode diskusjoner – både saklige, og usaklige, spenning i hverdagen (hovedsakelig gjennom vinterning) og for vennskap og støtte. Særlig takk til Ingelin som har lest hele teksten og kommet med tips til forbedringer. Familie og venner for øvrig fortjener også en takk for å ha utvist stor forståelse, initiert kjærkomne avbrekk og bistått med gode råd om alt fra lemus-håndtering til Habermas-lesning.

Kapittel 1. Innledningsvis

Situasjon og bakgrunn

«Alt for mye krangling. Og alt for mye diskusjon om hva den ene vil og hva den andre vil». Slik omtalte en eldre dame fjorårets valgkamp i et pauseinnslag som ble vist under åpningsdebatten i Arendal. Den gamle damen er ikke alene om å mene dette. Det synes å være en fremherskende folkelig oppfatning at politikerne alltid krangler – og at de gjør det uten grunn.

I dag er de politiske skillelinjene blitt mer utydelige enn før, og forskjellene mellom partiene er mindre. For å appellere til flere velgere, søker partiene seg ofte inn mot midten og tilpasser retorikken sin slik at den ikke skal skremme bort sentrumsvelgerne. Dette gjør at skarpe vendinger blir polert bort, og det viktigste innholdet ofte underforstått. Det kan være stor forskjell på å «skape og dele»¹ (Arbeiderpartiet), «dele for å skape»² (Sosialistisk Venstreparti) og «skape før vi deler»³ (Høyre), men for det utrente øre høres disse vendingene helt like ut. Dermed kan det for mange late til at partiene egentlig mener det samme. Da kan det være direkte provoserende at de ikke kan bli enige. For den uinnvidde gir debattene lett inntrykk av meningsløs krangling.

Det er en naturlig sammenheng mellom oppfatningen av at det er små forskjeller mellom partiene og *kynismen*. Dersom utfallet av stortingsvalget ikke har betydning for hvordan samfunnet utvikler seg, fremstår det som kun en konkurranse om posisjoner (Kock 2009: 66). Dermed kan «kranglingen» forstås som at politikerne kun er ute etter makt. Kynismen er i dag svært utbredt i den politiske journalistikken, hvor politikerne så å si systematisk fremstilles som strateger som kun er ute etter å kare til seg mest mulig makt. Slik skapes generell mistro til politikere og likegyldighet til de politiske sakene, og det offentlige ordskiftet blir «en tilskuersport, en turnering der kunnskap er våpen og argumenter er ammunisjon» (Brox 2003: 13).

Dagens konsensusorienterte debattideal har lange tradisjoner i landet. I embetsmannsstatens periode, som man ofte regner frem til midten av 1880-tallet, orienterte argumentasjonen seg

---

¹ «Skape og dele» var tittelen på Arbeiderpartiets partiprogram 2009 – 2013 (Arbeiderpartiet 2009).

² «Dele for å skape» var bl.a. tittelen på en Stortingsmelding lagt frem av SVs Heikki Holmås i 2013 (Utenriksdepartementet 2013). Under Folkemøte i Bergen brukte også Audun Lysbakken denne formuleringen.

³ I avtalen mellom Høyre, FrP, KrF og Venstre står det at: «Samarbeidspartiene bygger sin politikk på at verdier må skapes før de deles» (Høyre 2013a).

mot konsensus heller enn konfrontasjon. Idealet var at man gjennom en tilstrekkelig åpen og opplyst debatt skulle bli enige om en løsning som var til alles beste. Dette skulle være oppnåelig dersom alle var villig til å oppgi standpunktet sitt til fordel for et bedre argument. For at dette skulle være mulig måtte debattens deltakere være tilstrekkelig opplyste, og ikke bundet av økonomiske egeninteresser. Offentligheten begrenset seg av den grunn til «Landets bedste Mænd»: menn med embete eller eiendom som var økonomisk uavhengige og, etter tidens mål, «opplyste» og «dannede» (Johansen og Kjeldsen 2005: XXX). Med indirekte valg, der velgerne stemte på valgmenn som så valgte sine representanter til Stortinget, sørget man for at representanten ble valgt med hensyn til sin «formodede politiske respektabilitet og dyktighet, ikke med hensyn til hans spesielle politiske anskuelse» (Stang 1863 i Olstad 2014: 18). Ved at kun en liten del av landets innbyggere hadde stemmerett, og en enda mindre del reell innflytelse, lå forholdene til rette for en politisk kultur som var harmonisk og konservativ. «Landets bedste Mænd» representerte i virkeligheten ikke landets menn fra alle klasser og bakgrunner, de kom fra samme sjikt og miljø og hadde få motstridende interesser. Slik var det i embetsmannsstansens periode ofte mulig å føre en konsensusorientert debatt og faktisk komme til enighet (Johansen og Kjeldsen 2005: XXXI).

Selv om vi ofte setter 1814 som året Norge ble et demokrati, var det lite som var demokratisk ved embetsmannsstaten.⁴ Først med oppblomstringen av alle former for organisasjoner fra rundt midten av 1800-tallet, og partistiftelsene midt på 1880-tallet oppstod det reelle norske demokratiet. Fremveksten av organisasjoner og foreninger skapte nye arenaer for debatt utenfor Stortinget, og et bredere lag av folk fikk slik tilgang til – og innsikt i – offentligheten. Med utvidelsen av offentligheten, presset også spørsmålet om utvidelse av stemmeretten seg på. Ledende i denne utviklingen var arbeiderbevegelsen (Olstad 2014: 107- 108). Med den allmenne stemmeretten ble offentlighetens rom utvidet og inkluderte nå de brede lag av folket. Dette førte til at politikken kom til å handle mer om motstridende interesser, og at debattene tok form som en kamp mellom uforenlige standpunkt, snarere enn en rådslagning med konsensus som mål (Johansen og Kjeldsen 2005: XXXIII).

Parallelt med den demokratiske utviklingen, ble arven fra embetsmannsstaten ivaretatt utover 1900-tallet av autoritære tendenser i det politiske Norge. Frykten for den «uopplyste», men nå mektige arbeiderklassen lå som en understrøm og en utfordring til demokratiet gjennom hele mellomkrigstiden. Deler av borgerskapet anså den allmenne stemmeretten for å være en

---

⁴ Flere har reagert på setningen «Da Norge fikk sin grunnlov i 1814, gikk vi fra enevelde til demokrati» på Stortingets nettsider (Olstad 2014: 11, Overrein 2014)

trussel mot sin makt, velstand og privilegier. Kapitaleierne bekymret seg over arbeidernes krav til medbestemmelse, og forsøkte ved flere anledninger å begrense fagforeningenes makt (Olstad: 2014: 110 – 111). Flere tok til orde for å heve politikken over partienes innflytelse, og la sakkyndige styre landet på en apolitisk måte. Blant disse var Christian Michelsen, som høsten 1903 stilte til valg med Samlingspartiet; et parti som ville det fremvoksende sosialdemokratiet til livs, og ønsket å samle makten i hendene på «næringslivets beste menn» (Wyller 1975: 49 - 50). Han gjenopptok dette i 1925 da han, sammen med Fritjof Nansen, stilte seg i spissen for Fedrelandslaget. Den tverrpolitiske organisasjonen skulle bekjempe den revolusjonære arbeiderbevegelsen, og ta opp igjen ånden fra 1905 – året da nordmennene hadde stått samlet om nasjonens politikk. Blant Fedrelandslagets medlemmer var det en utbredt oppfatning at partisystemet virket splittende, og mange mente at de politiske partimotsetningene var årsaken til de økonomiske vanskelighetene i landet (Hyvik 1995: 46). I en tale ved den offisielle stiftelsen av organisasjonen sa Michelsen at:

I en tid som denne, da alt gjærer, da alle særinteresser trær sterkt i forgrunden, da partipolitikken synes at ha opslugt det væsentligste av al samfunnsinteresse, kunde det være nyttig at forsøke at samle national ungdom fra alle partier, høire, venstre, socialister, alle som staar paa borgerlig grund, om enkelte store fællesopgaver, som et moderne kultiveret samfund maa bygge paa. (Michelsen 1925)

Utover 1920- og 30-tallet antok ideen om et sakkyndig styre av landet ny form, da tanken om samfunnsstyring som en slags ingeniørkunst oppstod. Med objektiv, målbar viten skulle man løse samfunnsproblemene på en teknisk måte. Fordi mange samtidig var opptatt av at den politiske makten ikke måtte overføres til et «ekspertokrati» – dét ville bety slutten for demokratiet – fikk denne ideen, til å begynne med, begrenset utbredelse (Johansen 2012: 800 – 803). Etter krigen var motforestillingene så godt som borte. Man så man store svakheter ved mellomkrigstidens polariserte politiske kultur, og mange mente det var behov for en fornyelse av det politiske. Bekymringen for virkningen av moderne propaganda var stor, og sakligheten ble fremhevet som en viktig motvekt til ideologiske «forblindelser» (Johansen 2012: 780 – 781). Det vokste frem en sterk tiltro til at ekspertene var best skikket til å styre landet, og direktorater og departementer ble fylt med sakkyndige. Slik tenkte man at man kunne hindre at unødige konflikter oppstod, og på denne måten effektivisere det politiske arbeidet. Dette var en fornyelse av idealet fra embetsmannsstaten periode; ved å slippe frem de saklig sett dyktigste og mest erfarne, skulle man styrke innslaget av fornuft i politikken. Men mens de som under embetsmannsstaten ble regnet for å være «Landets bedste Mænd» fikk sine stillinger på bakgrunn av økonomiske forhold og akademisk tilegnet danning, bestod

sakkyndigheten i det moderne teknokratiet av forskningsinformert ekspertise (Johansen 2012: 786 – 787).

To hundre år etter innledningen til embetsmannsstatens periode, stiller historiker Finn Olstad det betimelige spørsmålet: «Er vi på vei mot den nye embetsmannsstaten?» (Olstad 2014: 217). Selv om det demokratiske maskineriet er større og mer velfungerende enn i embetsmannsstaten, er mye av den reelle makten overført til markedet, uavhengige forvaltningsorganer og rettslige organer i inn- og utland. Embetsmannsstatens idealer fornyes og tar nye former, og fortsetter slik å påvirke den politiske kulturen i landet. I dag er tanken om at eksperter skal være sentrale i samfunnsstyringen erstattet med tanken om en «profesjonell ledelse» av samfunnet (Johansen 2012: 829). Næringslivets styringsformer skal effektivisere tidligere demokratiske institusjoner, derfor ansettes ledere i de øverste stillingene i institusjoner som skoler og universitet.⁵ Høyres valgkampstrategi har vært å løfte frem denne administrative tilnærmingen til politikk som ideal. Det som ellers gjerne anses som en svakhet, blir gjort til et fortrinn: Høyre står for en pragmatisk administrativ styring av landet, den klare kandidaten til stillingen som administrativ leder for A/S Norge er Erna Solberg. Med «nye ideer og bedre løsninger» appelleres det til velgere som ikke ønsker seg *forandring*, men *forbedring*. Med ambisjoner om å gjøre Norge enda bedre, løftes evnen til å tenke pragmatisk frem. Slik kan Høyre – som tidligere har vært opptatt av å markere sin avstand til Fremskrittspartiet – nå inngå et regjeringssamarbeid med partiet. Velgerne oppfordres til å stemme for et regjeringsskifte, fordi et borgerlig samarbeid vil ha «mer handlekraft» og «større gjennomføringsevne» enn det rødgrønne alternativet. Med en vilje til å inngå kompromiss kan en ny regjering få utrettet noe; det er viktigere enn de ideologiske uenighetene som tidligere gjorde samarbeid uaktuelt.⁶

Den politisk-ideologiske dimensjonen var så påfallende fraværende i Høyres valgkamp at man kan si at deres sentrale valgkampbudskap var at de ikke hadde noen politikk. Slik er det selvfølgelig ikke. Det er forskjell på de fire borgerlige partiene, og som resultatet av regjeringsforhandlingene i Nydalen viste, er det ikke alle standpunkt det er mulig å oppgi. Det er også mer som skiller en borgerlig regjering fra en rødgrønn regjering enn ansiktene i regjeringslokalene. Disse forskjellene må synliggjøres for velgerne. Kun slik kan velgerne vite at de stemmer på den politikken som er den beste – ut fra deres verdier. Da må debattens

---

⁵ Høyre har programfestet et krav om «skolelederkompetanse» for å kunne jobbe som rektor (Høyre 2013b).

⁶ Kristin Clemet har tidligere sagt at et regjeringssamarbeid med FrP ville «føre et seriøst konservativt parti ut i isolasjon» og før valget i 2001 beskrev Jan Petersen et samarbeid med FrP som et «marerittsscenario» (Jenssen 2013).

kvalitet vurderes etter andre kriterier enn etter hvor «handlekraftige» politikerne er. Men hvilke krav er det egentlig rimelig å stille til den politiske diskusjonen?

Argumentasjonsdemokrati

Den danske retorikeren Christian Kock har formulert et sett med kriterier for vurdering av det offentlige ordskiftet. Han har tatt utgangspunkt i at vurderinger av debattens kvalitet må basere seg på mottakerens behov for en opplyst debatt. Hans ideal for offentligheten er et *argumentasjonsdemokrati*, hvor den politiske debattens hovedanliggende er å gi velgerne et grunnlag for å ta stilling (Kock 2011: 13). Han beskriver et moderne demokrati som kjennetegnes av motstridende interesser og motstående samfunnsoppfatninger. Derfor mener han det ikke har noe for seg å strebe etter konsensus. Han kritiserer Jürgen Habermas' «ideelle demokrati» fordi det er «et demokrati hvor det forventes at alle bliver enige, bare de taler godt nok sammen» (Kock 2011: 31). Kock deler ikke den tyske samfunnsfilosofens forestilling om at dersom uenige samtalepartnere bare argumenterer «redelig» og «rasjonelt» med hverandre – for å forstå, ikke for å «vinne» – vil de bevege seg mot enighet i kraft av «argumentenes rasjonelle makt» (Kock 2011: 41). Han mener Habermas ikke tar inn over seg at politikk diskuteres ut fra verdier, og at det derfor sjelden er mulig å bli enig om politikk – selv etter «redelig» og «rasjonell» diskusjon. Kock mener derfor at det også må være legitimt å argumentere for å «vinne» (Kock 2011: 42). Han kritiserer Habermas for å kreve at man skal bruke språket på den «sanne» måte – det vil si: den «kommunikative» måten, som et redskap for å forstå hverandre. Han mener Habermas er urimelig når han kaller den «strategiske måten» – det vil si: å kommunisere med sikte på påvirke – for «suspekt» (Kock 2011: 41). Kock begrunner innvendingene sine med at mennesker taler både for å *forstå* hverandre, og for å *påvirke* hverandre.⁷

Men er Kocks kritikk av Habermas berettiget? Habermas mener ikke at det er uredelig å bruke språket med sikte på å påvirke, men at dette må skje gjennom deliberasjonen. For at man skal kunne overbevise noen, må den retoriske språkhandlingen først både *forstås* og *aksepteres*. For å forklare dette bruker han et eksempel hvor Y oppfordrer L til å gi ham penger fordi det vil «glede hans kone». L forstår og aksepterer anmodningen, og kan enten føle seg forpliktet til å gi Y pengene, eller berettiget til å avvise oppfordringen (Habermas 1999: 144). Dette er

---

⁷ Tilsvarende kritikk fremsettes i «Kan man opstille adfærdsregler for offentlig debat» og «Fornuftig uenighed» (Kock 2008a: 59, 63, Kock 2008b: 67, 68)

den «sanne» måten å bruke språket på. Hvis Y derimot satser på å skaffe seg pengene ved å rette en pistol mot en bankansatt og si: «Hvis du ikke gir meg pengene, skyter jeg», bruker Y språkeksterne midler for å påvirke kassererens handlinger. Dette kaller Habermas «manifest strategisk handling» (Habermas 1999: 145). Her ligger det overbevisende middelet altså ikke i selve oppfordringen, men i trusselen som pistolen fører med seg. Habermas kritiserer også den «latent strategiske handlingen»: Y oppfordrer L til å gi ham penger som han skal bruke til noe kriminelt, men han forteller ikke L dette, fordi han antar at han da ikke vil få pengene (Habermas 1999: 144). I dette tilfellet må L foreta valget mellom å gi Y pengene eller ikke, på feil grunnlag. Dette problematiserer også Kock:

At man vil påvirke andres anskuelser, er legitimt; alle de teorier som går ut på at det er kritisabelt at være 'strategisk', dvs. at ville overbevise, er livsfjerne. (...) *Men*: Hvis man vil påvirke folks anskuelser, er det redelig å signalisere hva man er ute på. Og man må gi grunde, også kaldet argumenter. (Kock 2011: 41 – 42)

Når Kock kritiserer Habermas' syn på strategisk språkbruk lager han altså en karikatur av hva Habermas mener. En mulig årsak til forvirring i debatten om «strategisk handling» er at begrepet blir brukt ulikt. Kock kaller alle de tre talehandlingene Habermas beskriver for «strategiske», og kritiserer Habermas for å mene at denne måten å bruke språket på er «suspekt». Når L oppfordrer Y til å gi ham penger, har han et mål med samtalen, kommunikasjonen hans kan dermed sies å være «strategisk», Men Habermas regner kun de to siste handlingene fra eksemplet som «strategiske», mens den første er hva han kaller «kommunikativ». Så langt kan det se ut til at de to i bunn og grunn er enige, til tross for den tilsynelatende uenigheten.

Kocks kritikk av Habermas' «ideelle demokrati» er det mer hold i. Selv om Habermas ikke gjør noe forsøk på å beskrive vår empiriske virkelighet, løfter han frem den konsensusorienterte diskusjonen som et ideal. I det «ideelle demokratiet» foregår det offentlige ordskiftet mellom deltakere som er fullstendig hevet over sine særinteresser. I en slik tenkt situasjon ville det være mulig å deliberere seg frem til en løsning som var i overenstemmelse med den allmenne vilje (Habermas 1976: 108). Dette er et ideal som minner om den faktiske organiseringen av embetsmannsstatens offentlighet; i denne perioden ble det stilt krav om økonomisk uavhengighet og akademisk dannelse for å kunne delta i beslutningsprosessene. Men det var jo ikke slik at embetsmennesenes rikdom og utdannelse gjorde dem i stand til å ta beslutninger som var i hele befolkningens interesse – de styrte

landet på en måte som ivaretok deres egne interesser. De fleste vil kunne følge tanken om at det i en offentlighet som er helt fri særinteresser, ville være mulig å deliberere seg frem til et mer rettferdig samfunn. Men det «ideelle demokratiet» vil aldri kunne bli noe mer enn en utopi. Fordi samfunnet består av mennesker med forskjellige interesser og ulike behov, er det ikke mulig å snakke om «et felles beste». Hvilken politikk som er den «beste», avhenger av situasjon, interesser og verdier; hva som er den beste politikken for den ene, er ikke nødvendigvis like gunstig for den andre. Argumenter i politisk debatt har derfor ikke karakter av å være «sanne» eller «usanne»; som regel finnes det relevante argumenter både *for* og *mot* en handling (Kock 2008a: 63). Sjelden vil det være mulig å komme frem til en løsning som alle, eller mange, kan være enige om ved hjelp av faktavurdering eller logisk bevisførsel. For eksempel vil det ikke være mulig å finne et «sant» svar på hvorvidt skattene bør settes opp eller ikke. Dette gjør, i følge Kock, at det ikke har noe for seg å kreve tvingende logisk argumentasjon og forpliktelse til konsensus i politisk debatt.

Selv om de politiske forslagene og tiltakene ikke har karakter av å være sanne eller usanne, kan argumentene som fremsettes likevel være det. Et «sant» argument er hva Kock kaller et «godt argument»: Det er både *riktig*, *relevant* og *vektig*. Et *riktig* argument gir et dekkende og troverdig bilde av sakens reelle tilstand. Et *relevant* argument er et argument som vedkommer saken. Et *vektig* argument er et argument som veier tyngre enn motargumentene (Kock 2011: 21 - 22). Dette betyr at politiske avgjørelser både *kan* og *skal* diskuteres rasjonelt, ikke for å oppnå konsensus, men for å gi velgerne et overblikk over «de mulige overbevisende momenter i ethvert givet stof» (Aristoteles 1983: 33; 1355b i Kock 2008a: 63).

Slik debatt får danskene visstnok lite av. I gjennomgangen av den danske debatten finner Kock at en stor del av det som gir seg ut for å være debatt og argumentasjon egentlig ikke er det (Kock 2011: 15 - 16). Store deler av ordskiftet er preget av mangel på reelle argumenter; i stedet forsøker de danske politikerne å få velgerne til å akseptere holdninger og standpunkt, uten å forplikte seg til argumentasjon. Når det først blir argumentert, er argumentene ofte «dårlige»; de er ikke riktige, relevante eller vektige. Og når politikerne får kritikk eller blir stilt spørsmål, svarer de ikke. I stedet tyr de til «irrelevant udenomssnak tilsat selvros og ikke minst mistænkeliggjørelse af modparten» (Kock 2011: 197).

Både-og i norsk debatt

I Norge er det gjort få forsøk på å vurdere det offentlige ordskiftet ut fra spørsmål om velgernes behov. Når mediene vurderer debattene er det vanligvis for å finne ut hvem som «vant» og hvem som «tapte». Dermed blir det politikernes fremtoning og debattekniske ferdigheter som bedømmes. Evalueringer som konkluderer med at Siv Jensen «struttet av energi og overskudd» (VG 8.9.13) og at Liv Signe Navarsete ikke klarer «å komme igjennom TV-skjermen» (Politiske Nyheter 6.9.13), etterfulgt av terningkast, mangler det ikke på i norsk presse. Er man «offensiv», «på hugget» og «tydelig», blir man belønnet med en femmer eller sekser på terningen, er man derimot «defensiv», «usynlig» og «utydelig» må man ta til takke med en toer eller treer. Slike vurderinger baserer seg på et instrumentelt syn på kommunikasjon: Spørsmålet er ikke om det skapes forståelse, men om seerne blir påvirket til å stemme annerledes. For partienes valgkampstaber kan slikt være nyttig. For alle andre er slike vurderinger verdiløse som annet enn underholdning.

Riktignok hender det at debatten blir vurdert ut fra velgernes premisser. I det siste har tåkeprat vært gjenstand for mediens oppmerksomhet, og i 2013 ble Grete Faremo tildelt Geelmuyden.Kieses «tåkepris» for dette utsagnet:

Når vi ønsker et samarbeid med kommunen så er det ikke minst for også å kunne ta tak i sosiale utfordringer, og vi jobber derfor med tiltak som gjør det mulig for oss å støtte opp om tiltak som kommunene velger å iverksette, og det kan være ulike strakstiltak (Geelmuyden.Kiese 3.6.13).

Utsagnet fra den tidligere justisministeren illustrerer hvor vanskelig det noen ganger kan være å forstå politikerne. Slik verbal tomgang er skadelig for den offentlige samtalen, og det er på sin plass at noen vier dette oppmerksomhet. Men dette er bare én av de såkalte «fordummende uskikkene» som bidrar til å svekke de politiske debattenes opplysningsverdi.

Ottar Brox, som er politiker og professor i sosilologi, har kritisert den norske debatten for å utvikle og vedlikeholde «den dårskap, hvorved verden regjeres»⁸ (Brox 2003: 10). Med dette mener han at ordskiftet forringes av at makthaverne forsøker å hindre at interessemotsetninger blir diskutert. Dette gjør de fordi «den virkelighetsoppfatningen som ligger til grunn for massive enigheter, ikke ville overleve en åpen og hemningsløs diskusjon» (Brox 2003: 11). Av denne grunn svarer politikerne ikke på de saklige, maktkritiske argumentene som blir fremmet. I stedet satser de på at disse, såfremt de forbigås i stillhet, snart vil være glemt (Brox 2014).

---

⁸ Brox siterer her Johan Vogts «Memorandum til H.M. Kongen».

Den norske politiske debatten kritiseres også for å være uengasjerende og kjedelig. Kjell Terje Ringdal, som er høyskolelektor i retorikk, er blant de som har hevdet at norsk politikk preges av et uengasjerende språk. Han etterlyser politikere med visjoner, som «snakker fra hjertet» og med et «engasjement og glød i øynene» (Ringdal 2013). Retorikkprofessor Jens Elmelund Kjeldsen har også kalt den norske debatten uinspirerende. Han legger mye av skylden for dette på mediernes overdrevne interesse for politikerne som privatpersoner:

De fleste politikere vil naturligvis fremstå i godt lys for massene, og når mediene fokuserer på deres privatperson, blir de enda mer redd for å si noe støtende. I stedet velger de minste motstands vei og snakker flatt og ufarlig til folk flest. (Dagens Næringsliv 16.3.13)

For øvrig har Kjeldsen også rost den norske debatten for å være opplysende. Etter å ha fulgt den amerikanske valgkampen i ett år, skriver han at han er «stolt over å komme hjem til norsk valgkamp og oppleve politisk diskusjon og fjernsynsdebatter, som både gjør det klart hvor partiene står og lærer meg noe om den politiske substansen». Han trekker særlig frem meningsbrytningen mellom Jens Stoltenberg og Erna Solberg under Statsministerduellen. Den «gav en engasjert og lærerik gjennomgang av saken» og innfridde hans forventninger til debatten, nemlig at den skal være «en retorisk gjennomarbeidning av politiske saker, slik at vi som seere blir tilbydd forskjellige synspunkter og får argumenter for og imot disse» (Kjeldsen 2013).

Det hender altså at debatten vurderes ut fra velgernes behov, men også disse vurderingene er ofte synsete og tar gjerne form som generelle betraktninger. Det tilhører sjeldenhetene at noen diskuterer hvilke kriterier debattene skal vurderes etter, og hvilke krav som er rimelige å stille til politikerne. Med denne analysen ønsker jeg å inspirere til en slik diskusjon. Jeg vil ta utgangspunkt i Christian Kocks vurderingskriterier og la disse bryne seg på konkrete eksempler fra den norske valgkampen, for slik å kunne diskutere hvor egnet de er i praksis. Slik ønsker jeg å bidra til å øke bevisstheten om hvordan den politiske debatten fungerer som kommunikasjon her til lands. Til grunn for oppgaven ligger det en forestilling om at velgerne er mottagelig for argumentasjon, og at de er tilbøyelige til å endre oppfatning om bestemte saker, gitt at politikken blir grundig forklart, belyst og kritisert. Jeg avviser tanker om velgerne som upåvirkelige og den politiske kommunikasjonen som utelukkende manipulativ, slik som blant annet tilhengere av Rational Choice-teorien fremmer (Kock 2008a: 58, 2009: 65). Likevel tror jeg at mange velgeres verdier i stor grad ligger fast. Men oppfatningene om hvordan man best handler i tråd med disse verdiene – om hvilke politiske løsninger som er de beste – kan etter min mening påvirkes gjennom en tilstrekkelig opplyst debatt.

Kapittel 2. Metodiske utfordringer

Analysemateriale

I forbindelse med valget 9. september 2013 ble det arrangert til sammen seks partilederdebatter på NRK1 og TV2. Tre av debattene ble arrangert og sendt av NRK – én av disse i regi av programserien «Debatten» – og tre ble arrangert og sendt av TV2. I fem debatter deltok alle partilederne for de største partiene, i tillegg var Bjørnar Moxnes fra Rødt og Hanna Markussen fra Miljøpartiet De Grønne med i deler av NRKs siste partilederdebatt. Debattsendingene på NRK ble stykket opp med en eller to miniduelle, mens TV2s debatter ble avbrutt av reklamepauser. I tillegg til de fire partilederdebattene, sendte NRK to folkemøter og TV2 tre statsministerdueller. De to folkemøtene skilte seg fra partilederdebatten ved at de kretset rundt hvert sitt tema: økonomi og helse. Folkemøtene skilte seg også fra partilederdebattene ved at de ikke var forbeholdt partilederne, og det var heller ikke alle parti som var representert på disse møtene.⁹ Som navnet tilsier, deltok også folk i salen. Eksempelvis ble lege og professor ved Universitetet i Tromsø, Olav Helge Førde, og president i Legeforeningen, Hege Gjessing, som begge var til stede i salen, tildelt taletid. I tillegg til disse rene debattprogrammene, sendte NRK «Valgstudio» som inneholdt små reportasjer og korte debatter om utvalgte tema, og TV2 sendte «Partilederne grilles», et program hvor partilederne ble intervjuet av en kritisk programleder.

Grunnet oppgavens omfang, har det vært nødvendig å gjøre et utvalg. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i debattene, duellene og folkemøtene når jeg skal diskutere hvilke kriterier debatten bør vurderes etter. Jeg har utelatt «Partilederne grilles» og «Valgstudio»-sendingene. «Valgstudio» er ikke med fordi debattsekvensene i dette programmet er korte, og ofte deltar kun to eller tre politikere, sammen med en eller to «eksperter». «Partilederne grilles» er ikke tatt med fordi jeg hovedsakelig ønsker å se på debatter som foregår mellom politikerne, og ikke på ordvekslinger som foregår mellom en utspørter og en politiker. Programlederen fyller naturligvis en viktig rolle også i debattsjangeren, men da først og fremst som ordstyrer. Hvordan programlederen fyller ordstyrerrollen bestemmer rammen rundt debatten, og er avgjørende for hvor saklige politikerne tillates å være. Derfor har jeg viet et kapittel til å diskutere programledernes rolle. Mitt hovedanliggende er imidlertid å diskutere hvilke krav det er hensiktsmessig å stille til *politikkerne* for at debatten skal bli opplysende.

---

⁹ På Folkemøte i Tromsø, som var en debatt om helsepolitikk, bestod panelet av Jonas Gahr Støre, Bent Høie, Liv Signe Navarsete, Siv Jensen og Trine Skei Grande. På Folkemøte i Bergen, om økonomi, bestod panelet av Ketil Solvik-Olsen, Audun Lysbakken, Jens Stoltenberg, Erna Solberg og Knut Arild Hareide.

Jeg har plukket ut sekvenser fra det empiriske utvalget som er interessante å diskutere i lys av Christian Kocks bidrag. Jeg har konsentrert meg om sekvenser av debattene som lar seg gjøre å føre en diskusjon omkrig; dette er enten typiske eksempler på usaklighet, eller tilfeller som er vanskelig å bedømme. Med alle utvalgene jeg har gjort, er materialet mitt naturligvis ikke representativt for det politiske ordskiftet generelt. Men det er heller ikke et marginalt utvalg. Mange av disse retoriske situasjonene dukker opp igjen flere ganger, og er tilsynelatende «vanlige» innslag i debattene. Det er uansett ikke mitt formål å gi et empirisk dekkende bilde av den norske debatten, men å bidra til en diskusjon om hvilke kriterier som er rimelig å vurdere den etter. Det er altså ikke debatten i seg selv jeg ønsker å konsentrere meg om, men kriteriene for vurdering av debatten.

Metodisk tilnærming

Debattsekvensene jeg har valgt å se nærmere på har jeg transkribert. Det interessante for meg har vært innholdet i hva politikerne sier, og hvilke ord og uttrykk de bruker for å formidle dette. Jeg har derfor gjort en enklest mulig transkripsjon av meningsutvekslingene: Jeg har ikke markert ikke-språklige uttrykk som pauser, tonefall og kroppsspråk. Det foreligger heller ingen fullstendig transkripsjon av alle debattene jeg har sett på.¹⁰ Jeg har naturligvis sett alle debattprogrammene i sin helhet, men fordi det kun er bestemte meningsutvekslinger jeg ønsker å analysere og diskutere, mener jeg at det ikke er interessant for denne studien med en transkripsjon av debattene fra begynnelse til slutt. Dette betyr at mange av eksemplene jeg diskuterer mangler en kontekst. Der jeg opplever at dette er problematisk har jeg, etter beste skjønn, forsøkt å gjøre rede for hva som ledet frem til den retoriske situasjonen jeg behandler. I noen tilfeller hvor jeg mener det er nødvendig, har jeg også valgt å ta med det som ble sagt før eller etter denne.

Med denne studien ønsker jeg å finne frem til et sett med kriterier som kan fungere som et verktøy for vurdering av politiske debatter. Forhåpentligvis kan jeg med dette bidra til utformingen av et alternativ til den instrumentelle tilnærmingen, som vurderer hvem av politikerne som mest effektivt klarte å markedsføre sin sak. Det overordnede målet med studien vil være å undersøke hvilke saklighetskrav som bør stilles til debatten for at den skal være mest mulig opplysende for velgerne. Til grunn for hva velgerne trenger legger jeg Kocks hovedpåstand: Velgerne skal kunne bruke den politiske debatten som grunnlag til å ta stilling

---

¹⁰ Alle debattene kan sees i sin helhet i NRKs og TV2s nett-tv-tjenester.

til hva som skal gjøres – før det blir gjort. Derfor trenger de argumenter for og mot at en gitt politikk er den beste (Kock 2011: 13 – 14).

Jeg undersøker ikke velgernes resepsjon av de retoriske situasjonene som oppstår, og kan derfor ikke si noe sikkert om hva som engasjerer, informerer, skaper apati og forvirrer. Det hadde utvilsomt vært interessant å gjøre en slik undersøkelse. Grunnet oppgavens omfang har jeg imidlertid valgt å konsentrere meg om hvordan budskapets innhold bør uttrykkes for at mottakeren skal kunne få den informasjonen som trengs, fremfor hvordan den faktisk blir mottatt. For å komme frem til hvilke retoriske situasjoner som blir håndtert på forsvarlig vis, har jeg analysert konkrete eksempler ut fra spørsmålet om de er *opplysende*. Jeg har altså ikke utført en fullstendig retorisk analyse av materialet, men har nøydd meg med å analysere det med hensyn til en konkret retorisk problemstilling.

Subjektivitet

Til tross for at jeg bruker eksplisitte vurderingskriterier utarbeidet av noen andre til å diskutere hvilke kriterier de politiske debattene bør vurderes etter, står jeg likevel i fare for å la mine egne tanker om hva politikk er, og mine egne politiske sympatier, stå i veien for en upartisk og balansert diskusjon. Jeg er selv politisk engasjert på venstresiden i norsk politikk, og personlig ikke spesielt begeistret for partiene til høyre. Dette betyr at jeg går inn i materialet med bestemte forventninger og fordommer. Slik tror jeg det, i større eller mindre grad, er for alle. Til tross for at det ikke er alle som er politisk engasjert, har vi alle en oppfatning av virkeligheten som er avgjørende for hvordan vi erfarer verden; ulike forståelsesrammer som påvirker hva vi opplever som fornuftig. Jeg kommer mer inn på forståelsesrammer, og på hvordan slike ubevisste mentale strukturer kan aktiveres av språket i kapittel 9, her vil jeg la det bli med å slå fast at det sannsynligvis ikke er mulig å skrive objektivt om politisk debatt. Jeg vil likevel strebe etter å gi en mest mulig balansert diskusjon.

For å slite meg mest mulig løs fra min forutinntatthet, har jeg sett alle debattene mange ganger. Dette tror jeg har gjort meg i stand til å se materialet på en mer analytisk og objektiv måte enn første gang jeg så dem. I begynnelsen levde jeg meg inn i, og ble selv engasjert i debattene. Ved å gjøre debattene til gjenstand for observasjon og refleksjon har jeg fått en ny distanse til stoffet som har gjort det mulig å stille seg kritisk og spørrende. På samme måte som et ord etter hvert kan virke fremmed når man gjentar det mange ganger på rad, endrer mitt forhold til debattene seg etter mange gjennomganger. I begynnelsen hørte jeg mest *hva*

politikerne sa, men etter å ha hørt hver setning mange nok ganger, ble jeg mer var på *hvordan* de sa det. Jeg sier ikke dermed at jeg har slitt meg fullstendig fri fra mine politiske sympatier og fordommer; jeg er nok fortsatt subjektiv i mine vurderinger og fortolkninger. Jeg har bitt meg merke i at mange av eksemplene på usaklighet i debattene kommer fra Erna Solberg og Siv Jensen. En mulig forklaring er at det er de som faktisk er de mest usaklige av de nåværende partilederne. En annen forklaring kan være at jeg er mest uenig i det de sier, og at dette gjør at jeg lettere oppdager usakligheter her. Det er for øvrig ikke mitt mål å vurdere hvem som er mest eller minst saklig i norsk politikk. Eksemplene jeg bruker skal ikke telles, men fungere som et utgangspunkt for en diskusjon. *Hvem* som sier hva er derfor ikke veldig viktig, det er *hvordan* de sier det jeg skal diskutere.

Denne analysen er gjennomgående *normativ*, og for så vidt alt annet en nøytral. Den inneholder vurderinger av hvordan politikere bør og ikke bør formulere seg, og kritiserer politiske innlegg som ikke oppfyller kravene. Den tar standpunkt for og mot bestemte former for retorisk praksis, og feller dommer basert på verdivalg. Men dette ligger i sakens natur. For å utrede kriterier for god og forsvarlig retorikk, er det nødvendig å ta standpunkt i grunnleggende verdispørsmål; hvis man skal utføre en slik undersøkelse gjennom analyse av konkrete eksempler, er det nødvendig å kritisere noen og rose andre. Når det velges side, er det imidlertid innenfor det *diskursetiske* feltet, ikke det *partipolitiske*. Normativitet er her på sin plass i vurderinger av hva som kan være god og dårlig retorikk, men ikke i tilsvarende vurderinger av politikk. Forhåpentligvis evner jeg å skjelne de to sider av saken, og oppfatte når jeg må tilstrebe balanse og nøytralitet, og når det er på sin plass å ta standpunkt og velge side.

Forholdet mellom teori og empiri

Jeg mener autentiske eksempler på diskutabel retorisk praksis er et avgjørende redskap i arbeidet med å reflektere omkring hvordan språket bør brukes. Av denne grunn vil jeg la et sett med saklighetskriterier, utarbeidet av Christian Kock, bryne seg mot konkrete eksempler fra den politiske debatten i Norge. Jeg vil se på hvordan fusk med, og uenighet om, fakta gjør det vanskelig for velgerne å vite hvilke tall som er riktige. Jeg vil undersøke hvilke retoriske manøvrer politikere bruker for å unngå å svare på spørsmål og kritikk, og diskutere hvilke følger dette får for de som ser på debatten. Jeg vil også diskutere om det er fruktbart å avskrive alle de retoriske praksisene Kock behandler som usakligheter. I diskusjonen om

retorisk innramming og tendensiøs ordbruk vil jeg argumentere for at kravene Kock stiller, kan gi et flatt og kjedelig språk. Også kravet om aldri å snakke om motpartens motiver, mener jeg er diskutabelt.

I tillegg til å anvende og diskutere Kock, vil jeg trekke frem en del retoriske praksiser jeg selv har identifisert, som er nært beslektet med debattuskikkene han beskriver – og som kan kritiseres med de samme innvendingene. Jeg vil diskutere hvorvidt det er usaklig å holde frem personlige historier i behandlingen av abstrakte samfunnssammenhenger. I en forlengelse av diskusjonen om uklare svar, vil jeg se på skjulte overganger som en form for unnvikelse. Jeg vil også se på noen flere retoriske manøvrer som blokkerer diskusjonen, som å anse all kritikk som fornærmelser av en eller annen yrkes- eller velgergruppe, og å avbryte motpartens innlegg.

Fordi jeg ønsker å diskutere en teori ved hjelp av konkrete eksempler, har jeg ikke delt teksten inn i en teoridel og en analysedel, slik oppgaver som dette ofte blir. I stedet har jeg delt den inn tematisk etter de ulike saklighetskravene jeg diskuterer, og latt hver del bestå av en teoretisk forankret diskusjon av materialet. Det er nettopp i møtet mellom generelle teoretiske synspunkt og et variert empirisk materiale at det kan oppstå en motstand som gjør det mulig å videreutvikle perspektivene; ved å la de teoretiske formuleringene bryne seg på et konkret materiale kan jeg se hvor disse kommer til kort og bør nyanseres.

Et naturlig sted å begynne er å se på hvorvidt forholdene lå til rette for en opplyst og saklig debatt. Derfor vil jeg først se på hvordan programlederne påvirket debattene. Når jeg har sett på betingelsene politikerne hadde for å være saklige, vil jeg gå i gang med å diskutere utvalgte retoriske situasjoner som oppstår i debattene. Til slutt vil jeg foreta en samlet utprøving av kriteriene jeg har arbeidet frem i en kritisk drøfting av den siste statsministerduellen på TV2.

Kapittel 3. Programlederens rolle

Da de første valgsendingene ble kringkastet, ble de fleste avgjørelsene overlatt direkte til politikerne. I mange år var politikerne involvert, både i planleggingen av programmet, med tanke på format, tema, sendetid og hvem som skulle få være med, og i styringen av selve debatten (Allern 2004: 58). De stod også for valget av ordstyrer; denne skulle fungere som en rent teknisk ordstyrer som ledet debattene ut fra reglene som partiene var blitt enige om. NRKs rolle var hovedsakelig å arrangere og kringkaste debattene (Allern 2004: 60). Etter hvert ble programformatet tatt opp til diskusjon, og i 1963 og -64 kom de første debattprogrammene som NRK selv hadde kontrollen over.¹¹ Likevel var det ikke før i 1971 at NRK fikk gjennomslag for å flytte ansvaret for hele valgdekningen fra partienes hender til sine egne. Denne endringen ga programlederne en mer selvstendig rolle, og i løpet av 1970-tallet ble debattene stadig mer journaliststyrt. Snart begynte kritikken av programlederne å komme: De var pågående og aggressive, manglet respekt for intervjuobjektet og de avbrøt for mye. Noen ganger, men langt sjeldnere, ble de også rost for å kreve svar og for å gå løs på politikernes «valgflesk» (Allern 2004: 154 – 156).

I dag er programlederen en viktig del av debatten. Programmene, som i begynnelsen var rene ordvekslinger mellom politikerne, har nå tatt form som en hybrid mellom et nyhetsintervju og en politikerdebatt. Ofte er det programlederen som stiller spørsmål eller ber debattantene komme med motsvar til noe som er blitt sagt. Sjeldnere er det at ordet går direkte mellom debattantene. Programledernes synlighet innebærer at de kan være med å påvirke debattens kvalitet. Etter stortingsvalget i 2005 fikk NRKs valgdekning mye kritikk. Særlig misnøye var det med programledernes innsats. I følge valgforsker Anders Todal Jenssen fremstod programlederen, i noen av debattene, som «den viktigste deltakeren» (Jenssen 2007: 43). I referatene fra Kringkastingsrådets møte samme år, kommer det frem at det var en generell oppfatning også i rådet av at programlederne tok for stor plass; de kritiseres for å ha vært «arrogante» og «respektløse» i møte med politikerne (Kringkastingsrådet 2005).

På bakgrunn av kritikken fra 2005, proklamerte NRK ved stortingsvalget i 2009 at de ville endre valgkampdekningen i retning av det mer saklige (Jamtøy og Hagen 2007: 147).

Masteroppgaven *Kynismens gjennomslag* undersøkte hvorvidt NRKs valgsendinger hadde

---

¹¹ Med debattprogrammet «Åpen post» som ble sendt for første gang i 1966, ble fjernsynspublikumet introdusert for en ny ordstyrerrolle. Programleder Kjell Arnljot Wig var «direkte i henvendelsen, respektløs overfor kjente samfunnsstørrelser, ofte arrogant i tonen og noen ganger direkte frekk» (Allern 2004: 64).

endret seg til det bedre fra tidligere år. Gjennom en analyse av den avsluttende partilederdebatten kom det frem at underholdningsaspektet av debatten var tonet ned, men at programlederne likevel bidro til å spore av debatten. Maktstrategiske spørsmål gjennomsyret alle deler av debatten, og dette gikk på bekostning av det politiske innholdet (Nordeide 2011: 69, 79). Kringkastingsrådets evaluering var også blandet, men de fleste i rådet mente at sendingene hadde endret seg til det bedre, med mindre «sirkus» og med programledere som hadde «stålkontroll», uten å ta for mye plass (Kringkastingsrådet 2009).

Omtalen av medievalgkampen 2013 var i stor grad preget av en tilfredshet med programledernes innsats. I Kringkastingsrådets møtereferater kommer det frem at man stort sett er tilfreds med valgdekningen på NRK. Dekningen roses for å være svært variert og favne bredt, og programlederne får ros for å være godt forberedt, for å gå i dybden og for at flere får fullføre resonnementene sine (Kringkastingsrådet 2013). Også TV2s programleder, Oddvar Stenstrøm, fikk honnør for hvordan han ledet Statsministerduellen på TV2. I følge Kjeldsen ledet han debatten på en måte som «gav politikerne god tid til både å utfolde sine egne argumenter og til å kritisere motstanderens» (Kjeldsen 2013). Men Stenstrøm fikk også ris. Etter partilederdebatten 21. august, hvor han presenterte en undersøkelse TV2 selv hadde utført, med tall som i beste fall var sterkt misvisende, haglet kritikken. Frank Årebrot kalte dette «løgnaktig propaganda» (Fri Fagbevegelse 22.8.13), og Andreas Wiese skrev at: «TV2 brukte (...) utvalgte tall fra denne undersøkelsen til en kampanjejournalistikk vi sjeldent ser på norsk TV» (Wiese 2013).

Det er tydelig at programlederen kan påvirke kvaliteten i de politiske debattene. Gjennom avbrytelser, spørsmål og utfordringer, kan programlederne stille krav til politikerne om å tydeliggjøre politikken sin, og de mulige konsekvensene av denne. Men med et journalistisk ønske om å gjennomskue politikernes baktanker og motiver, kan programlederne også bidra til å skape en spill- og strategisentrert debattkultur. Slik kan de komme til å utgjøre et hinder for kommunikasjonen mellom politikere og borgere. Ut fra både mine egne og mediernes betraktninger, er det rimelig å hevde at programlederne bidro til å heve valgdebattens kvalitet i 2013. Det er få eksempler på at programlederne avbryter politikerne uten grunn, og mange eksempler på at programlederne avbryter der politikerne forsøker å sno seg unna spørsmål, eller snakke seg bort fra tema. Alt i alt må det derfor sies at forholdene lå rimelig godt til for et opplyst politisk ordskifte.

Kapittel 4. Faktasjekk

«Det er skidt for den demokratiske debat når stadig mere af den ikke handler om hvor vi vil hen, og hvilken retning vi så skal vælge, men om hvor vi er», skriver Kock (Kock 2011: 54). Han sammenligner den politiske debatten med en GPS: En forutsetning for at den skal fungere, er at det ikke er noen tvil om hvor man er. For å kunne diskutere hvilken retning samfunnet skal bevege seg i er det, i følge Kock, nødvendig at man er enig om hvor samfunnet befinner seg nå. Enighet om fakta er, med andre ord, avgjørende for at man skal kunne føre en meningsfull politisk debatt (Kock 2011: 53 - 54).

Siden etterkrigstiden har den forskningsbaserte ekspertisens direkte innflytelse på politikken vært beskjeden, sammenlignet med ideologienes. Like fullt er statlige institusjoner, som Statistisk sentralbyrå, som samler inn og bearbeider informasjon om det norske samfunnet, en del av det politiske systemet. De produserer kunnskap om de ulike vedtakenes sannsynlige og faktiske konsekvenser, og utformer et felles utgangspunkt for de politiske diskusjonene. Deres viktigste rolle er ikke å påvirke beslutningene direkte, men å levere kunnskap som kan ligge til grunn for politiske forhandlinger (Eide 1995: 17 i Johansen 2012: 827).

Til tross for at dette fellesgrunnlaget tilsynelatende fins, hender det ofte at politikerne ikke er enige om fakta. Dette fører til at tid som burde blitt brukt til å diskutere hvor vi skal, brukes til diskusjoner om hvor vi er. Dette gjør også at det i noen tilfeller kan være vanskelig for velgerne å vite hvem av politikerne som bruker riktige fakta. Et eksempel på slik uenighet stod Siv Jensen og Audun Lysbakken for i åpningsdebatten i Arendal:

Siv Jensen: Fattigdommen i Norge har gått opp. Det er altså ufattelig mange barn som lever under fattigdomsgrensen i Norge.

Audun Lysbakken: Det er nå sånn at andelen fattige i den norske befolkningen er den laveste siden 1998, antallet fattige har gått ned. Du må sjekke faktaene dine, Siv Jensen! (NRK Åpningsdebatt i Arendal 12.8.13)

For å hjelpe velgerne å avgjøre hvem som har rett, har Bergens Tidende satt i gang et prosjekt som har fått navnet Faktasjekk. Journalistene som jobber med dette, sjekker holdbarheten i påstandene politikerne fremsetter, og vurderer disse som «feil», «misvisende», «på tynn is», «delvis sanne» eller «sanne». Striden om fattigdomsfaktaene ble oppklart på følgende måte: Ut fra EUs definisjon av fattigdom – som også er den Statistisk Sentralbyrå benytter seg av –

hadde Lysbakken rett i at andelen fattige er den laveste siden 1998 (Aarøy 2013a).¹² Han svarte imidlertid ikke på det som har med fattige *barn* å gjøre; utregninger som ble gjort i forbindelse med en annen påstand om fattigdom i Norge kunne slå fast at *antallet* barn som vokser opp i fattigdom har vært stabilt siden de rødgrønne kom i regjering i 2005. Fordi Norge har hatt befolkningsvekst, betyr dette at *andelen* barn som vokser opp i fattigdom også har gått ned (Aarøy 2013b).

Strid om hva fakta innebærer

At opplysningene som blir brukt er riktige, betyr ikke nødvendigvis at det er enighet om hva de innebærer. Dette gir Trine Skei Grande og Jens Stoltenberg et eksempel på:

Trine Skei Grande: 1990 er liksom det nivået vi vurderer ting ut fra, i forhold til kutt. Og da ser vi landa rundt oss: Sverige har kutta med 17 prosent siden 1990, Storbritannia har kutta med 26 prosent siden 1990. Hva har Jens Stoltenberg gjort? Han har økt med fem prosent. Det er fem prosent økning i Norge i utslippene.

Jens Stoltenberg: Utslippene nå er de laveste – bortsett fra finanskriseåret 2009 – siden 1995. Og jeg har jo ikke vært statsminister alle årene siden 1990, det har jo vært noen andre inn i bildet i mellomtiden. (NRK Partiledersdebatten 6.9.13)

Skei Grande hevder at klimagassutslippene har økt med fem prosent siden 1990, Stoltenberg sier de er de laveste siden 1995. Hvem tar feil?

Svaret er at begge har rett. I 2012, som er det siste året det per september 2013 fantes tall fra, ble det i Norge sluppet ut 52,7 millioner tonn klimagasser. I 1995 ble det sluppet ut 50,2 millioner tonn, i årene som fulgte var det en jevn økning i utslippene, frem til 2011, da de begynte å falle (Miljøstatus i Norge 2014). Dermed stemmer Stoltenbergs opplysninger.¹³ Men Skei Grande har også rett. I 1990 var utslippene fra Norge på 50,4 millioner tonn (Miljøstatus i Norge 2014). Det vil si at utslippene i 2012 var 4,56 % høyere enn i 1990. Altså bruker både Stoltenberg og Skei Grande riktige tall, men de bruker dem til å si motsatte ting om utgangspunktet for klimaproblemet.

Når det er uenighet om hvor vi står er det, i følge Kock, umulig å føre en diskusjon om hvilken retning vi *bør* bevege oss i. Han mener at spørsmålet om hvor vi *er*, i motsetning til

---

¹² I EUs definisjon av fattigdom er lavinntektsgrensen satt til 60 prosent av medianinntekten til alle husholdninger (Aarøy 2013a).

¹³ Stoltenberg har også rett når han sier at utslippene var lavere i 2009 – dette året ble det sluppet ut 51,8 millioner tonn. Grunnet den økonomiske krisen som rammet verden, regnes dette imidlertid som et unntaksår (Miljøstatus i Norge 2014).

spørsmålet om hvor vi *skal*, ikke handler om verdier. Kock har rett i at man må kunne bli enig om fakta, men det er ikke rimelig å kreve at politikerne skal enes om situasjonsbeskrivelser. Hva de konkrete fakta innebærer vil nødvendigvis avhenge av hvordan man forstår samfunnet. For eksempel: Går det bra eller dårlig for norsk næringsliv? Setter man høy fortjeneste som målestokk for dette, kan man si at det går dårlig. Måler man dette i sysselsetting, kan man derimot hevde det motsatte. Er Norge et klassesdelt eller et egalitært samfunn? Ser man på hvor stor andel av befolkningen som lever under fattigdomsgrensen, kan man med rette hevde at Norge er et egalitært samfunn. Ser man derimot på hvor store forskjellene er mellom de rikeste og de fattigste i landet, kan det være riktig å kalle det norske samfunnet for et klassesdelt samfunn. Slik sett er spørsmålet om hvor vi *står* langt på vei bestemt av spørsmålet om hvor vi *skal*: Situasjonsforståelsen er ikke et enkelt faktaspørsmål som kan avgjøres uavhengig av ideologiske tolkningsrammer.

Upresis faktabruk

En sak vil alltid ha minst to sider, derfor er det ikke fruktbart å stille krav til at det skal være enighet om den politiske diskusjonens utgangspunkt. Likevel er det på sin plass å kreve at politikerne bruker fakta til å gi en mest mulig presis fremstilling av tingens tilstand. Trine Skei Grande gjør det motsatte når hun omtaler situasjonen i grunnskolen:

Trine Skei Grande: Det er 9000 ufaglærte [lærere] bare i grunnskolen. (TV2 Partilederdebatte 7.9.13)

I Faktasjekks gjennomgang av forholdene, vurderes påstanden fra Skei Grande til å være sann, men såpass upresis at den villeder mer enn den oppklarer. Tallet er i og for seg riktig, men ser man på hvor mange årsverk dette gjelder, er tallet kun 1816. Faktasjekks journalist påpeker også at det er rimelig å anta at mange av de som faller inn under Skei Grandes definisjon av «ufaglært», underviser i færre timer enn de som er faglærte. Betegnelsen «ufaglært» er heller ikke uproblematisk; her brukes betegnelsen om alle lærere som ikke har pedagogikk, selv om de kan ha lang universitets- eller høyskoleutdannelse i fagene de underviser i. Det er jo riktig at en lærer uten pedagogikk ikke har godkjent kompetanse, men det blir misvisende å kalle alle disse «ufaglært» som, i følge Bokmålsordboken, betyr «uten yrkesutdanning» (Aarøy 2013c).

Et annet eksempel på at fakta som ikke er relevante for det som diskuteres blir brukt, er Stoltenbergs svar på hvorvidt verdighetsgarantien som ble innført i eldreomsorgen i 2010 var blitt fulgt:

Jens Stoltenberg: Vi har fulgt den opp med det vi sa i den avtalen vi inngikk med KrF og Venstre. Det var blant annet flere ansatte. Der er vi altså foran skjema. Det har blitt 24 000 flere. (TV2 Partiledersdebatt 21.8.13)

Faktasjekks utregninger viser at han har dekning for tallet han oppgir på nye ansatte i pleie- og omsorgssektoren, men at disse nye ansettelsene primært er kommet de under 67 år til gode. Fordi utsagnet relaterer seg direkte til verdighetsgarantien for eldreomsorgen, er tallet han bruker irrelevant for saken som diskuteres (Aarøy 2013d).

«Du har blitt tatt i faktasjekk...»

I det knappe debattformatet er det lett å slippe unna med gale eller misvisende fakta. Det kan være vanskelig, både for motdebattantene og for ordstyreren, å vite hvorvidt faktaene det vises til er riktige. Ofte opplever vi også at de ulike politikerne forholder seg til forskjellige tall. Heller enn å gjøre rede for hvilke tall de opererer med, krangler de om hvilke tall som skal legges til grunn. Et annet problem knyttet til politikernes omgang med fakta, er at mye av kunnskapen som produseres aldri når ut til folk. I følge Brox ønsker ofte politikere, og andre mektige interessegrupper, at uønskede konsekvenser av politikken som føres, ikke skal bli diskutert. Dette fører til at mye av kunnskapen som produseres blir helt uten konsekvenser for beslutningene som tas (Brox 2003: 196).

Fordi tall er en viktig del av den politiske debatten må vi etterlyse mer kvalitet i bruken av dem, og mer kritikk av løgnaktig eller misvisende omgang med fakta (Kock 2011: 61 – 62). Faktasjekk er god begynnelse på dette arbeidet, og kanskje kan dette bidra til å disiplinere politikerne; dersom de risikerer å bli tatt for å bruke gale fakta, blir de kanskje mer påpasselige med å bruke etterrettelige tall. Særlig effektivt vil et slikt arbeid kunne tenkes å bli dersom politikerne selv konfronterer hverandre med uriktige påstander de har blitt «tatt for». Dette gjorde Jens Stoltenberg da han konfronterte Siv Jensen med hennes bruk av byråkrat-begrepet:

Siv Jensen: Det er altså blitt fire nye byråkrater hver eneste dag under hans regjering (NRK Åpningsdebatt i Arendal 12.8.13)

I debatten fikk denne påstanden fra Siv Jensen stå uimotsagt. Etter debatten ble den imidlertid kontrollert av Faktasjekk. Der ble konklusjonen at man, dersom man regner «alle nyansatte i prestestanden, i vegvesenet, i toll- og avgiftsetaten, i domstolene, Nav, BUF-etat og en rekke andre statlige organer» som «byråkrater», kan hevde at tallet på nye byråkrater er 2,8 per dag – altså fortsatt lavere enn Jensen påstår (Lura 2013). Dette ble Siv Jensen stilt til ansvar for i en senere debatt:

Jens Stoltenberg: En del av de eksemplene dere har er ofte litt rare, sånn som når Siv Jensen snakker om byråkrater og skal fjerne dem, så snakker hun altså om politifolk...

Siv Jensen: Nehei

Jens Stoltenberg: Jo, du har blitt tatt i faktasjekk på å blande, å snakke om de som byråkrater...

Siv Jensen: Nei

Jens Stoltenberg: Du ble avslørt på det i dag. (TV 2 Partilederdebatten 7.9.13)

Tall kan velges og vris på mange måter; slik kan politikerne servere hver sin «sannhet» om tingenes tilstand. Behovet for noen som kan sjekke, og formidle fakta på en mest mulig objektiv og nyansert måte, er med andre ord stort. Mediene har et ansvar for å passe på at politikerne gir velgerne den informasjonen de trenger for å foreta et veloverveid valg, dette er nedfelt i Vær Varsom-plakatens første paragrafer (Norsk Presseforbund 2013). Faktasjekk er et eksempel på at mediene påtar seg dette ansvaret. Arbeidet Faktasjekks journalister utfører er tidkrevende, og er avhengig av både kunnskap og ressurser. I fjorårets valgkamp ble 27 utsagn fra politikerne sjekket – sannsynligvis burde mange flere blitt ført under lupen.¹⁴ Av de 27 kontrollerte utsagnene var 13 feil, 6 misvisende, 3 på tynn is, 2 delvis sanne og 5 sanne. Omfanget av gale og misvisende påstander som er blitt oppdaget, kan være en indikator på at tallfusk er utbredt. For øvrig fins det også mange andre måter å være usaklig på, som mediene ikke konsentrerer seg noe særlig om å avsløre. Disse usaklighetene ønsker jeg i det følgende å se nærmere på.

---

¹⁴ Aftenposten startet et lignende prosjekt kalt «Snakker de sant?», men sidene med dette innholdet er ikke lengre tilgjengelige, så omfanget av dette arbeidet er det ikke mulig å si noe om.

Kapittel 5. Politikere er hele mennesker

Innledningsvis skrev jeg at Kjell Terje Ringdal etterlyser politikere som snakker med et «ekte engasjement» om politiske tiltak. Ofte har bekymringen vært den motsatte; det følelsesmessige engasjementet har gjerne blitt sett på som villedende og usaklig i politisk debatt. Da fjernsynet fikk innpass på Stortinget, var mange bekymret for at politikernes umiddelbare fremtoning skulle komme til å bli viktigere enn de politiske standpunktene, og at dette ville føre til at mange ville la seg friste til å appellere med «utenomsaklige midler» (Johansen 2002: 20). Det er liten tvil om at fjernsynets innmarsj endret måten politikerne kommuniserte med folket på; når folk fikk dem rett inn i stuen ble skillet mellom politikerne som offentlige skikkelser, og som privatperson mer utydelig. I dag er politikerne «hele mennesker»; det de sier og gjør som privatpersoner er blitt viktig for hvor troverdige de er som politikere.

Politikernes troverdighet, eller *ethos*, har alltid vært sentralt for å overbevise velgerne, men hva som oppfattes som troverdig har endret seg (Johansen 2002: 30 - 32). Den nye retoriske situasjonen som oppstod med fjernsynets innmarsj, krever av politikerne at de ikke bare representerer partiet sitt, men at de også er «seg selv». «Politisk troverdighet beror på at man ‘mener hva man sier’», skriver Anders Johansen, og «for virkelig å ‘mene hva man sier’, er det nødvendig at man ‘er seg selv’» (Johansen 2002: 71). De politiske sakene er blitt stadig vanskeligere å skille fra inntrykket politikerne gir av seg selv som privatpersoner; alt de gjør – også i fritiden – påvirker deres troverdighet. Og omvendt: Når de snakker om politiske saker, tolker vi ofte dette som tegn på hva de selv føler (Johansen 2002: 16). Dette innebærer at det ofte kan styrke en politikers *ethos* å vise personlig engasjement, for eksempel gjennom å fortelle om pasienter de har møtt, eller skoler de har besøkt.

Personlig partikultur

I en innholdsanalyse av norsk valgkampretorikk fra 2001, kommer det frem at andelen av uttalelser som inneholdt private elementer hadde økt, fra omtrent to prosent i 1977, til nesten ti prosent i 1997 (Hestvik 2001: 86 i Johansen 2002: 91 - 92). Andelen private elementer er kanskje ikke like høy i 2013 – jeg kunne telle syv slike innlegg i løpet av åpningsdebatten i Arendal – men det er likevel tydelig at partilederne bevisst bruker personlige historier for å

styrke sitt ethos. Et eksempel på dette er Audun Lysbakkens beretning fra Kabelvåg:

Audun Lysbakken: For eksempel så har denne debatten ikke handlet om det som er det viktigste spørsmålet i vår tid, nemlig kampen mot klimaendringene. Og da vil jeg gjerne fortelle dere om Kaja. Kaja er en jente på 11 år, som jeg møtte i Kabelvåg forrige helg, da var det en stor festival mot oljeboring der oppe. Og Kaja hun har skrevet brev til alle de politiske partiene, og så har hun sagt at hvis vi begynner å bore etter olje utenfor Lofoten, Vesterålen og Senja, så skal de unge der opp gi hele verden beskjed om at vi politikere setter oljen foran barna. (NRK Åpningsdebatt i Arendal 12.8.13)

Ved å dele egne erfaringer fra et besøk i Kabelvåg tar Lysbakken sikte på å fremstille sitt personlige engasjement i saken som ekte. Han viser ikke eksplisitt til sine egne følelser, men hans engasjement mot oljeboring fremstår likevel som personlig, fordi han har vært i kontakt med de som berøres av saken. Gjennom egen erfaring skal Lysbakken ha blitt personlig berørt.

Dette har vært en bevisst strategi blant sentrale SV-politikere. «Å være personlig, å trekke på personlige erfaringer, har nærmest blitt et varemerke ved SV-politikerne», skriver Maria Sæter Stavseng, som i 2005 undersøkte SVs tilnærming til politikk og retorikk (Stavseng 2005: 37). Gjennom intervjuer med Kristin Halvorsen og tre av partiets rådgivere, fant Stavseng at det var særlig viktig for SV-politikerne at politikken ble forankret i personlige erfaringer (Stavseng 2005: 22). Halvorsen la vekt på at man, gjennom å snakke med folk «der ute», ble satt bedre i stand til å snakke om en sak med større engasjement og overbevisning. Å møte menneskene bak saken gir, i følge Halvorsen, en forståelse som gjør at man kommuniserer på en helt annen måte, enn om man ikke selv har tatt del i situasjonen. Dette skyldes at man da «på en helt annen måte [kan] fortelle de historiene som gjør at andre også blir grepet eller skjønner» (Stavseng 2005: 28, 39). Halvorsen fortalte at hun aktivt oppsøkte situasjoner som kunne gi henne historier som understreket et politisk poeng – dette kalte hun å «fylle på» med engasjement (Stavseng 2005: 39). For eksempel dro hun til en nedleggingstruet papirfabrikk i Skien, ikke først og fremst for å ordne opp i saken, men «for å gjøre seg personlige erfaringer, slik at hun kunne bli ekte engasjert i den»; hun dro dit for å få «påfyll» (Johansen 2007: 186). Det er altså ikke bare om å gjøre å samle historier som kan fortelles i debattene, men å gjøre seg erfaringer som gir en personlig relasjon til saken, og som vekker et ekte engasjement.

SV har utviklet en partikultur rundt det personlige engasjementet (Stavseng 2005: 43). Men slike personlige historier er ikke noe som er unikt for SV-politikerne. De fleste bruker slike

historier for å understreke de politiske poengene sine. Et eksempel er denne historien fra Knut Arild Hareide:

Knut Arild Hareide: Jeg besøkte Bjørnar. Han trenger hundre prosent omsorg, fordi han trenger den pleien. I dag gjør foreldrene en fantastisk jobb. Nå har de mista pleiepengene. Alternativet er at foreldrene må sende Bjørnar vekk fra familien og inn på en institusjon. Det koster fem-seks millioner i året, vi taper penger på dette. Hvorfor gjør dere det? (TV2 Partiledersdebatten 7.9.13)

Bare ved å ha besøkt den pleietrengende gutten, Bjørnar, demonstrerer Knut Arild Hareide at han har et personlig engasjement i saken. Som Lysbakken, viser heller ikke Hareide eksplisitt til sin egen person eller til egne følelser, men hans engasjement fremstår likevel som personlig når han opprørt forteller om sitt møte med Bjørnar.

Erna Solberg sier ofte at hun ikke liker å snakke om seg selv. Dette betyr ikke at hun ikke forteller personlige historier. I motsetning til Hareide og Lysbakken, som avstår fra å vise eksplisitt til egen person, forsøker Solberg å bli mer fortrolig med seerne når hun forteller om to sykehjem hun har besøkt, sammen med Trine Skei Grande:

Erna Solberg: Jeg skal fortelle deg to gode eksempler på god omsorg i kommunene som jeg nettopp har besøkt. Ett av de var jeg og Trine og besøkte, Livsglede sykehjem i Arendal. Vi kom der og fikk servert hvitvin når vi kom, og vi ble i grunn, i løpet av det møtet, invitert til å spille klespoker av en eldre herre. De har basert seg på noen små grep, blant annet å flytte på arbeidsrutinene og arbeidstiden sin, sånn at de får mer tid og mindre byråkrati. På Veia sykehjem på Karmøy, der har de sørget for å få nesten bare fulltidsstillinger. Hva gjør de? De går en form for langturnus, som de bare får lov til å drive ett år av gangen. De har tatt ned så mye av byråkratiet, så mye av papiret og de får tid til å sitte sammen med de eldre, drikke kaffe, fordi de faktisk er fjorten timer på jobb når de er på jobb, og de slipper masse vaktskifter. Det er kvalitet som vi kan lære av. Og Jens Stoltenberg sa han ville lære, da kan han lære av noen gode Høyre-eksempler som jeg har med meg. (TV2 Partiledersdebatt 21.8.13)

På besøk hos Livsglede sykehjem drakk de to partilederne hvitvin og ble invitert til å spille klespoker. Ved å hinte til denne situasjonen, som er av en utpreget privat karakter, forsøker Solberg å skape et inntrykk av at hun deler fortrolig informasjon og inviterer seerne med bak fasaden. Hun gir også velgerne inntrykk av at hun og Skei Grande kommer godt overens, og følgelig kan komme til å samarbeide godt hvis de danner regjering sammen.

Det er forskjell på å vise personlig engasjement og på å vise eksplisitt til egen person. I følgende eksempel viser Liv Signe Navarsete og Trine Skei Grande til selvopplevde erfaringer med det norske helsevesenet. De viser til sine personlige opplevelser for å vise at de har erfaring på området:

Liv Signe Navarsete: Også er det slik at hver og en av oss må faktisk ta litt ansvar for egen helse. På tidlig nittitalt var jeg sykemeldt nesten to år på grunn av ryggen, og da fikk jeg en fantastisk fysioterapeut som lærte meg å trene litt og nå har jeg ikke vært sykemeldt – bank i bordet – ikke en eneste dag etterpå på grunn av ryggen (NRK Folkemøte i Tromsø 22.8.13).

Trine Skei Grande: Det er klart at vi kommer til å behandle mange fler, og vi gjør det mye mer effektivt og vi gjør det mye billigere. Altså, når jeg var liten så skulle jeg ta mandlene, det betydde mange, mange netter – i min verden – veldig lenge på sykehus, fra mamma og pappa, for å gjøre det. Når min grandnevø på to år nå har gjort det, så betydde det at han var med mamma og pappa fire timer på sykehuset, og så var det ferdig. Det var bedre for han, det var mye billigere for samfunnet, og veldig mye bedre for pasienten. (...) Det handler også om at vi kan kutte i mye av det byråkratiske. Jeg kan fortelle en historie her i fra... (NRK Folkemøte i Tromsø 22.8.13)

Her går Navarsete og Skei Grande lenger enn bare å «være seg selv»; de snakker også om seg selv. I slike tilfeller kan de personlige historiene fort fremstå som selvopptatthet, mer enn at politikerne «byr på seg selv». Men dette er også historier mange kan kjenne seg igjen i. Med disse selverfarte historiene fra det norske helsevesenet kan de effektivt vise at de er «vanlige» mennesker med «vanlige» problemer, de også. Slik gjør de det enkelt for seerne å identifisere seg med dem; historiene knytter et bånd mellom politikerne og folket. Navarsete og Skei Grande kan vinne troverdighet ved at de fremstiller forholdet sitt til helsepolitikken som erfaringsbasert; de vet hva de snakker om. Ofte kan det nok være fristende å appellere til velgernes følelser, heller enn til deres fornuft. Gjennom å dele av personlige erfaringer, kan politikerne øke sin troverdighet, og vise at de virkelig er engasjert. Men har velgerne noen nytte av dette?

Abstrakte samfunnsspørsmål får konkret form

Ved å gi inntrykk av man har et følelsesmessig engasjement i sakene man ytrer seg om, kan man fremstå som autentisk og ekte; som en som brenner for politikken sin (Johansen 2002: 93). Samtidig skal det ikke mye til før en anekdote om en personlig erfaring blir villedende. Mange samfunnsspørsmål kan kun behandles på en abstrakt måte; i noen tilfeller kan personlige historier skyve sakens innhold i bakgrunnen, og slik bidra til å trivialisere politikken (Gripsrud 1992 i Johansen 2001: 168). Problemet med å redusere de kompliserte samfunnsforholdene til konkrete personforhold, er at politikerne kan velge fritt hvilke enkeltskjebner de vil trekke frem. Det fins enkelteksempler på nesten alt, men hvorvidt

skjebnene politikerne forteller om gir et dekkende bilde av situasjonen, er vanskelig for velgerne å vite. Dette blir tydelig i denne historien fra Erna Solberg:

Erna Solberg: Vi har ferdigtenkt at det er faktisk på tide at vi slutter med å ha mange mennesker som står i helsekø som skulle vært i behandling. Jeg traff en dame som heter Trude, som fortalte meg her, før sommeren, at hun har en skulderoperasjon som hun er nødt til å ta, for å komme tilbake igjen til å jobbe i eldreomsorgen. Å gjøre den operasjonen koster mindre enn én måneds utbetaling, som hun får i sykepengene fra Nav. Da hadde hun stått i seks måneder og ventet på behandling også tar rekonvalesensen sikkert tre-fire måneder etter det. Det betyr altså at vi taper alvorlig, god arbeidskraft i eldreomsorgen, samtidig som folk lever med plagene, da syns jeg faktisk vi skal satse på én ting: få ned helsekøene, få folk tilbake til jobb, at folk blir operert og behandlet raskest mulig i Norge. (NRK Åpningsdebatt i Arendal 12.8.13)

At det fins en pasient som har stått for lenge i kø kan kanskje si *noe* om tilstanden i norsk helsevesen, men det sier langt fra alt. Trude kan, for alt vi vet, være unntaket snarere enn regelen. Ved å bruke et enkeltksempel på denne måten, kan Solberg avverge potensielle motargumenter – det er jo snakk om en virkelig person i en lei situasjon. Fordi slike enkeltskjebner er vanskelig å argumentere i mot, bør det være det mest mulig dekkende bildet som blir bestemmende for hvilke enkeltskjebner som blir trukket frem. Når Solberg lar en konkret pasient tale for helheten, unngår hun å forholde seg til de faktiske forholdene. Dermed kan hun tegne et bilde av det norske helsevesenet som ikke nødvendigvis samsvarer med virkeligheten, uten at velgerne får vite det.

Til tross for dette er de personlige historiene viktige. Når sentrale spørsmål behandles på en abstrakt måte, er det en fare for at mange oppfatter dette som noe virkelighetsfjernt – noe som ikke angår dem. Chantal Mouffe understreker viktigheten av å «mobilisere lidenskapene», og advarer mot å redusere politikken til tekniske spørsmål (Mouffe 2005: 10). For å engasjere et bredt lag av befolkningen, kan det være nødvendig at de abstrakte sammenhengene i samfunnet gis en konkret og mer lettfattelig form. Politikk handler om å organisere samfunnet, men angår menneskene som lever i det. Derfor handler politikk også om å stake ut en retning for samfunnet basert på verdivalg – og verdier beror på følelser. Altså må det politiske språket kunne engasjere. Det kan konkrete situasjoner gjøre. Ved å minne folk om Bjørnar og Kaja, viser man hvordan politikken er relevant for dem, og minner om at alle blir påvirket av beslutningene som tas.

Dødbringende rasjonalitet

At de personlige historiene ofte kan være villedende i behandlingen av abstrakte samfunnsspørsmål, er noe også programlederne synes å være oppmerksomme på. Ofte bryter de inn og forsøker å begrense slikt:

Erik Wold: Jeg vil ikke ha rapporter fra alle disse turene deres. (Debatten 30.5.13)

Jarle Roheim Håkonsen: Nei, ikke en historie til nå, for nå hadde du den der mandelhistorien. (NRK Folkemøte i Tromsø 22.8.13)

Bekymringer som dette kommer også fra akademisk hold. Janne Haaland Matlary, som er professor i statsvitenskap, beskriver en politisk situasjon hvor følelsene har fått for stor plass, og hevder at vi «trues av en irrasjonell offentlig debatt». Hun ser på følelser som uinteressante, og argumenterer for at politikken bør være mest mulig rasjonell. Hun bekymrer seg fordi politikerne «føler ditt og datt», og folk er ikke i stand til å gjennomskue dem. Hun skriver at: «det er ufyselig å høre en politiker som føler noe» (Matlary 2007). Matlary er ikke den eneste fra akademia som advarer mot bruken av følelser i politisk kommunikasjon. I en årrekke var Arne Næss' saklighetslære pensum ved forberedende prøver i filosofi. Her holdes vitenskapen som ideal for den politiske kommunikasjonen. I likhet med Matlary, hevder også Næss at følelsene må skilles ut fra politikken – fordi den rent emosjonelle velgerreaksjon ikke kvalifiserer som en meningsytring. Næss fremholder det presise, distanserte språket, frigjort fra følelsesmessig og ideologisk ladning, som ideal for politikken språk; kun slik kan politikernes tale være opplysende for velgerne (Johansen 2012: 795 – 797).

Appeller til følelsene kan nok noen ganger bidra til å avspore debatten. Men fjerner man følelsene fra politikken, kan det bære riktig galt av sted. Jødeutryddelsene under andre verdenskrig avslørte fornuftens frigjøring fra følelsene som «potensielt dødbringende» (Bauman 1997: 150) Den polske sosiologen Zygmunt Bauman hevder at masse mordene kun kunne skje fordi all fysisk og sansemessig nærhet mellom utøver og offer var fjernet. Målet med handlingene ble uttrykt i rent tekniske, etisk nøytrale vendinger; menneskene ble redusert til sifre, og slik umenneskeliggjort (Bauman 1997: 143 -144). Volden mot jødene ble underkastet instrumentelt rasjonelle kriterier, slik ble dens resultat skjermet fra moralske vurderinger (Bauman 1997: 139). Matlary priser rasjonaliteten, som hun beskriver som «vår evne til å grunngi handlinger» (Matlary 2007). Men handling trenger knapt annen rettferdiggjørelse enn erkjennelsen av at tilgjengelig teknologi har gjort den gjennomførbar, i følge Bauman (Bauman 1997: 158).

Når all kontakt med konkrete situasjoner abstraheres bort, og det snakkes om variabler og statistikker, i stedet for virkelige mennesker i virkelige situasjoner, skapes en psykologisk distanse. Det var denne psykologiske distansen som, i følge Bauman, gjorde jødeutryddelsen mulig. Han hevder at de som utførte voldshandlingene ikke nødvendigvis var fylt av et hat mot jødene; de var følelsesnøytrale, saklig orienterte individer, som var opptatt av å utføre oppgavene sine. Fordi de aldri ble minnet om menneskene som ble rammet av deres handlinger, kunne de bidra til likvideringen av seks millioner jøder (Bauman 1997: 158). Baumans tese er skrevet over samme lest som Hannah Arendts rapport fra rettsaken mot Adolf Eichmann. Eichmann fremstod overhodet ikke som Arendt hadde forventet; han var ikke ondsinnet eller sadistisk, derimot var han en ganske alminnelig byråkrat, som hevdet at han på lovlydig vis hadde utført sine plikter. Psykiaterne som hadde undersøkt ham, hadde alle bedømt ham som «normal». I retten forklarte Eichmann at han personlig aldri hatt noe mot jøder – selv hadde han jødiske «venner» (Arendt 2000: 28). Når han hadde loset jødene om bord i togene til Auschwitz, fulgte han bare ordre (Arendt 2000: 23 – 24). Hvordan det i det hele tatt var mulig for Eichmann, og andre som ham, blindt å følge ordre, uten å bli stanset av sine moralske vurderinger, forklarer Arendt med at de grusomme gjerningene ble utført «under omstendigheter som gjør det så godt som umulig for vedkommende å vite eller føle at han selv gjør noe galt» (Arendt 2000: 285). At «normale» mennesker som Eichmann kunne bidra til de uhyrlige forbrytelsene som ble begått under andre verdenskrig, viser hvor viktig de konkrete historiene om menneskene bak tallene er. Ikke bare for å gjøre politikken relevant, men også for å minne om at det er faktiske mennesker som rammes av beslutningene som tas. Følelser er uunnværlige erkjennelsesressurser, og bør være med i vår vurdering av det politiske.

Baumans innsikter er en videreføring av Adornos og Horkheimers idé om «opplysningens dialektikk». I boken med samme navn, presenterer Adorno og Horkheimer ideen om at opplysning ikke nødvendigvis er synonymt med fremgang. Tvert om: I dyrkingen av fornuften ligger muligheten til den menneskelige undergangen. Boken innledes med en beskrivelse av opplysningens iboende motsetning:

Siden tidenes morgen har opplysning i videste forstand, som fremadskridende tenkning, hatt som mål å ta frykten fra menneskene og å innsette dem som herrer. Men den fullstendige opplyste jord stråler i den triumferende ulykkes tegn (Adorno og Horkheimer 2011: 37).

I likhet med Bauman anser heller ikke Adorno og Horkheimer nazismen og jødeutryddelsene som et brudd med det opplyste samfunnet, men som en konsekvens av overfloden av

rasjonalitet. Jødene ble ikke drept på grunn av de sterke emosjonene, utryddelsene var gjennomrasjonalisert og organisert ned til minste detalj (Adorno og Horkheimer 2011: 209). Gjennom den praktiske organiseringen forsvant individets ansvarsfølelse. Som Bauman og Arendt kunne slå fast, var mange av de involverte i jødeutryddelsene først og fremst vanlige mennesker, som utførte arbeidsoppgavene de ble tildelt på en best mulig måte. Fordi drapene var organisert som isolerte oppgaver i mange ledd, kunne mennesker bidra til handlinger som samvittigheten deres ellers ville stanset dem i å utføre. Adorno og Horkheimer forklarer dette med at «irrasjonaliteten i den motstandsløse og flittige tilpasningen til virkeligheten blir for den enkelte mer fornuftig enn fornuften» (Adorno og Horkheimer 2011: 245). Slik blir opplysningen et paradoks: Det gjennomrasjonaliserte samfunnet er et irrasjonelt samfunn.

At følelsene er essensielle for å lede fornuften i riktig retning er ikke en ny innsikt. I den klassiske retorikken utgjør emosjonelle reaksjoner to av de tre bevismidlene (ethos og pathos), og samspillet med det tredje (logos), er viktig. Bidraget fra den klassiske retorikken gir mening også i dag. Følelsene er nødvendige for å kunne ta fornuftige valg, fordi de gjør oss i stand til å stemple ting som gode, onde eller likegyldige. Forestillingen om at fornuften ikke fungerer slik den skal uten følelsene, bekreftes av funn gjort av nevrologen Antonio Damasio. Han har forsket på mennesker som har skader i hjernens frontale tinningslapp – stedet i hjernen hvor blant annet erfaringer klassifiseres som «gode» eller «onde». Pasientene han har forsket på, er tilsynelatende friske og scorer høyt på intelligens tester, men fordi de mangler «magefølelsen», evner de ikke å ta de riktige valgene i hverdagen. Et eksempel på dette er en pasient som ikke klarte å bestemme seg for om neste møte skulle være på tirsdag eller onsdag. Damasio forteller om en pasient som brukte nesten 30 minutter på en rasjonell avveining mellom de to valgene han ble gitt. Pasienten var ikke i stand til å ta en avgjørelse, og en forskningsassistent ble til slutt nødt til å bestemme en dato. Dette eksemplet viser at selv om evnen til å foreta rasjonelle avveininger av fordeler og ulemper er intakt, trenger mennesket å få en form for «følelse» for ett av valgene, for å klare å handle riktig (Damasio på FORA.tv, 4.7.09).

Både jødeutryddelsene og forskningsresultatene til Damasio viser at resonnering og fornuft svikter i de tilfellene hvor følelsene er fraværende. Men andre verdenskrig viste også at en ensidig bruk av følelsene, som i propaganda og massesuggesjonen, kan gjøre folk blinde for virkeligheten. Fengende slagord og svære masse møter bidro til nazismens oppslutning. Uten propagandaen ville det ikke vært mulig å rekruttere så mange til nazismen, og det var gjennom den ideologiske propagandaen den depersonaliserte fremstillingen av jødene ble

spredd (Bauman 1997: 112, 238). Eksemplet andre verdenskrig vitner om at hver for seg er både følelsene og fornuften villedende. Fornuften trengs for å hindre at mennesket i «bli revet med» av slående slagord og stor stemning, og følelsene er nødvendige for å kunne ha en forankring i livet, og et moralsk kompass. Bare gjennom integrasjon av de to sider av saken kan mennesker treffe de «riktige» valgene.

Kapittel 6. Demokratiet står på spill

Pass dine egne saker!

Politikere og partier kritiseres ofte for å drive med negativ valgkamp. Interesse for motpartens svake sider og dårlige saker oppfattes som «drittsslenging», og mange vil ha seg frabedt dette. Ofte blir det hevdet at negativ valgkamp bidrar til å polarisere, og til å forringe kvaliteten på den politiske debatten. Mange mener også at dette fører til politikerforakt (Anasolabehere et.al. 1994, Anasolabehere og Iyengar 1995, Garramone 1984 i Krogstad 2004: 94). De som tar for seg motpartens svake sider, kritiseres også for å trekke oppmerksomheten bort fra sin egen politikk, og for kun konsentrere seg om motstanderens:

Erna Solberg: Det er litt symptomatisk for den valgkampen vi har hatt nå. Hvor de tre partiene har brukt mesteparten av tiden sin på å snakke om hva vi gjør, om hva vi mener og hva vi foreslår, altså på borgerlig side, og veldig mye på våre saker. (TV2 Partilederdebatten 7.9.13)

Solberg har rett i at det var stor interesse for hva de borgerlige mener om ulike saker, og om de var enige eller ikke. Som en følge av at meningsmålingene, gjennom lang tid, viste at det sannsynligvis ble et regjeringsskifte, var både journalister og politikere interessert i hva en eventuell ny regjering ville innebære. For de rødgrønne gjaldt det å få frem de negative sidene ved den borgerlige politikken, noe som førte til at de ofte ble beskyldt for å forsøke å «skremme med de blå»:

Siv Jensen: Jeg tror jo kanskje at velgerne ikke er så redd da, for denne skremselspropagandaen som dere har brukt hele valgkampen på. Dere har jo ikke gjort annet dere, enn å skremme med meg. Jeg tror ikke at jeg er så veldig farlig. Jeg tror faktisk velgerne ser for seg at det er mulig, blant oss fire, å få til gode, nye løsninger for hvordan vi kan få ned helsekøene, for hvordan vi kan få styrket eldreomsorgen, for hvordan vi kan få ned skattene, sånn at folk kan få leve av egen inntekt. Og det er det det handler om. Så har de altså brukt hele denne valgkampen på å gjøre, ikke sant, til å snakke om hvor farlig vi er, for å unngå å snakke om hva de faktisk har gjort.

Programleder: Ja, er det riktig da, Navarsete, er ikke velgerne redde for Siv Jensen likevel?

Liv Signe Navarsete: Hvis det er skremselspropaganda å sitere fra programmet deres, i fra deres alternative budsjett og innstillinger i Stortinget, så kan en jo bare lure på hvordan politikken blir.

Siv Jensen: Men kanskje du heller skulle brukt tid på å sitere fra ditt eget partiprogram! (TV2 Partilederdebatten 7.9.13)

Siv Jensen kritiserer den negative valgkampen de rødgrønne har drevet. Hun hevder de heller burde brukt tiden sin til å snakke om sin egen politikk. Dermed sier hun at det ikke er legitimt

å snakke om andres politikk – man bør konsentrere seg om sin egen. Men det må være lov til å kritisere og belyse mangler ved andres politiske løsninger. Hvis man ikke skal kunne gjøre dette, blir det umulig å diskutere fordeler og ulemper ved de politiske tiltakene. Slik kritikk blir likevel ofte dårlig mottatt:

Siv Jensen: Jeg synes vi skal, på en måte, bruke tiden på å presentere *våre* løsninger. Når de snakker om Fremskrittspartiets politikk, så høres det ut som vi skal rasere Norge, legge ned, mørklegge, liksom låse døra og stikke. Vi har andre svar på de utfordringene vi står overfor. Og jeg tror altså at velgerne har fått med seg det. (TV2 Partilederdebat 21.8.13)

At Fremskrittspartiets politikere hevder de andre partiene bruker skremselspropaganda, er ikke noe nytt; ved flere anledninger har partiet påropt seg en «offerrolle».¹⁵ Ved å kalle all kritikk for «mobbing», unndrar de seg forpliktelser til å svare på denne. Samtidig stiller de spørsmål ved legitimiteten av i det hele tatt å komme med kritikk. Slik setter de en momentan stopper for debatten. Med slik dobbeltkommunikasjon – kritikken av kontroversielle utspill imøtegås med påstander om feiltolkning og mobbing – får FrP spredd de mest ytterliggående synspunktene sine, samtidig som de kan unndra seg ansvaret for disse.

Angrep på velgerne

En annen teknikk politikerne bruker for å umuliggjøre kritikk av egen politikk, er at de skyver befolkningsgrupper foran seg. For eksempel gjør Siv Jensen det vanskelig for Jens Stoltenberg når hun setter likhetstegn mellom kritikk av FrPs politikk, og kritikk av partiets velgere:

Jens Stoltenberg: (...) For man bør ikke ha Fremskrittspartiet i regjering, som står for gal politikk. Man bør ha oss i regjering, som sørger for å trygge arbeidsplassene, forbedre skolen og satse på helsevesenet.

Siv Jensen: Det er mange der ute som faktisk er enig at det er behov for et skifte. Så den litt arrogante «så er jeg her», den kunne du i grunn spart deg. Fordi du skal ha litt respekt for at det er mange velgere som ønsker seg en annen helsepolitikk, som ønsker seg en annen eldreomsorgpolitikk, som ønsker at vi skal bygge veier uten bompenger, og som – ikke minst – ønsker at vi skal ta litt mer hensyn til pensjonistene, for eksempel gjennom å fjerne avkortningen, som veldig mange gifte og samboende pensjonister nå opplever. Og så må du gjerne bruke hvert innlegg du har til å gå til angrep på Fremskrittspartiet og meg, da går du altså til angrep på *mange* velgere der ute som er mer enig med Fremskrittspartiet enn med Arbeiderpartiet. (NRK Partilederdebat 6.9.13)

---

¹⁵ For eksempel ble Christian Tybring-Gjedde, i følge seg selv, mobbet både av Arne Strand, Grete Faremo og Frank Årebrot i løpet av fjoråret (NRK 24.5.13, Dagbladet 10.6.13, Bergens Tidende 19.9.13).

Stoltenberg sier her at Fremskrittspartiet står for gal politikk. Dette gjør Siv Jensen om til et angrep på alle de velgerne som er enige med dem. Dermed gjør hun all kritikk av Fremskrittspartiets politikk illegitim. Slik kortslutter hun debatten. Dette gjør hun også i debatt med daværende helseminister Jonas Gahr Støre:

Jonas Gahr Støre: Det som er så fascinerende med Fremskrittspartiet om kreft, det er at de er veldig ambisiøse på å foreslå alt mulig innenfor sykehuset, og så null på forebygging. Det Kreftforeningen forteller til meg, er at hvis vi ikke tar på alvor tobakk, alkohol, ernæring, sol, så lykkes vi ikke med å stå imot den kreftbølgen som kommer. Og Fremskrittspartiet har fritt frem for tobakk, fritt frem for alkohol, vil la barn ta solarium. Det er dårlig politikk for forebygging!

Siv Jensen: Dette er altså uverdigg av en helseminister å komme med. Fordi dette handler om at mennesker skal kunne leve gode liv, ta selvstendige valg. De fleste mennesker i dette landet misbruker ikke alkohol, de tar seg et glass vin til maten. Det syns jeg er en helt total avsporing, fordi det som er tilfellet er at mange mennesker får kreft *uten* at de har røykt en sigarett i hele sitt liv, *uten* at de har drukket alkohol og *uten* at de har spist fet mat. Så det syns jeg du skal holde deg for god til. (NRK Folkemøte i Tromsø 22.8.13)

Støre kritiserer FrP for ikke å prioritere forebygging av kreft. Jensen starter med å si at kritikken ikke er et svar verdig, og gjør den om til kritikk av de som liker å ta seg et glass vin til maten. Videre sier hun at helseministeren må holde seg for god til å snakke om forebygging av kreft, fordi det er mange som får kreft uten å ha røykt, drukket alkohol eller spist fet mat. Dermed sier hun at forebyggende helsearbeid er bortkastet!

Å behandle et angrep på sin egen politikk som et angrep på en befolkningsgruppe, er en effektiv måte å punktere en debatt på. På denne måten stiller man kritikeren i et dårlig lys, samtidig som man stiller seg selv i et godt; man tar på seg rollen som forsvarer av de som er blitt urettferdig omtalt:

Erna Solberg: Det markedet dere snakker om og som dere liksom fnyser litt av, hvem er det? Det er prioriterte pasienter med rett til å velge, og som har sykdommer som er prioritert av det offentlige og så får de rett til å behandle det hvor de vil. Det er mulig at dere kaller det et marked, jeg kaller faktisk det innbyggerne i Norge, og de fortjener bedre enn det dere leverer når dere setter de i kø, både kø til å få diagnose og så i kø til å få behandling, og så kø til rehabilitering. Å kalle det marked syns jeg egentlig er ganske uforskammet (NRK Partilederdebatte 6.9.13).

Solberg kaller her de rødgrønnes kritikk av de markedsløsningene som hun ønsker å innføre i helsevesenet kritikk av pasientene; hun sier at de «fnyser» av dem, men egentlig er det Høyres politikk de rødgrønne – om ikke «fnyser» av – så i hvert fall kritiserer. Hun tillegger motparten en påstand de ikke har kommet med, og går til angrep på denne påstanden.

Mens Solberg går ut i forsvar for pasientene, er Stoltenberg opptatt av at man ikke skal fornærme de ansatte i helsevesenet:

Jens Stoltenberg: Jeg mener at det er alvorlige mangler og alvorlige feil. Men det er ikke krise. (...) Og [å si dette] kan også være en fornærmelse mot alle de menneskene som jobber der. (NRK Debatten 30.5.13)

Stoltenberg sier altså at det å si at det er krise i norsk helsevesen, er en fornærmelse mot alle ansatte i helsesektoren. Slik gjør han det umulig for de borgerlige å fortsette å kritisere kritikkverdige forhold i helsevesenet; da fornærmer de alle som jobber der! Når man på denne måten setter likhetstegn mellom kritikk av noe som ikke fungerer, og kritikk av alle som arbeider med saken, skader man debatten. Da gjør man det nemlig umulig å kritisere noe som helst, uten at man blir oppfattet som respektløs. Slik rettferdiggjør man også at man ikke svarer på kritikken.

Her skyver Navarsete lærerne foran seg, for å legitimere at hun ikke forholder seg til kritikken Skei Grande kommer med:

Trine Skei Grande: Jeg vil sørge for at de har de beste lærerne i de timene. Han har ni tusen ufaglærte bare i grunnskolen. Det er ni tusen som jobber i norsk skole som ikke er utdannet i de fagene som de faktisk underviser i. Jeg tror det er mye bedre å ha en god mattelærer enn det er å ha enda flere mattetimer.

Liv Signe Navarsete: Nå snakker du ned skolen igjen. Det er lærere som har tatt kontakt og reagert på at både du og Erna Solberg snakker ned norsk skole. Dere sier: Nå skal det bli bedre lærere, omtrent som om de lærerne vi har i dag ikke er bra. (TV2 Partilederdebatten 7.9.13)

Ved å gjøre all kritikk av forholdene i skolen, helsesektoren, eldreomsorgen og så videre, om til kritikk av de som arbeider der, gjør man kritikken illegitim. Slik gjør man også selve debatten illegitim. Som regel fins det gode argumenter både for og mot en politisk handling, hevder Kock. For å kunne foreta en avveiing av hvilke argumenter som veier tyngst, eller som man er mest enig i, har velgerne behov for å høre argumentene fra begge sider (Kock 2011: 21). Når man blir fornærmet på vegne av en velger- eller yrkesgruppe, setter man spørsmålstegn ved legitimiteten til i det hele tatt å komme med motargumenter, og også ved selve debatten som kommunikasjonsform. Debatten skal jo være nettopp en meningsbryting mellom argumenter som møter motargumenter. Det er altså ikke mindre enn selve ideen om deliberasjon som står på spill. Da står også demokratiet på spill. Demokratiet kjennetegnes nemlig ikke bare av at det er flertallet av befolkningen som bestemmer, men også av at det

eksisterer et offentlig ordskifte bestående av relevante argumenter og motargumenter (Kock 2011: 29 - 30). Slik skal velgerne kunne få saken allsidig belyst og få et grunnlag for å gjøre et velinformert valg. Politikerne bør derfor ikke få lov til å kortslutte debatten med anklager om negativ valgkamp og angrep på velgerne. De bør heller bli flinkere til å svare på kritikk – og på spørsmål.

Kapittel 7. Klare spørsmål – uklare svar

Det svar, jeg gav, var korrekt. Jeg svarede bare på noget andet end jeg blev spurt om.

(Lene Espersen i Kock 2011: 134)

Erna Solberg fikk mye oppmerksomhet da hun i et intervju med Dagsrevyen om formueskatten, avbrøt et ubehagelig spørsmål ved å si: «Unnskyld, jeg hører ikke hva du sier, beklager, men du snakker for lavt, og jeg kan ikke gå inn i alle detaljene. Jeg har sagt hva jeg har å kommentere til dette. Nå er vi ferdig», hvorpå hun dro ørepluggene ut av ørene og gikk (NRK Dagsrevyen 12.8.13). At politikere ikke svarer på de ubehagelige spørsmålene de får, er ikke uvanlig. Men vanligvis skjuler de det bedre.

Kock identifiserer tre overordnede strategier som kan brukes for å unngå å svare på spørsmål eller kritikk: *fortielse*, *fordreining* eller *avfeining*. Når man fortier et svar, unngår man helt å komme inn på det brysomme punktet journalisten eller motstanderen har bragt opp. Et fordreid, eller forskjøvet svar er et slags svar, men man har laget sin egen versjon av spørsmålet, og svarer på dette i stedet for det opprinnelige spørsmålet. Avfeining er å avvise det som blir spurt om, men uten å gi en god grunn for dette (Kock 2011: 119). I eksemplet under, bruker Solberg en form for fordreining, når hun i svaret bytter ut noen av ordene fra spørsmålsformuleringen med mer omtrentlige og generelle ord:

Programleder: Nå har vi hørt Fremskrittspartiets resept. Erna Solberg, hvor mye av dette kan du gå med på?

Erna Solberg: Jeg er opptatt av at vi skal føre en ansvarlig økonomisk politikk. Jeg er opptatt av at handlingsregelen har vært et godt eksempel på en ansvarlig økonomisk politikk. Når vi først skulle bruke mer oljepenger inn i økonomien er det viktig at vi har en regel og et styringsparameter for det.

Programleder: Er det ansvarlig å bruke mer enn 4% av avkastningen over tid?

Erna Solberg: Ikke over tid. Men i enkelte år vil vi bruke mer enn 4% og i enkelte år bør vi bruke mindre. Det vil avhenge av realøkonomien, og det er viktig å huske, det er realøkonomien...

Programleder: Det er altså dagens handlingsregel – ikke mer enn 4% over tid, det kan du altså garantere?

Erna Solberg: Altså, jeg mener at vi ikke skal bruke mer enn 4% og jeg mener at det er et uttrykk for en ansvarlig økonomisk politikk...

Programleder: Men du kan ikke garantere at dere vil gjøre det?

Erna Solberg: Men samtidig så er det veldig viktig å huske, at det betyr noe hva du bruker pengene på.

Programleder: Nei, men nå spurte jeg om nivået.

Erna Solberg: Det blir en veldig rar økonomisk debatt som bare dreier seg om hvor mye penger du bruker hvis ikke du diskuterer hva du bruker pengene på, for hva du bruker penger på og offentlige budsjett har ulik betydning.

Programleder: Jo, men Erna Solberg, jeg spurte deg om nivået og da sa du: Jeg mener det.. Betyr det at..

Erna Solberg: Ja, altså Høyre er veldig tydelig på det...

Programleder: Men du kan ikke garantere at den gjengen du leder..

Erna Solberg: Jeg skal forhandle politikk med dem, men ansvarlig økonomisk politikk kommer vi aldri til å forhandle vekk. Men jeg må tilbake til at *hva* vi bruker penger på har like stor betydning. Hvis vi ikke klarer å passe på at vi bruker det til å bygge vekstevnen i Norge...

Programleder: Det er greit, men vi har slått fast i kveld at du vil forhandle om en handlingsregel med Frp?

Erna Solberg: Ikke om en ansvarlig økonomisk politikk, for det er bunnplanken... Altså på samme måten som denne regjeringen hvert år forhandler om hvor mye oljepenger de skal bruke, så kommer vi også til å forhandle om hvor mye penger vi skal bruke hvert år. Men jeg er helt tydelig på en ting – og ikke forsøk å lage politikk av noe som ikke er politikk – nemlig at vi kommer til å føre en ansvarlig økonomisk politikk, vi er opptatt av at kronkursen ikke skal gå opp, men vi er også opptatt av at vi skal dyrke fremtiden gjennom å bruke penger på en riktig måte. (NRK Folkemøte i Bergen 29.8.13)

Programlederen spør om handlingsregelen kan garanteres. Han bruker to utvetydige ord:

Handlingsregelen betyr at 4 % av avkastningen på oljefondet kan tilføres statsbudsjettet, og en *garanti* er noe som er ubrytelig. For å unndra seg å svare, erstatter Solberg disse to tydelige ordene med mer uklare begreper. I stedet for «handlingsregel» sier hun «ansvarlig økonomisk

politikk» og i stedet for å «garantere» sier hun at hun «er opptatt av», «mener at» og at «Høyre er veldig tydelig». Med en forskyvning av spørsmålets innhold gjør hun det mulig å komme med et mer omtrentlig svar.

Programlederen spør om:

Erna Solberg svarer med:

Handlingsregelen
4 % av avkastningen

Ansvarlig økonomisk politikk

Garantier

Jeg er opptatt av at vi
Jeg mener at vi
Høyre er veldig tydelig på det

Kock gjør regning med tre ulike former for forskyvning: tidsforskyvning, subjektforskyvning og nivåforskyvning. Et eksempel på tidsforskyvning er at man besvarer spørsmål om *hva* man har gjort, med *hva* man *har tenkt* til å gjøre. Subjektforskyvning er å innta en annen rolle når man svarer; på spørsmål om noe er forsvarlig å gjøre som minister, kan man for eksempel svare som forelder eller pasient. Med nivåforskyvning menes det at man besvarer et konkret spørsmål, eller kritikk av en konkret sak med å henvise til abstrakte betraktninger (Kock 2011: 135). Det er en slik nivåforskyvning Solberg benytter seg av når hun bytter ut «handlingsregel» med, den langt mer abstrakte formuleringen, «ansvarlig økonomisk politikk», og det forpliktende ordet «garantier» med upresise formuleringer som «er opptatt av». Som den daværende danske utenriksministeren, Lene Espersen, som er sitert på første side i dette kapittelet, gir også Solberg et svar som er sant – men hun svarer ikke på det som er blitt spurt om.

Illusorisk klarhet

Det kan være flere grunner til at politikerne ikke ønsker å svare. Noen ganger kan det være umulig å svare fordi man, rett og slett, ikke vet svaret. Andre ganger kan det være vanskelig å gi et svar, fordi det ville bety at man måtte anerkjenne en forutsetning man ikke er enig i (Kock 2011: 115). Dette gjelder spørsmål som: «Skyldes regjeringens feil uvitenhet?». Dette kan man ikke svare på uten å godta premisset om at det er blitt gjort en feil –er man ikke enig

i dette, kan man følgelig ikke gi et svar. En annen grunn politikerne kan ha for ikke å svare, er at de vet at svaret ikke vil bli godt mottatt. I følge Brox kan mangelen på svar på maktkritiske spørsmål også skyldes at makthaverne vil hindre at noen rokker ved det rådende samfunnssynet (Brox 2003: 11).

Selv om politikerne ikke alltid ønsker å svare på kritiske eller vanskelige spørsmål, ønsker de ofte å gi inntrykk av at de gjør det. I eksemplet ovenfor forsøker Solberg å avfeie utydelighetene hun kommer med, og tar sikte på å fremstille svaret sitt som langt klarere enn det faktisk er. Med uttrykk som at det er «veldig viktig å huske» og «jeg er helt tydelig på det» signaliserer hun tydelighet, til tross for at hun er utydelig. Slik prøver hun å skape en illusjon om at hun svarer på spørsmålet, uten at hun gjør det. Dette gjentar seg når Høyre-lederen blir bedt om å avklare hvem som skal samarbeide i regjering:

Jens Stoltenberg: Det ene er at det er uklart hvem som skal være med i denne regjeringa, men det er også uklart hva som er de fundamentale rammene. Og det er ikke slik at vi forventer at dere skal være enige om alt, vi er ikke helt enige om alt vi heller, det har jeg prøvd å skjule, men det nytter ikke, sånn at det er liksom til å leve med, men at sånne fundamentale ting som hvem som skal være med i regjeringa blir avklart, at de økonomiske rammene blir avklart, det syns jeg at er en lederoppgave å avklare før et valg. Vi gjorde det. Hvem som skulle delta, rammene for politikken, ble avklart. Det tok vi ansvaret for, det har ikke dere greid, og det mener jeg Erna Solberg er ansvarlig for. At Høyre ikke engang forsøker, de bare sier: Etter valget, etter valget.

Programleder: Erna Solberg, du har jo sagt at du skulle ønske at du, i likhet med Reinfeld da han gikk i regjering, hadde litt mer ting klart før valget. Vil det komme flere avklaringer før 9. september knyttet til de litt større spørsmålene, og hvem som trolig kommer til å gå inn i regjering?

Erna Solberg: Det er faktisk mer avklart på borgerlig side enn det har vært før noe valg på borgerlig side i Norge og det som er avklart er at alle disse fire partiene ønsker seg en ny regjering, alle disse fire partiene vil sette seg ned og snakke om den og at alle disse fire partiene skal ha innflytelse på politikken. Det er bare i Jens sin verden det er bare de som sitter i en regjering som har innflytelse, og det har vi jo merket, for de har jo ikke hørt på noen andre enn seg selv de siste åtte årene. Det har jo sjelden vært mindre lydhørhet for andre. Vi har tenkt å ha en strategi hvor, uansett hvem som ender opp med å sitte i regjering, så skal alle disse fire partiene ha innflytelse på politikken. (NRK Folkemøte i Bergen 29.8.13)

Stoltenberg stiller to tydelige spørsmål: 1) Hvem skal være med i regjeringen? og 2) Hva skal de økonomiske rammene være? I svaret fra Solberg er dette blitt til: 1) Hvem ønsker seg en ny regjering, og 2) Hvem skal ha innflytelse på politikken som føres. «Avklart» blir forskjøvet til

et vagere nivå og blir til «mer avklart enn før noe valg». Ved å underspille uenighetene mellom disse fire partiene og legge skjul på hvor vanskelig det kom til å bli å bli enige seg i mellom, får hun det til å høres ut som om de er veldig enige om det meste.

Jens Stoltenberg spør om:

Erna Solberg svarer med:

Avklaringer

Mer avklart enn før noe valg

Hvem skal være med

Alle disse fire partiene ønsker seg en ny regjering

Alle disse fire partiene vil sette seg ned og snakke

Økonomiske rammer

Alle skal ha innflytelse på politikken

Som Stoltenberg sier, er det problematisk at det «borgerlige alternativet» ikke vil gjøre det klart for velgerne hva som skjer dersom man stemmer på dem. Kocks ideal for den politiske debatten er at den skal fungere som et grunnlag for å ta stilling. For at det skal være mulig å ta stilling til hvem man skal stemme på, er det nødvendig at det kommer tydelig frem hvordan ulike politiske problemer vil bli løst, dersom det ene eller det andre regjeringsalternativet vinner valget. Rett nok var Solberg i en vanskelig situasjon, hvor det var viktig å unngå å komme med noen lovnader i valgkampen som det kunne bli vanskelig å snakke seg bort fra senere. Hvis hun ville holde alle muligheter for regjerings samarbeid åpne, var det noen spørsmål hun ikke kunne svare på. Spørsmålene ble like fullt stilt, noe som fikk henne til å ta i bruk en teknikk hvor tydelige spørsmål om noe konkret, i svarhandlingen var blitt upresise og generelle. Slik forsøkte hun å gi velgerne inntrykk av at hun svarte.

Brobyggere

En annen måte å kamuflere et unnvikende svar på, er å bygge en bro til et annet tema. I eksemplet under blir Knut Arild Hareide spurt om han vil sørge for at den nye regjeringen vil vedta å følge handlingsregelen. I svaret hans er «handlingsregel» byttet ut med «ikke ellevilt» og «økonomisk ansvarlighet». Dette dekker Hareide over ved å skifte tema.

Programleder: Hvis de får med seg Knut Arild Hareide, så kan vel du kanskje passe på at de ikke bryter handlingsregelen?

Knut Arild Hareide: Ja, altså jeg hører at de rødgrønne er veldig bekymret. Jeg har sittet i regjering sammen med Erna Solberg – utrolig dyktig dame – og for å si det sånn, det kommer ikke til å bli ellevilt med Erna Solberg som statsminister. Det blir en økonomisk ansvarlighet. Men det jeg har lyst til å si er at ja, det er sånn at vi har hatt en fantastisk vekst de siste 10-15 årene. Og jeg har lyst til å si at vi kommer til å ha en vekst fremover og. Men jeg tror at vi likevel kommer til å måtte jobbe mer. Vi er nødt til å tenke gjennom det at den veksten som har vært den kommer ikke til å fortsette. I dag så er det altså da 4-5 som er i arbeid for hver pensjonist, når jeg er pensjonist så er det 2-3 som er i jobb. Det vil si at vi er nødt til å brette ermene opp, vi er nødt til å gjøre mer, og jeg tror vi trenger noe av Hans Nilsen Hauges ånd inn i vårt samfunn, og jeg sa også her i begynnelsen at vi må løfte opp når livet er sårbart. Hvis vi skal stå for det så tror jeg at vi som samfunn er nødt til å tenke ut over oss selv, og det er på en måte for å være litt en festbrems, og det er jo KrFs oppgave av og til... (NRK Folkemøte i Bergen 29.8.13)

I løpet av seks setninger har Hareide gått fra å snakke om økonomisk ansvarlighet til å snakke om viktigheten av å løfte opp når livet er sårbart. For å skjønne hvordan Hareide kommer seg hit, er det nyttig å dele opp svaret hans i de ulike temaene han er innom:

Utgangspunkt: Handlingsregelen

1. Det blir økonomisk ansvarlighet

2. Jeg har lyst til å si at vi har hatt en fantastisk vekst de siste årene

3. Og jeg har lyst til å si at vi kommer til å ha en vekst fremover også.

4. Men jeg tror vi kommer til å måtte jobbe mer

5. Vi trenger mer av Hans Nilsen Hauges ånd

6. Samfunnet må løfte opp når livet er sårbart

Nytt emne: Barne- og eldreomsorg

Denne brobyggingsteknikken blir ofte brukt når det som opprinnelig diskuteres, ikke oppleves som et tema det er gunstig å diskutere. Det er vanlig at et unnvikende svar følges opp med en rekke overganger, slik som i Hareides tilfelle. Fordi overgangene som bindes sammen av bindeord og gjentakelser, etter assosiasjonsprinsippet fremstår som naturlige, kan det være lettere for politikerne å komme unna med dette, enn med et unnvikende svar. Ofte er de umerkelige for dem som ser på debatten; som når en tryllekunstner gjør noe oppsiktsvekkende med den ene hånden, samtidig som han lurer noe bort med den andre (Kock 2011: 123). Det kan også være en utfordring for ordstyreren å vite om politikeren kommer til et poeng til slutt, eller om han eller hun bør avbrytes.

Steven Clayman og John Heritage behandler slike overganger som en form for svarunnvikelse (Clayman og Heritage 2002: 258 - 273). De skiller mellom *markerte* og *umarkerte* overganger. En form for markert overgang er å be om lov til å snakke om noe annet, ved å si «kan jeg også få si at...?» før man – ofte uten å vente på svar – fortsetter å snakke (Clayman og Heritage 2002: 258). En annen form for markert overgang er å hevde at motstanderen tidligere har sagt noe som ikke er riktig, som man er nødt til å få korrigere før man svarer på spørsmålet. Dette gjør man med fraser som: «jeg må få kommentere...», eller «det egentlige problemet er» (Clayman og Heritage 2002: 262 – 263). Slik advarer man seerne, programlederen og de andre i panelet, om at man ikke har tenkt å holde seg til saken. Umærkede overganger kan være vanskeligere å oppdage. Med bindeord som «og» og «fordi» kan politikeren gli fra ett tema til et annet, uten at tilskuerne oppdager dette. Med

formuleringer som signaliserer at de ulike delene i innlegget henger sammen, kan de umerket bevege seg bort fra det opprinnelige temaet (Clayman og Heritage 2002: 272 – 273).

Hareide bruker både markerte og umarkerte overganger til å endre tema. Han starter med å gi et unnvikende svar på spørsmål om handlingsregelen, før han unnskylder seg med at han «har lyst til å si» noe annet. Slik glir han nærmest umerkelig fra å snakke om økonomisk ansvarlighet, over til å snakke om Norges vekst de siste 10-15 årene; to emner som, i og for seg, henger sammen. Deretter er overgangene umarkerte. Han bruker «og», «men» og «det vil si»; ord og formuleringer som indikerer at det han sier henger sammen med det forrige han sa. Slik kan han gli umerket videre til et annet tema. For eksempel sier han: «men jeg tror», og bygger slik en overgang som oppfattes som naturlig, til å snakke om at veksten ikke kommer til å fortsette, og om at antallet pensjonister kommer til å øke. «Det vil si», sier han, før han hefter på løsningen på dette: Vi må jobbe mer. Herfra er veien kort til Hans Nilsen Hauge, som med sin dobbeltrolle som industrigründer og religiøs forkynner, er et effektivt bindeledd mellom Hareides utsagn om at vi må arbeide mer og kristendommen. Med god hjelp av Hauge, og med den sammenbindende frasen «og jeg sa jo», kommer han inn på det han har banet seg vei til å si: Det er viktig å «løfte opp når livet er sårbart», eller med andre ord: Vi må satse mer på barne- og eldreomsorg. Før han får sagt så mye mer om dette, blir han imidlertid avbrutt av programlederen.

Ved å bruke overganger kan politikerne effektivt bytte tema til noe som passer dem bedre å diskutere, men ofte sitter de som følger debatten igjen uten å ha fått svar på sentrale spørsmål. Fordi det kan være vanskelig å oppdage når politikerne bygger broer til andre tema, og fordi de sjelden sanksjoneres de gangene de blir avslørt, har de lite å tape på dette. Men overganger, både markerte og umarkerte, blir gjerne brukt til å avspore debatten, og bidrar slik til at velgerne ikke får den informasjonen de trenger for å ta et veloverveid valg.

Programlederen krever avklaringer

Ved noen anledninger er programlederne på hugget og avskjærer politikernes forsøk på å spinne seg ut av ubehagelige spørsmål. Et eksempel på dette er Solbergs kapitulasjon i spørsmålet de 600 lærerstillingene hun ville kutte, tvunget frem av programleder Oddvar Stenstrøm:

Programleder: Audun Lysbakken har nettopp sagt at dere kommer til å gi mange av de lærerne han har ansatt sparken. Er det riktig eller er det galt?

Erna Solberg: Vi var ikke enige i at staten skulle sitte og plukke noen skoler som skulle få ekstra lærere, vi mente at det er kommunene som skulle bestemme hvor innsatsen skulle være.

Programleder: Men skal dere gi dem sparken?

Erna Solberg: Det vi kommer til å gjøre, og det har vi sagt veldig tydelig, det er at vi skal ha en storstilt satsning på å løfte lærernes kompetanse.

Programleder: Men de 600 lærerne, får de sparken eller får de bli?

Erna Solberg: Det vet ikke vi i dag, for det skal vi diskutere, om det er den viktigste prioriteringen.

Audun Lysbakken: Men nå...

Erna Solberg: Nei, kan jeg få lov til å svare på de tingene som er sagt? For det første er det sånn at her snakker vi om mange symbolting. SV har plukket noen skoler i Norge som skulle få noen ekstra stillinger, jeg mener det er viktig at vi sørger for at *alle* skoler i Norge får lærere som er dyktige, flinke og som virkelig kan få elevene til å strekke seg. Og derfor har jo vi sagt at vi må gå systematisk til verks, for det som er viktigst for å løfte kunnskapen – og vi har kjempemange gode lærere i den norske skolen – men vi vet at de trenger etter- og videreutdanning for å bli enda bedre og for at enda flere kan mestre det. Da har vi systematisk sagt: Hva er de største utfordringene i norsk skole?

Programleder: Men la oss... La han få svare på de tingene du har sagt...

Erna Solberg: Matematikkresultatene i norsk skole er et av de fagene, som gjør at flest slutter.

Programleder: Jo, men Jens Stoltenberg, svar på det Erna Solberg...

Erna Solberg: Da må vi satse med 10 000 ekstra lærere som skal få ekstra etter- og videreutdanning, og det er vårt viktigste og konkrete løfte. Det er midt i hjertet til det alle skoleforskere sier er viktigst: Det er de gode lærerne, de som virkelig kan faget sitt, som skal løfte det. Og det er et svar på utfordringen frafall. Spørsmålet om å plukke 600 lærerstillinger på noen skoler i Norge, det er et symbolprosjekt.

Programleder: Men du vil altså ikke bekrefte at de 600 lærerne ikke kommer til å få sparken når du sitter med makten?

Erna Solberg: Ja, altså, vi skal jo vurdere skolepolitikken. Vi har sagt...

Programleder: Men det sitter 600 der ute som faktisk lur på jobben sin!

Erna Solberg: Ja. Det sitter mange som kan komme til å lure på jobben sin i Norge fremover, altså.
(TV2 Partiledersdebatten 7.9.13)

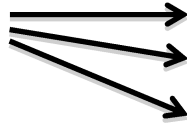

Ordvekslingen kan sammenfattes slik:

Programlederen spør om:

Erna Solberg svarer med:

Skal 600 lærere få sparken?

Uenig i måten stillingene ble opprettet på

Vil satse på å løfte lærernes kompetanse

Det vet vi ikke i dag

Viktig at alle skoler får dyktige lærere

Det viktigste er å løfte kunnskapen

Vil satse på etter- og videreutdanning

Hva er de største utfordringene i norsk skole?

Matematikk er en stor utfordring

Skal etterutdanne 10 000 lærere

Gode lærere er svaret på utfordringen frafall

De 600 lærerstillingene er et symbolprosjekt

Kommer de 600 lærerne til å få sparken?

Vi skal vurdere skolepolitikken

Mange står i fare for å miste jobbe fremover

Solberg starter svaret sitt med å si at Høyre ikke er enig i måten de 600 nye lærerstillingene ble opprettet på. Slik forsøker hun å avfeie spørsmålet. Programleder Stenstrøm gjentar spørsmålet sitt, hvorpå Solberg svarer med at det skal komme en storstilt satsning på lærerens kompetanse. Hun innleder svaret med formuleringen: «Det vi kommer til å gjøre, og det har vi sagt veldig tydelig (...)». Slik fremstiller hun svaret sitt som klart og tydelig. Dette gjør hun

flere ganger i løpet av denne ordvekslingen; for å skjule utydelighetene i svaret bruker hun formuleringer som «kan jeg få lov til å svare på tingene som er sagt», «det er vårt viktigste og konkrete løfte» og «det er svar på».

Tredje gang Solberg får spørsmålet om de 600 lærerstillingene, kommer hun på en måte med et svar. Hun sier at hun ikke vet, og rettfærdiggjør dette med at hun er nødt til å diskutere saken med de partiene hun eventuelt skal danne regjering med. Lysbakken er ikke fornøyd med dette, og forsøker å bryte inn. Solberg sier hun må få lov til å svare på det som er blitt sagt tidligere i debatten, og klarer på denne måten å holde på ordet. Igjen forsøker hun å skape en illusjon om at spørsmålet blir besvart. Deretter stiller hun spørsmålet: «Hva er de største utfordringene i norsk skole?» Programlederen forsøker å gi ordet til Lysbakken, men Solberg er kjapt ute med å besvare sitt eget spørsmål. Igjen forsøker Stenstrøm å bryte inn, denne gangen ved å gi ordet til Stoltenberg, men Solberg fortsetter med å snakke om etter- og videreutdanningen av lærere. Ved å snakke om sitt «viktigste og konkrete løfte», forsøker hun igjen å gi inntrykk av at hun svarer tydelig. Til slutt i innlegget tar hun opp igjen poenget med de 600 lærerne, for å markere at hun holder seg til spørsmålet som ble stilt. I stedet for å si seg fornøyd med dette, gjentar Stenstrøm spørsmålet, og tvinger slik frem det uheldige utsagnet om at det «sitter mange som kan komme til å lure på jobben sin i Norge fremover».

Dette eksemplet viser hvordan programlederen kan ha en viss kontroll over debatten og få politikerne til å svare for seg. Dette samsvarer med forestillingen om at mediene har et samfunnsoppdrag som går ut på å gi borgerne informasjon som setter dem i stand til å ta veloverveide valg, slik det er nedfelt blant annet i Vær Varsom-plakaten (Norsk Presseforbund 2013). Da debattene var politikerstyrt ble det ikke stilt krav til politikerne om å svare tydelig og konkret. Dette har endret seg, og en mer aktiv ordstyrerrolle har gitt journalistene muligheten til å drive en grundigere politisk journalistikk. Slik kan de bidra til å få politikerne til å svare på spørsmål som velgerne lurer på. Det bør politikerne nemlig gjøre – og dersom de ikke kan svare, bør de heller ikke late som.

Kapittel 8. Avbrytelser

I de politiske debattene i dag er det programlederne som styrer ordet. Deres oppgaver består i å stille kritiske spørsmål, bestemme hvilke tema som skal opp til diskusjon, fordele ordet og legge til rette for en engasjert debatt (Ekström og Bérczes 2008: 7). Hvis politikerne ikke holder seg til saken, gir et unnvikende svar eller går ut over sin tildelte taletid, har programlederen myndighet til å avbryte dem (Allern 2011: 46). Dette er nødvendig for å hindre politikerne i å snakke seg bort fra tema, og for å få dem til å svare på kritiske spørsmål. Men hvis avbrytelsene kommer for hyppig, kan det bli umulig for politikerne å komme med lengre resonnementer og redegjørelser for sakens ulike sider. Da kan debatten fort komme til å fortone seg som en overfladisk fremvisning av politiske slagord. Programlederen leder debatten på vegne av velgerne, og vil i de fleste tilfeller strebe etter å avbryte der det er hensiktsmessig. Det er imidlertid ikke alltid politikerne respekterer at det er ordstyreren som kontrollerer talerommet. Ofte tar de selv ordet uten tillatelse, og ofte avbryter de hverandre midt i et resonnement:

- Siv Jensen:* Jeg synes noe av det mest oppsiktsvekkende som er blitt sagt i denne debatten, det sa Liv Signe Navarsete, nemlig at vi kan ikke gi folk rettigheter. Vel, det er altså hele forutsetningen for at vi betaler skatt! Det er fordi vi forventer at får hjelp den dagen vi blir syk – og da skal man innføre rettigheter... klare frister, og så må... og så må...
- Liv Signe Navarsete:* men vi har rett... vi har rett til helsehjelp i Norge i dag ikke sant... det har vi!
- Siv Jensen:* også må det få... så må det få konsekve... så må det få konsekvenser hvis man ikke leverer det man forventer å få...
- Audun Lysbakken:* men...
- Siv Jensen:* og det er det alt for mange pasienter som opplever
- Audun Lysbakken:* men... Siv Jensen... det er jo dette dere har foreslått. Det du sier nå er jo det dere har foreslått.
- Siv Jensen:* ikke sant
- Audun Lysbakken::* Dere har jo foreslått en reform sammen med Høyre, som altså skal gjøre at hvem som helst, som har en diagnose som er godkjent ved et offentlig sykehus, skal kunne gå til en privat klinikk, men...
- Siv Jensen:* Er ikke det fint, da blir jo køen borte, da?
- Audun Lysbakken:* Nei, det er det den ikke blir, fordi at du lager en annen type kø. Du gjør
- Siv Jensen:* Jo!

<i>Liv Signe Navarsete:</i>		Den blir ikke det!
	at den som har en diagnose som det lønner seg å behandle kan gå dit	
<i>Siv Jensen:</i>		nehei nei
<i>Audun Lysbakken:</i>	men ikke den som har størst behov, og hva skjer da? Jo, mange leger, sykepleiere, helsearbeidere, vil ende opp i det kommersielle på bekostning av det offentlige, som vil	
<i>Siv Jensen:</i>	nei nei	
<i>Audun Lysbakken:</i>	sitte igjen med de med størst behov, og ansvaret for opplæring.	

(TV2 Partilederdebat 13.6.13)

I dagligtalen oppfattes det som uhøflig og respektløst å avbryte den som har ordet. I en debatt legitimeres programledernes avbrytelser av deres rolle som ordstyrer. Politikernes avbrytelser er derimot grunnleggende brudd på spillets regler. I eksemplet ovenfor avbrytes Siv Jensen først av Liv Signe Navarsete, dernest av Audun Lysbakken. På denne måten nektes hun retten til argumentasjon. Jensen reagerer deretter, og det er tilløp til at avbrytelsene utvikler seg til en krangel.

Avbrytelser fører imidlertid ikke alltid til krangling. Mats Ekström og Judit Bérczes redegjør for fem mulige utfall av en avbrytelse. Disse er: 1) den avbrutte stopper midt i et resonnement og gir ordet til den som avbryter, 2) den avbrutte runder av uten å konkurrere om å få beholde ordet, 3) den avbrutte får beholde ordet uten videre avbrytelser, 4) den avbrutte tar opp kampen om ordet, men klarer ikke å holde på det eller 5) den avbrutte tar opp kampen om ordet og får beholde det (Ekström og Bérczes 2008: 8 - 9). I eksemplet over blir Jensen først avbrutt av Navarsete. Hun tar opp kampen om ordet og beholder dette. Like etter avbryter Lysbakken henne. Igjen konkurrerer Jensen om ordet, men denne gangen mister hun det.

En vanlig definisjon på avbrytelser er at noen begynner å prate, før den som har ordet har gitt noen indikasjon på at han eller hun er på vei til å runde av (Lakoff 1990: 47, Schegloff 1987: 214 i Ekström og Bérczes 2008: 5). At nestemann begynner å prate idet taleren er i ferd med å gi fra seg ordet blir ikke regnet som en avbrytelse, men blir kalt «overlappende prat» (Lakoff 1990: 47). Ekström og Bérczes bygger videre på disse innsiktene, og presiserer at avbrytelser kan forekomme også uten samtidig tale. De utvider også betegnelsen «overlappende prat» til å gjelde alle situasjoner hvor det oppstår «støjande prat som inte alls gör anspråk på att störa, avbryta eller konkurrera med den som pratar, utan snarare motivera personen att fortsätta» (Ekström og Bérczes 2008: 5). Dette omfatter både den typen overlappende prat som ofte oppstår når noen er i ferd med å runde av, og sidekommentarer som «ikke sant», «ja» eller

«nettopp» underveis i et resonnement. Slike kommentarer er bare ment som en positiv bekreftelse, nærmest som en oppfordring til å fortsette (Ekström og Bérczes 2008: 5). Når Navarsetes kommentar til Siv Jensen («det blir ikke det!») overlapper med Lysbakkens redegjørelse for hvorfor Jensen tar feil, er dette ikke et forsøk på å ta fra ham ordet, men en støtteerklæring. Slikt overlappende prat kan virke forstyrrende både for den som har ordet og for seeren, men er ikke direkte ødeleggende for ordskiftet.

Derimot er det ren sabotasje av debatten å avbryte motparten. Dette bryter med allment aksepterte normer for samtalen: Deltakerne lytter til hverandre for å vite når den som «har ordet» er på vei til å runde av, og tar først ordet når det blir tilbudt. Avbrytelser gjør vold på talerens rett til å snakke ferdig, og til selv å gi fra seg ordet (Ekström og Bérczes 2006: 3). Dette kan ofte skape en aggressiv stemning, og kan forsterke inntrykket av at politikerne bare er ute etter å «krangle».

- Liv Signe Navarsete:* Vi har faktisk et av verdens beste helsevesen i Norge i dag. Og hvis jeg, eller en av mine kjære får hjerteinfarkt, så vil jeg at en skal få rask behandling, enten en er på Otta eller i Lærdal eller en er i Oslo. Og da nei, nå må du høre her... og det som vi står
- Siv Jensen:* Du har jo lagt ned lokalsykehus!
- Liv Signe Navarsete:* fremfor nå, det er en *helt* annen modell.

(NRK Partilederdebatten 6.9.13)

Programlederne styrer ordet på vegne av publikum. Fordi det kun er ordstyreren som har mandat til å avbryte, er avbrytelser av motparten også et forsøk på å tilrane seg ordstyrerens makt, og derigjennom folkets makt. Til forskjell fra programledernes avbrytelser, som er ment å opplyse debatten, er politikernes avbrytelser gjerne motivert av et ønske om å skaffe seg selv mer taletid innenfor temaet (Allern 2011: 49). Men fordi avbrytelser ofte fører til krangling om ordet, får som regel alle *mindre* tid til å snakke om politiske saker når noen avbryter. Dette innebærer også at velgerne får mindre informasjon ut av debatten.

Jens Stoltenberg: Vi har laget skattesystemet mer rettferdig; vi har tettet hull i toppen og gitt lettelser i bunn. Og jeg snakker jo...

Erna Solberg: Betyr det at det er oljenæringen som skal betale mer?

Jens Stoltenberg: jeg snakk... jeg snakker jo ikke bare om at vi skal gjøre noe, vi har...

Erna Solberg: Betyr det at det er arbeidsgiverne som skal betale mer?

Jens Stoltenberg: vi har... la meg snakke ferdig.
Vi har faktisk gjort noe.

(TV2 Partiledersdebatten 7.9.13)

Det ligger i debattens natur at deltakerne kjemper om ordet (Sandvik 2004: 48). Det betyr ikke at avbrytelser er aksepterte talehandlinger. Avbrytelser *kan* være berettiget i tilfeller der noen prøver å holde på ordet bare for å hindre at andre får sagt noe, uten at ordstyreren griper inn. Dette er imidlertid ikke tilfellet i noen av situasjonene i dette kapittelet; ingen av innleggene er påfallende innholdsløse, eller varer urimelig lenge. I disse tilfellene blir avbrytelsene en underkjennelse både av motpartens rett til å snakke ferdig, og av ordstyrerens autoritet. Likevel er det påfallende hvor ofte politikerne får avbryte hverandre uten at det får konsekvenser. Programlederen sanksjonerer sjelden de som avbryter, og det er som oftest den avbrutte som er nødt til å forsvare sin rett til å holde på ordet. Dette er tilfellet både i to av eksemplene ovenfor og i de to eksemplene under:

Audun Lysbakken: Men så er denne valgkampen en kollisjon mellom to kunnskapssyn, fordi det vi sier er aller viktigst for en bedre skole, det er flere lærere. En ti-åring som sliter med å lære seg å lese, trenger altså en ekstra lærer til å hjelpe seg, ikke en tallkarakter fra femteklasse som forteller vedkommende at han eller hun ikke er god nok. Det er den store kollisjonen. Vi har altså...

Knut Arild Hareide: Men vi har jo fått flere timer i stedet for flere lærere.

Audun Lysbakken: vi... vi... nei, vi...det kommer seks... se... seks...

Knut Arild Hareide: Hvorfor har dere prioritert det?

Audun Lysbakken: seks hundre nye lærere i ungdomsskolen fra i høst...

Knut Arild Hareide: Kan ikke du forklare det?

Audun Lysbakken: vi har jo ikke gjort... Knut Arild...

Knut Arild Hareide: Men hvorfor har dere innført

flere timer? Dere har jo brukt over én milliard...   Dét har du prioritert
Audun Lysbakken: Knut Arild...   vær så snill...   hør på meg...
la meg snakke ferdig nå.

(TV2 Partilederdebatten 7.9.13)

Når man avbryter gjør man ikke bare vold på talerens rett til å snakke ferdig, slik fratar man ham også retten til å fullføre på en tilfredsstillende måte. Selv om den avbrutte klarer å holde på ordet, er det vanskelig ikke å la seg vippe av pinnen av forstyrrelsen. Alle som har blitt avbrutt, kjenner vel følelsen av «komme ut av» det man holdt på å si. Utbredelsen av avbrytelser i den politiske debatten gjør at evnen til å stå i mot avbrytelser, blir en viktig retorisk egenskap. Jens Stoltenberg, Erna Solberg og Siv Jensen er nesten beundringsverdige gode til ikke å la seg påvirke av forstyrrelsene, men det er ikke alle som mestrer dette like godt. I eksemplet under blir Navarsete så satt ut av Jensens avbrytelser at hun ender opp med å argumentere for Senterpartiets forslag med at de har «programfestet det for første gang i år»:

Liv Signe Navarsete: Nå kommer jo Trine Skei Grande inn på den skatten som ingen snakker om, og det er den skatten som ikke blir betalt. Ja, altså, alt av det som er svart arbeid i Norge, og det utgjør faktisk mange milliarder, så apropos å tette skattehull, så er jo norske håndverkere under press. De er under press fordi vi har mange ufaglærte tilsatte, de er veldig under press fra svart arbeid. Vi ønsker også et såkalt rotfradrag, der de kan trekke femti prosent på skatten hvis en...

Siv Jensen: Men, Liv Signe...

Liv Signe Navarsete: Vent litt! Vi har programfestet det for første gang i år. Vi har ikke hatt det i programmet før. Men i Sverige har de gjort det, og i Sverige viser det seg at skatteinntektene de får i fra de håndverkerne som da leverer hvitt arbeid, er større enn det skattetapet en har...

Siv Jensen: Men noe av... Men noe... noe av...

Liv Signe Navarsete: La meg snakke ferdig, for nå var det faktisk jeg som hadde ordet!

(TV2 Partilederdebatten 7.9.13)

Avbrytelser er et av de groveste bruddene på forpliktelsene man har som deltaker i en debatt. Likevel er de ikke blant de «fordummende uskikkene» Kock behandler. Avbryter kanskje ikke de danske politikerne hverandre? Tidligere formann i Folketinget, Christian Mejdahl, sier

noe annet. I følge han er stadige avbrytelser et av de mest fremtredende trekkene ved den politiske debatten i Danmark. Samme år som Kocks bok om de «fordummende uskikkene» kom ut, sa Mejdal at:

Det er blevet mere og mere almindeligt, at man afbryder hinanden. Det er dårlig skik, at man ikke kan få lov til at snakke færdig. For det første er det stærkt irriterende. For det andet, så svækker det de politiske budskaber. (Jyllands-posten 27.6.11)

I en kommentar fra i år behandler riktignok også Kock avbrytelser som et forstyrrende element i den politiske debatten. I kommentaren, hvor han tar for seg finansminister Bjarne Corydons «bøllemetoder», skriver han at:

I Deadline den 27.1. mødtes Corydon og DF's Kristian Thulesen Dahl med Martin Krasnik som ordstyrer. Vi kan begynde med at slå fast at Corydon uden hæmninger afbryder sin modpart i en grad der leder tanken hen på håndbold-EM for herrer: Når den anden er ved at komme på skudhold, griber Corydon fat i trøjen på ham så hurtigt at vi ikke når at opfatte om der er frikast eller ligefrem burde være to minutters udvisning. Det er med til at gøre debatten på Deadline uhyre flimrende. (Kock 2014)

Så mye mer enn denne håndball-analogien, og at avbrytelsene bidrar til å gjøre debatten «uhyre flimrende», skriver ikke Kock om saken, før han går videre til å behandle de andre retoriske praksisene som gjør Corydon til en «kløgtig bølle». Men hvis avbrytelser er like utbredt i den danske debatten som Mejdahl hevder, er det grunn til å vie dette mer enn fem linjer. I de norske debattene er avbrytelser et fast innslag. Dette er noe som alle parter praktiserer, og det er påfallende hvor gode de er til det. Det kan se ut til at dette er en innøvd debatteknikk; del av en bevisst strategi for å sabotere motpartens innlegg. Det er imidlertid ikke bare motparten som rammes av avbrytelsene; debatten blir mindre opplysende for velgerne, og den folkelige oppfatningen av at politikerne bare «krangler» forsterkes.

Kapittel 9. Uklart om formueskatten

Formueskatten var et sentralt tema i valgkampen. Like før åpningsdebatten på NRK skulle starte, sendte Dagsrevyen et innslag om en masteroppgave fra NHH, som viste at formueskatten ikke utgjør noe økonomisk problem for flesteparten av bedriftene i Norge. Innslaget inneholdt intervjuer med økonomiprofessorer fra både Handelshøyskolen, UiB og UiO, som alle gikk god for oppgavens funn. Dagsrevyen intervjuet også Erna Solberg, men dette intervjuet endte brått da hun dro ut øreproppene og gikk. I åpningsdebatten ble hun igjen konfrontert med de nye opplysningene om formueskattens virkning:

Programleder: Da skal vi litt konkret inn på det dyreste skatteløftet til Høyre, det er jo å fjerne formueskatten, og dere sier ofte at det er for å skape og sikre arbeidsplassene. Hvordan vet dere at det fungerer på den måten?

Erna Solberg: For det første fordi at når vi er ute og snakker med bedriftene og spør: Hva er utfordringen deres?, så forteller de at en av de store utfordringene, det er at de pengene de gjerne ville beholdt i bedriften til å forske mer, til å utvikle mer, ja de må de altså ta ut og betale formueskatt med. Uansett om det går godt eller dårlig i bedriften, så må du betale formueskatten.

Programleder: Det er altså folk dere har snakket med, men så har altså vi i NRK snakket med noen. I Dagsrevyen så du en undersøkelse som viste at bedriftene ikke tynges av formueskatten, i følge den undersøkelsen. Og vi har altså snakket med professorer og spurt dem om det blir flere arbeidsplasser av å ta bort formueskatten og ingen støtter dere på det, som vi har ringt. Blir du i tvil da?

Erna Solberg: Nå har jeg lest den rapporten, og i den rapporten står det: Det *blir* hevdet at formueskatten medfører en betydelig nedbygging av bedriftenes egenkapital. Og så sier de selv: Analysene våre underbygger denne påstanden. Det står i den rapporten. Og det viser jo at det er riktig det vi sier. Egenkapitalen blir mindre fordi man presses opp til å betale mer utbytte. De pengene kunne den bedriften brukt til å forske fremover slik at de hadde produkter som klarte seg bedre i fremtiden. Det er ingenting som presser opp utbyttet mer enn formueskatten, i følge denne undersøkelsen. Så jeg føler jo at denne undersøkelsen bekrefter veldig mye det vi har sagt.

Programleder: Så alle professorene da, Erna, som sier at det er ikke grunnlag for å si det som Høyre sier, at formueskatten skaper arbeidsplasser...

Erna Solberg: Ja, jeg er jo ikke sikker på om dere har stilt de samme... Jeg syns jo det er ganske logisk at hvis bedriftene blir tryggere fordi de har brukt mer penger på forskning, mer på å bli solide også gjennom dårlige tider, så blir det faktisk flere arbeidsplasser. Og jeg tror faktisk at folk kan gjøre det valget selv. Så kan de tenke seg om. Ønsker de at arbeidsplassene i bygden deres skal eies av en lokal tilstedeværende, en nordmann, eller vil de helst at bedriften deres skal eies av et postkortselskap på Bahamas eller et amerikansk pensjonsfond. For det er jo sånn at man systematisk forskjellsbehandler

norske bedrifter og norske bedriftseiere med utenlandske bedriftseiere (NRK Åpningsdebatt i Arendal 12.8.13).

Ei fjær eller ti høns?

Solberg avviser opplysningene programlederen presenterer. Første gang hun blir konfrontert med disse, svarer hun med å sitere fra rapporten det er snakk om – et sitat som strider mot programlederens fakta. I neste omgang avviser hun mer åpenlyst programlederens fakta ved å si: «Ja, jeg er jo ikke sikker på om dere har stilt de samme...». Det som skjer er altså at Solberg stilles overfor en undersøkelse som taler mot hennes holdning og, til tross for at undersøkelsen anerkjennes av en rekke professorer, avfeier hun den uten å begrunne dette. I Sakkestad og Skarsgaard sin rapport om formueskatten står det riktignok:

Det har blitt hevdet at formuesskatt fører til en betydelig nedbygging av bedrifters egenkapital. Analysene våre underbygger denne påstanden (Sakkestad og Skarsgaard 2013: 56 – 57).

Solberg kan med andre ord ikke tas for direkte løgn, men hun kan kritiseres for måten hun siterer på. Videre i avsnittet hun siterer fra, står det nemlig:

I 2011 var det 1 565 selskaper hvor majoritetseier fikk en formuesskatt knyttet til eierskapet som var høyere enn årsresultatet. Disse besluttet samtidig å dele ut et utbytte som også var høyere enn årsresultatet. Svaret på forskningsspørsmål nummer 1 blir dermed at formuesskatten kan bidra til en nedbygging av selskapenes egenkapital, men dette er kun tilfellet i et fåtall av bedriftene. (Sakkestad og Skarsgaard 2013: 56 – 57)

Det er altså riktig, som Solberg sier, at formueskatten fører til en betydelig nedbygging av bedrifters egenkapital. Men dette gjelder for svært få bedrifter. Sakkestad og Skarsgaard fant at det var 1565 bedrifter som kunne få likviditetsutfordringer som følge av formueskatten. Disse 1565 bedriftene utgjør 2,2 prosent av alle selskapene som er undersøkt (Sakkestad og Skarsgaard 2013: 55). Av de 1565 selskapene som utløste en formueskatt og et utbytte som var høyere enn årsresultatet, var det 455 selskaper som lå under grensen for hva Sakkestad og Skarsgaard definerer som tilfredsstillende likviditetsgrad for året de undersøker. Dette utgjør 0,64 prosent av alle selskapene de har undersøkt. I tillegg fant de at 0,18 prosent av de undersøkte bedriftene lå under en tilfredsstillende egenkapitalandel, og 0,14 prosent lå under en tilfredsstillende gjeldsgrad (Sakkestad og Skaarsgard 2013: 71). Summerer man disse tallene finner man at, av bedriftene som ble undersøkt, utgjorde formueskatten en utfordring

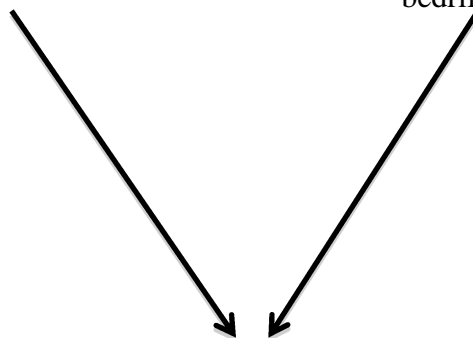
for kun 0,96 prosent. Når Solberg sier at «egenkapitalen blir mindre fordi man presses opp til å betale mer utbytte», får hun det til å høres ut som dette gjelder alle bedrifter, men det gjelder altså kun i underkant av én prosent av de undersøkte bedriftene. Resonnementet hennes hadde med andre ord vært mye mer redelig dersom hun hadde byttet ut «man» med «noen få». Ved å bruke et veldig generelt språk sier faktisk Solberg det motsatte av det Sakkestad og Skarsgaard konkluderer med, nemlig at det er «svært få bedrifter som opplever økonomiske utfordringer som følge av formueskatten» (Sakkestad og Skarsgaard 2013: 6).

Når det diskutabile blir indiskutabelt

Solberg argumenterer for at formueskatten bør fjernes fordi de som rammes av den, *kunne* brukt pengene til å forske og utvikle produkter, slik at de ble mer robuste. Hun sier ikke at bedriftene *nødvendigvis* kommer til å bruke pengene på denne måten, men det er en mulighet. Når hun så tar opp igjen dette poenget, sier hun at det jo «er ganske logisk at hvis bedriftene blir tryggere fordi de har brukt mer penger på forskning, mer på å bli solide også gjennom dårlige tider, så blir det faktisk flere arbeidsplasser». Hun har altså, nærmest umerkelig, gått fra å snakke om noe som *kan hende* skjer, dersom formueskatten fjernes, til å omtale det som en selvfølge at bedriftene *kommer til* å investere pengene i forskning. Hun gjør slik en diskutabel påstand – at fjerning av formueskatten vil bidra til å skape og trygge arbeidsplasser – om til en indiskutabel påstand.

Pengene kunne vært brukt til forskning.

Pengene kunne vært brukt til å trygge bedriftene for fremtiden.

Når bedriftene blir tryggere, fordi de har brukt mer penger på forskning, blir det flere arbeidsplasser.

Hun argumenterer også mot formueskatten med at dette er kritisk for norsk eierskap. Hun hevder at norske bedrifter forskjellsbehandles, noe som vil føre til at alle eller mange bedrifter i Norge til slutt kommer til å være eid av postkasseselskap og amerikanske pensjonsfond. Den særnorske skatten hun snakker om lar seg imidlertid ikke sammenligne med andre lands skatt, fordi lavere formueskatt som regel blir kompensert med høy eiendomsskatt og arbeidsgiveravgift. Eksempelvis viser utregninger, utført av det svenske skatteverket, at mengden kapitalplasseringer i utlandet har økt etter at den svenske formueskatten ble fjernet (Skatteverket 2010 i Sakkestad og Skarsgaard 2013: 26).

Den vet best hvor skoene trykker, den som har den på

Debatten om formueskatt fortsetter med at Audun Lysbakken trekker frem flere tidligere rapporter fra NHO – og nå denne masteroppgaven fra NHH – som viser at formueskatten ikke tynger bedriftene. Solberg avfeier dette med å si at hun har snakket med norske bedriftseiere som sier at formueskatten rammer dem hardt:

Erna Solberg: Det er helt utrolig hvis SV prøver å ta NHO eller andre næringsorganisasjoner til inntekt for at man ikke skal fjerne formueskatten. Det fins en bred allianse som inkluderer til og med landbruksnæringene, altså bondeorganisasjonene, som ønsker å fjerne deler av formueskatten fordi den rammer bedriftene så hardt. Norske bedriftsledere, de sier veldig tydelig i fra om dette. Dette er en skatt som bidrar til at de har mindre penger til å trygge bedriftene. Og da syns jeg faktisk det å høre på de som sitter med beslutningene i hverdagen fremfor en studentoppgave fra Handelshøyskolen, da tror jeg faktisk mest på de som har skoene på.

Programleder: Erna Solberg, kort, det er vel ikke så rart at hvis du spør de som betaler om de syns det er bra eller dårlig, og mange professorer har altså satt to streker under dette svaret fra den rapporten.

Erna Solberg: Men bedriftene sier det at dette betyr, og det sier denne rapporten òg, det presser opp utbyttet. Presser du opp utbyttet, så betyr det at penger som kunne vært brukt til å investere i, for eksempel, ny forskning, utvikle produktene, de går til å betale skatt i stedet for. Og hvis vi skal være et innovativt land i årene fremover, så må norske bedrifter faktisk forske mer. Vi har jo alt for få bedrifter i Norge som forsker. Ved siden av det å redusere skattene, hvis du skal løfte næringslivet for fremtiden og trygge arbeidsplassene, så er det å løfte forskningen viktig, ikke minst i næringslivet. Formueskatten virker mot sin hensikt der. (NRK Åpningsdebatt i Arendal 12.8.13)

Solberg avviser både Lysbakken og programlederens fakta, uten at hun rettferdiggjør dette. I stedet for å forholde seg til det som har blitt sagt, forteller hun om sine personlige møter med bedriftseierne, hvor hun har fått høre at formueskatten tynger dem. Dermed lar hun de få

bedriftene hun personlig har vært i kontakt med tale for helheten, til tross for at disse tydeligvis ikke er representative for norske bedrifter generelt. Hun fremstiller det også som en selvfølge at bedriftene vil bruke pengene de tjener på at formueskatten fjernes, til forskning på ny teknologi. Hun tar også i bruk *negativ nytale* når hun kaller en masteroppgave fra NHH for en «studentoppgave». Med denne retoriske innrammingen får hun innholdet i masteroppgaven til å fremstå som mindre pålitelig, til tross for at den legger et solid datamateriale til grunn, og anerkjennes av flere kjente professorer i økonomi. Slik retorisk innramming skal jeg i det følgende se nærmere på.

Kapittel 10. Språklige bilder og verdensbilder

Formuleringer og forståelsesrammer

«Don't you see that the whole aim of Newspeak is to narrow the range of thought?» sier Syme til Winston i George Orwells dystopiske fremtidsroman 1984, hvor begrepet «newspeak» ble lansert for første gang (Orwell 1949: 60). «Newspeak» er det offisielle språket i Orwells fiktive superstat Oceania. Formålet med dette språket er både å uttrykke ideologien til Ingsoc, den totalitære regjeringen i Oceania, og å gjøre alle andre verdensanskuelser umulig. Derfor består «newspeak» hovedsakelig av ord som skal tilføre den som bruker dem en ønskelig mental holdning (Orwell 1949: 343 - 350). Eksempler på slike ord er «joycamp», som betyr tvangsarbeidsleir, «Ministry of Peace» («Minipax»), som er departementet med ansvar for krigføringen mot de fiktive superstatene Eastasia eller Eurasia, og «Ministry of Truth» («Minitrue»), som arbeider med å skrive om historien, slik at den skal passe bedre med den totalitære regjeringens ideologi (Orwell 1949: 350, 6, 50).¹⁶

«Newspeak», eller nytale, er altså en form for kommunikasjon hvor man, ved å bruke bestemte ord i stedet for andre ord, påfører andre mennesker ønskelige holdninger og synsmåter. Ved å omtale en sak kun med ord som betoner de gode sidene av denne saken, kan man gjøre dette til en selvfølge, og slik slippe unna forpliktelser til argumentasjon. Likedan kan man gjøre med standpunkt man er mot, da naturligvis med ord som betoner de negative sidene ved saken (Kock 2011: 38). Nytale er en form for «framing», eller på norsk: *retorisk innramming*. Å foreta en retorisk innramming er å sette et fenomen inn i en *forståelsesramme* med måten man formulerer seg på. Forståelsesrammer er mentale strukturer som former måten vi erfarer verden på, og hva vi opplever som godt og vondt, hvilke planer vi legger og hvilke mål vi setter oss. Disse forståelsesrammene aktiveres av språket, og er en del av underbevisstheten vår (Lakoff 2004: xv). Hvordan ulike måter å formulere seg på kan aktivere ulike måter å tenke på, er noe som blir viet stadig større oppmerksomhet i vestlig politikk. I USA arbeider folk som George Lakoff og Frank Luntz, for henholdsvis demokratene og republikanerne, med hvordan språket kan brukes på en vitenskapelig måte for å påvirke folks holdninger. Med bøker som *Words that work* og *What americans really want... Really*, har Luntz bidratt til at republikanerne lenge satt på definisjonsmakten i det offentlige ordskiftet i

---

¹⁶ Alle disse tre eksemplene på Newspeak er hentet fra «B-vokabularet» i Newspeak, som er dannet for å skape positive holdninger til Ingsocs ideologi. Alle ordene i dette vokabularet er dermed ideologisk ladde. «A-vokabularet» består av hverdagslige, fullstendig utvetydige, ikke-ideologiske ord, og «C-vokabularet» består av vitenskapelige og tekniske termer (Orwell 1949: 344 – 353).

USA. Dette er blitt utfordret av Lakoff, som blant annet har skrevet bøkene *Whose freedom?* og *Don't think of an elephant*, for å hjelpe demokratene med å få overtaket i den retoriske striden. I disse bøkene forklarer Lakoff republikanernes suksess med at de fikk definere rammene for debatten; de fikk foreta innrammingen av det offentlige ordskiftet, slik at det passet inn i den republikanske politikktutforming. Et eksempel han trekker frem for å illustrere hvordan debatten foregikk på republikanernes premisser, er hvordan begrepet «tax relief» ble brukt av alle – selv demokratene brukte formuleringen – til tross for at «tax cut» passer bedre inn i demokratenes forståelsesrammer.

Det samme eksemplet finner vi i den norske debatten. Ofte snakker folk på venstresiden om «skattelette», mens «skatteutt» ville passe deres virkelighetsforståelse bedre.¹⁷ «Skattelette» signaliserer at skatt er noe borgerne er pålagt å betale mot sin vilje, og som de skal bli glad for å slippe. Til grunn for denne forståelsesrammen ligger det en samfunnsmodell som Lakoff kaller en «strict father model». I en «strict father model» begrenser statens oppgaver seg til disiplinering av innbyggerne, og til å legge til rette for at de kan forfølge sine egeninteresser. Staten skal blande seg minst mulig inn i folks privatliv, og slik sikre at de ikke blir avhengige av støtte. Denne modellen bygger på tradisjonell liberalistisk teori, slik den ble utformet av Adam Smith. Hovedpåstanden i Smiths økonomiske teori er at en «usynlig hånd» vil regulere markedet, forutsatt at alle handler ut fra sine egeninteresser. Dermed bidrar man til fellesskapet gjennom å jage etter størst mulig profitt for seg selv (Lakoff 2004: 7 – 8). «Skatteutt» forutsetter derimot at skatt er en investering som sikrer borgerne velferdsordninger og infrastruktur, og at kutt i denne vil medføre kutt i disse ordningene (Lakoff 2004: 24 -29). Dette gir mening i lys av hva Lakoff kaller en «nurturant parent model», hvor statens oppgave er å beskytte sine innbyggere og sørge for at samfunnet preges av rettferdighet og tillit (Lakoff 2004: 12 - 13). Mens man med «skattelette» løper motpartens ærend og gjør det vanskeligere for seg selv å argumentere for skattefinansiert velferd, passer altså «skatteutt» bedre med venstresidens samfunnsoppfatning og politiske prioriteringer.

Det er ikke kun i skattedebatten det fins motstridende oppfatninger av virkeligheten, som kommer til uttrykk gjennom valg av ord. Hele tiden pågår det en strid om ordene. Med en tendensiøs ordbruk søker politikere fra alle partier å vinne tilslutning om sitt verdensbilde. Ladde ord og uttrykk kan aktivere ulike forståelsesrammer i det ubevisste og slik påvirke måten folk tenker på. Et eksempel på dette er daværende forsvarsminister Grete Faremos

---

¹⁷ For eksempel sier Audun Lysbakken at: «SV er et skattelette parti» (TV2 Partiledersdebatten 7.09).

retoriske fremstilling av krigen i Afghanistan. Ikke ulikt den fiktive regjeringen i Orwells Oceania, som hevdet at «war is peace» (Orwell 1949: 6), kalte den norske regjeringen systematisk krigen i Afghanistan noe annet enn krig. Da journalister fra Klassekampen gikk gjennom alle artikler, taler og intervjuer fra Grete Faremo, i den tiden hun var forsvarsminister, fant de at hun ikke én eneste gang, i løpet av denne perioden, kalte det Norge holdt på med i Afghanistan for «krig». I stedet omtalte Faremo krigshandlingene som «deltakelse», «engasjement», «bidrag» og «innsats» (Klassekampen 15.5.10).¹⁸ Dette er et eksempel på hva Kock kaller *eufemistisk* nytale: ord som er mer abstrakte og har en mer positiv overtone enn alternativet. Ved å dekke over Norges krigføring, kunne Faremo påføre folk bestemte oppfatninger om hva som skjedde i Afghanistan, uten at de la merke til det. Ved hjelp av nøytral og positiv ordbruk kunne hun fjerne de ubehagelige og urovekkende følelsene knyttet til krig, og slik gjøre den norske befolkningen mer positivt innstilt til Norges krigføring.

Ord med en mer positiv eller negativ ladning enn alternativet, kunne man også finne i TV-debattene før valget. Et eksempel på dette er det negativt ladde ordet «helsefabrikker»:

Liv Signe Navarsete: Det blir jo ikke bedre helsetilbud på Lillehammer om man bygger helsefabrikker i privat regi i Oslo! (NRK Partilederdebatten 6.9.13)

Ordet «helsefabrikk» gir negative assosiasjoner. Man ser for seg sykehusene som store, kalde industribygg og behandlingen man får der som samlebåndsorganisert og upersonlig, med sikte på størst mulig profitt. Dette er jo ikke ønskelige forhold på et sykehus. Audun Lysbakken aktiverer den samme rammen når han argumenterer mot privatisering av helsevesenet. Han kaller Høyres planlagte sykehusreform «å sende pasientene ut på shopping», og setter med det privatisering av sykehusene inn i en kommersialiserings-ramme:

Audun Lysbakken: Vi vil at når noen vi er glad i blir alvorlig syk, så skal de være trygg på hvor de skal gå, de skal ikke sendes ut på sitt livs viktigste shopping. (NRK Partilederdebatten 6.9.13)

Ved å bruke slike negativt ladde begrep kan man unndra seg forpliktelser til argumentasjon. Hvem har vel lyst til å bli sendt ut på «livsviktig shopping» eller risikere å bli behandlet i en «helsefabrikk» når de blir syke? Et annet eksempel på at tendensiøs ordbruk blir brukt i stedet for argumenter er formuleringen «skatt på død»:

---

¹⁸ «Innsats» forekom 45 ganger, «bidrag» 25 ganger, «engasjement» 15 ganger og «deltakelse» 11 ganger (Klassekampen 15.5.10).

Siv Jensen: Vi vil ta bort skatt på død. Det er det dere kaller arveavgift, så ikke det skal virke så skummelt. (NRK Debatten 30.5.13)

Nå er det jo ikke slik at det er døden i seg selv som er skattlagt. Tanken bak arveavgiften er at det ikke er rettferdig at rikdom skal være arvelig. Gjennom å skattlegge arv, gaver og forskudd av arv, vil de økonomiske forskjellene i landet reduseres. Fremskrittspartiet mener derimot at det er urettferdig at man skal betale skatt på penger man allerede har betalt skatt av. Dette er penger man selv har tjent opp – og betalt skatt av – hvorfor skal man ikke få lov til å gi disse til barnebarna sine hvis man har lyst? Men dette argumentet blir ikke fremsatt. I stedet forsøker Jensen, i likhet med Lysbakken og Navarsete, å påvirke folks oppfatninger gjennom sitt valg av ord.

I følge Kock er det uredelig å pådytte folk bestemte holdninger gjennom ladde ord og uttrykk, med mindre ordets implisitte argumentasjon er indiskutabel (Kock 2011: 52). Men stenger man for all kreativ ordbruk, blir språket flatt og kjedelig. Fordi «helsefabrikker», «pasienter på shopping» og «skatt på død» er påfallende formuleringer, vil de fleste stoppe opp og tenke over innholdet i dem. Det er altså ikke snakk om at bestemte oppfatninger blir lurt ned i velgernes lommer, slik som er tilfellet med *omvendt lommetyveri*.

Omvendte lommetyveri

I det moderne demokratiet fins det motstridende interesser og ulike oppfatninger av virkeligheten. Kampen om den politiske makten dreier seg, blant annet, om å vinne aksept for *sin* virkelighetsforståelse, altså er politikk «en strid om kontroll over ord» (Johansen 2002: 239). Med retoriske innramminger kan man aktivere bestemte måter å tenke på hos andre. I en interessekamp er det naturlig å velge ord som fremhever det positive ved en sak man selv er for, eller det negative ved en sak man er mot. Det er ingenting galt i å ville påvirke andres oppfatninger, dette er noe alle gjør. Men å forsøke å påføre andre bestemte holdninger uten at de skal legge merke til det – og uten å gi argumenter – er uredelig. Det er dette Kock kaller et omvendt lommetyveri: man putter noe ned i folks lommer, uten at de er klar over det (Kock 2011: 38). I et omvendt lommetyveri er det om å gjøre å få en diskutabel påstand til å bli forutsatt. Når man forutsetter noe, gjør man dette på vegne av alle som er involvert i samtalen. Man snakker som om samtalens premisser er kjent og anerkjent, både av en selv og av dem man snakker med (Kock 2011: 44). I dagligtalen er det mye som er forutsatt. Når noen forteller at de har sluttet å røyke, skjønner man at de tidligere har røykt, uten at noen trenger å

forklare dette. Slik må det være, ellers ville språket bli alt for omstendelig til å fungere. Denne retoriske praksisen er imidlertid forsvarlig kun når *både* avsender og mottaker er enige om de underforståtte elementene. Hvis en påstand er diskutabel kan det derimot være manipulativt å tale om sin egen holdning som en selvfølge. Et eksempel på dette er Erna Solbergs retoriske innramming av endringene i biodiesel-reglementet i Norge:

Erna Solberg: Et av de største tilbakeslagene for miljøteknologi i Norge, det skjedde når vi fikk, plutselig over natten, endringer i biodiesel-regimet i Norge. Det tok vekk all forutsigbarheten for mange av de som hadde investert i miljøteknologi, som hadde trodd på hva vi sa og hva regjeringen sa, over natten så opplevde de at hele regimet ble endret. Dermed så var det bedrifter som måtte nedlegge og investorer som tapte mye penger. Da tar det grådig lang tid å bygge opp igjen troverdigheten for at miljø er noe man satser på, når man hele tiden opplever at finansdepartementet vinner for å øke avgiftene. (TV2 Partiledersdebatt 21.8.13)

Med formuleringene «et av de største» og «hele tiden» signaliserer hun at hun snakker om noe som skjer ofte, men hun kommer kun med ett konkret eksempel på dette. Selv om hun ikke sier det direkte, påstår Solberg at den forrige regjeringen gjentatte ganger gjorde det vanskeligere for de som investerte i miljøteknologi. Altså forsøker hun å smugle denne oppfatningen ned i velgernes lommer.

Det kan også kalles omvendt lommetyveri når noen umerket putter «skattelette» eller «skatteutt» ned i lommene til folk. Fordi disse ordene forutsetter bestemte samfunnsoppfatninger, kan man med slik ordbruk påvirke folks oppfatninger uten at de merker det selv. Men, til forskjell fra tilfellet med krigen i Afghanistan og bioteknologi-saken, er det i disse tilfellene ikke snakk om å underslå en sannhet; her er det ikke snakk om sannheter i det hele tatt, men om ulike måter å gi mening til verden på. Hvorvidt «skattelette» eller «skatteutt» er det mest riktige, avhenger av hvilket samfunnssyn man snakker ut fra. Man må velge ord som samsvarer med sin egen måte å forstå verden på, altså er det ikke usaklig hverken av høyresiden å si «skattelette» eller av venstresiden å si «skatteutt».

Men når skattelettelse gjennomgående blir omtalt som «vekstfremmende», er det grunn til å være kritisk. Å senke eller fjerne formueskatten og arveavgiften ble knyttet til investeringer i ny forskning, produktutvikling og flere arbeidsplasser. Lavere skattesatser for arbeidstakerne ble ansett som et effektivt virkemiddel for å få folk til å arbeide mer. Dette er et synspunkt som er blitt imøtegått av Hallvard Bakke, som blant annet er utdannet siviløkonom, og har vært statsråd i to Arbeiderparti-regjeringer. I følge Bakke er det ikke gjort noen undersøkelser som bekrefter de dynamiske virkningene høyresiden hevder at skattelettelsene har. Følger

man høyresidens logikk, skal skattelettelsene stimulere til sparing, investeringer og flere arbeidsplasser. Men det er ikke innlysende at de foreslåtte skattereduksjonene vil stimulere folk til å arbeide mer. Et lavere skattenivå kan føre til at noen kanskje vil jobbe mer, mens andre kan komme til å ville jobbe mindre, siden de likevel vil tjene like mye. De fleste vil imidlertid ikke kunne bestemme dette selv, ettersom de har en fulltidsjobb og jobber så mye som arbeidsgiver har bestemt. Faktisk er det flere undersøkelser som viser at det er større sannsynlighet for at folk vil arbeide mer dersom skattesatsene *økes*, enn om de senkes (Bakke 2014). Det kan også hevdes at man for å skape nye arbeidsplasser og ny teknologi, kan trenge mer langsiktige investeringer og større risikovilje enn privateide bedrifter kan stå for. Følgelig kan man hevde at å gi staten mindre penger til å investere i forskning og ny teknologi, antagelig ikke vil være vekstfremmende, men derimot veksthemmende. Likevel blir det fremstilt som indiskutabelt at skattelettelsene som foreslås vil fremme veksten. I eksemplet under har Solberg nærmest sneket formuleringen inn i en oppramsing hun gjør:

Erna Solberg: Vi ble enige om at vi skulle bruke i snitt 4% fremover, men også hva vi skulle bruke pengene til. Vi skulle bruke det til vekstfremmende skattelettelser, vi skulle bruke det til infrastrukturinvesteringer, vi skulle det til utdanningssystemet og til forskning. (NRK Partiledersdebatten 6.9.13)

I formuleringen «vekstfremmende skattelettelser» ligger argumentasjonen implisitt. Det er ikke bevist at skattelettelser vil ha en vekstfremmende effekt, likevel fremstår dette som en selvfølge. Slik kan Solberg påvirke folks oppfatninger uten å forplikte seg til argumentasjon; hun forsøker å putte en diskutabel oppfatning ned i folks lommer. Hvis hun mener at skattelettelser skaper mer vekst, må hun gi argumenter for dette synet. Det gjør hun ikke, men velger heller å gjøre en diskutabel formulering om til en selvfølge. Dermed kan hun kritiseres for å føre velgerne bak lyset.

En omfattende undersøkelse av sammenhengen mellom skatt og produksjonsnivå i 18 OECD-land i perioden fra 1975 til 2011, viser ingen tydelig sammenheng mellom nedsettelse av skattesatsene og økt arbeidsinnsats. Derimot viser den en klar sammenheng mellom lavere skatt og større økonomisk ulikhet i samfunnet (Bakke 2014). Altså kan en stemme for å fremme veksten, under selvfølgelighetens slør, i realiteten bli en stemme for økte forskjeller. Dette betyr at velgerne er avhengig av at slike omvendte lommetyverier blir oppdaget. Som «demokratiets vaktbikkje» tilfaller en del av dette ansvaret mediene. Men dette er også motpartens oppgave. Foruten Bakkes kommentar, har det vært få – eller ingen – forsøk fra venstresiden på å lette på sløret høyresiden har laget. Når man ikke stopper opp og diskuterer

motpartens bruk av «vekstfremmende skattelettelser», bidrar man til å gjøre dette til en selvfølgelighet. Da gjør man det vanskeligere for seg selv når man vil overbevise velgerne om at skattelettelser ikke er å anbefale. Gjennom å yte retorisk motstand kunne man ha presset frem diskusjon om skattelettelsenes virkninger. Ved å være oppmerksom – og ved å gjøre velgerne oppmerksomme – på den implisitte argumentasjonen i motpartens formuleringer, kan man både gjøre seg selv en tjeneste, og samtidig bidra til å gjøre debatten mer opplysende for velgerne.

Retorisk frihetskamp

To lose freedom is a terrible thing; to lose the idea of freedom is even worse.

(Lakoff 2007: 6)

En effektiv måte å få slike diskutabile påstander umerket ned i lommene til folk, er ved å bruke abstrakte honnørord. Dette er ord som i utgangspunktet kan ha mange ulike betydninger avhengig av ens verdier og samfunnssyn, men som de fleste vil oppfatte som positivt ladet. Et slikt honnørord er «frihet». Frihet er noe de fleste ønsker seg, men hva frihet er, vil nødvendigvis være omstridt. Som ethvert politisk begrep, består frihetsbegrepet av retoriske rammer og tilknyttede metaforer. Det er et abstrakt begrep med mange «tomme steder» som krever utfylling. Hvordan man fyller disse tomme stedene – hva man legger i ordet – avhenger av hvilke verdier, bekymringer, erfaringer, mål og overbevisninger man har (Lakoff 2007: 23). Frihet er hva George Lakoff kaller et «essentially contested concept»¹⁹: et begrep hvis innhold det alltid vil være grunnleggende uenighet om (Lakoff 2007: 15). Kampen om den politiske makten, er en kamp om å fylle slike abstrakte begreper med mening som korrelerer med eget samfunnssyn og egne veivalg. Men når slike begreper med mange mulige betydninger, brukes som abstrakte honnørord, underspilles ordets komplekse karakter. Én bestemt utfylling blir forutsatt på vegne av alle som er involvert i samtalen, og forsøkt puttet umerket ned i folks lommer.

Fordi frihetsbegrepet er et slikt «essentially contested concept», fins det mange måter å fylle det med mening på. En vanlig todeling av frihetsbegrepet er at man skiller mellom positiv og negativ frihet. Positiv frihet betyr frihet *til* å realisere seg selv som en del av et samfunn, mens

---

¹⁹ Dette er et begrep Lakoff har lånt fra W. B. Gallies «Essentially contested concepts» fra 1956.

negativ frihet betyr frihet *fra* statlig tvang og konformitetspress (Olstad 2010: 10). Friheten kan også deles inn i en liberalistisk og en sosialistisk frihet, slik som blant annet professor i sosialmedisin, Per Fugelli, gjør. I kronikken «Egoisme forkledd som frihet» skiller han mellom den «røde friheten», som gjennom fellesordninger ønsker å legge til rette for at alle skal kunne bli fri, og den «blå friheten», som setter enkeltmenneskets frihet i sentrum (Fugelli 2013). Fugellis kronikk er én av flere anstrengelser i den retoriske kampen om frihetsbegrepet som i senere tid har kommet fra venstre. Tidligere i år tok LO-leder Gerd Kristiansen til orde for å «ta friheten tilbake fra høyresiden», fordi hun mener frihetsbegrepet må handle om noe «helt annet enn å kunne kjøpe lapskaus på søndager» (Kristiansen 2014). SVs Bård Vegar Solhjell skrev i 2011 at det var et «ran at høgresida har teke fridomsbegrepet»; i år argumenterer han for en mer ambisiøs utfylling av frihetsbegrepet, selv om han vedgår at «ingen eig omgrepet fridom» (Solhjell 2011: 224, 2014).²⁰

Interessen for å fylle begrepet «frihet» med sosialdemokratisk mening, kan kanskje betraktes som en erkjennelse av at det er høyresiden som for tiden eier dette. I dag er det en utbredt forestilling at fravær av statlig styring gir folk økt frihet. I denne måten å tenke på er individets valgfrihet viktig, og denne oppnås når individet kan fungere uavhengig av staten. Dette passer inn i en forståelsesramme med opprinnelse i tradisjonell liberalistisk teori, som etablerte seg med nyliberalismen og den nye høyrebølgen på 1980-tallet. I nyliberalismen oppfattes samfunnet kun som «summen av de enkelte markedsaktørenes individuelle valg». Det fins ikke noe samfunn – «there's no such thing as society», som Thatcher sa – forut for det enkelte individ. Derfor legges mer ansvar, men også mer valgfrihet hos det enkelte individet – slik blir enkeltindividet selv gjort ansvarlig for sitt eget liv (Marsdal og Wold 2005: 26 - 28). For å gripe den folkelige appellen i høyresidens individualistiske valgfrihet, foreslår Finn Olstad at man skal trekke linjene tilbake til frigjøringsprosjektene som oppstod på slutten av 60-tallet og utover på 70-tallet, deriblant ungdomsopprøret. Sentralt i dette opprøret var individualismen som en form for motstand mot autoriteter og tradisjoner (Olstad 2014: 211). Ungdommens oppgjør med aksepterte levemåter og konvensjoner, endret etablerte forestillinger om samfunnet og dets strukturer. Olstads poeng er at denne motstanden mot alle former for autoriteter til fordel for den individuelle friheten, skapte ideologiske forhold som senere kunne utnyttes til helt andre formål (Olstad 2014: 215). Ungdommens kamp for individets frigjøring ble slik politisk omdefinert til et spørsmål om stat og marked.

---

²⁰ For øvrig har striden om å fylle frihetsbegrepet med sin mening pågått lenge. På midten av 80-tallet tok for eksempel Gro Harlem Brundtland til orde for å ta opp konkurransen med Høyre som hadde vokst seg store på å markedsføre seg på politikk som ville øke folks – eller mer presist: forbrukernes – frihet (Brundtland 1985). Til dette svarte Jan Peder Syse at Arbeiderpartiet forsøkte å «stikke av med Høyres klær mens vi bader» (Syse 2003).

Selv om de store frigjøringsprosjektene nok ikke hadde som mål å skape et samfunn med økt privatisering og markedsregulerte løsninger, er det ikke utenkelig at forståelsesrammen som ligger til grunn for argumenter som appellerer til den individuelle valgfriheten, fikk innpass hos folk gjennom disse opprørene for større frihet for individet.

Dette har høyresiden kunnet dra nytte av. Et sentralt budskap i de borgerliges valgkamp i 2013 var at politikken deres ville gi folk «økt valgfrihet». I en oppramsing av hva partiene på den borgerlige fløyen er enige om, er «mer valgfrihet» det første Erna Solberg lister opp:

Erna Solberg: Det dreier seg om mer valgfrihet i Norge, det dreier seg om å ta vare på små og mellomstore bedrifter, ta vare på kunnskapssamfunnet... (TV2 Partiledersdebatt 21.8.13)

I debatten om skatt og velferd legger særlig Fremskrittspartiet vekt på at folk skal være fri til selv å velge hva de vil bruke pengene sine på. På partiets nettsider defineres skatt som en «ufrihet» som bør «begrenses i størst mulig grad» (Fremskrittspartiet, udatert). Denne holdningen til beskatning blir også formidlet i eksemplet under:

Siv Jensen: Det kan faktisk hende at det er en god del velgere der ute som setter pris på litt mer valgfrihet, som setter pris på å få lov til å bestemme litt selv, som setter pris på å få beholde litt mer av skatteinntektene sine, fordi de kan klare seg på egen inntekt. (TV2 Partiledersdebatt 21.8.13)

Siv Jensen legger her til grunn at redusert skatt vil gi folk et større handlingsrom og at de, med de sparte skattekrone, klarer seg uten velferdstjenestene de kanskje var avhengig av før. I de to eksemplene som følger fremstiller hun skatt som noe politikerne *tar* fra folk, heller enn som noe som finansierer velferdsgodene i landet. Slik foretar hun en retorisk innramming av skatt som tyveri. I det siste eksemplet foretar hun også en innramming av selve debatten om skatt. Hun fremstiller det som respektløst mot skatteyterne å diskutere hvor høyt skattenivået skal ligge, fordi man diskuterer «andre menneskers penger». Gjennom sin fremstilling av debatten om skatt som et angrep på folks valgfrihet, tar Jensen, rett og slett, sikte på å punktere debatten:

Siv Jensen: Du må huske på at skattelette, det er jo ikke noe vi *gir*, det er noe vi lar være å *ta* fra folk. Det er folks inntekter det er snakk om. (TV2 Partiledersdebatten 7.9.13)

Siv Jensen: Dette er jo en debatt om andre menneskers penger! Det høres jo ut som vi diskuterer hvordan vi skal liksom sitte og dra i folk som om de var dukker. Det er *andre* menneskers penger vi diskuterer. Da synes jeg vi skal ha litt mer respekt for hva det handler om. Det handler om lærere, sykepleiere, snekkere, politibetjenter, mange av dem med helt vanlige inntekter som opplever det som grovt urimelig at vi diskuterer hvor mye av det vi skal ta. (TV2 Partiledersdebatten 7.9.13)

Ved å gjenta frasen «andre menneskers penger», og ved å bruke ordet «ta», som vanligvis brukes når man omtaler stjeling, insinuerer Jensen at skatt er tyveri. Til grunn for hennes argumentasjon ligger det en tanke om at folk skal ha friheten til å velge hva de vil bruke pengene sine på selv, uten statlig innblanding. På denne måten siviliserer man borgerne og stimulerer dem til å ville arbeide mer, og derigjennom til å skape større vekst, for både seg selv og fellesskapet. Dette gir mening innenfor en forståelsesramme som bygger på «strict father»-modellen.

Imidlertid er det ikke en selvfølge at et lavere skattenivå vil gi folk flest mer valgfrihet; på venstresiden av den politiske aksen har man en annen oppfatning av hva som øker valgfriheten. Gjennom å gi mye styringsmakt til staten, kan man oppnå større økonomisk likhet, og slik øke flere menneskers valgfrihet. Tanken er at den økonomiske tryggheten er en forutsetning for valgfriheten, dermed vil det gjennom en sterk stat være mulig å fordele valgfriheten bedre. Fra venstresidens synspunkt er det derfor kun et økonomisk egalitært samfunn som gjør individualisering mulig, følgelig er det diskutabelt hvorvidt skattelettelsene vil øke folks reelle valgfrihet.

«Økt valgfrihet» er også det sentrale argumentet for fjerning av fedrekvoten for foreldrepermisjonen, og for økning i kontantstøtten. Audun Lysbakken kritiserer den borgerlige regjeringen for å stå for en familiepolitikk som «skrur klokken tilbake». Til dette svarer Erna Solberg:

Erna Solberg: Det er sann at på veldig mange av de områdene du nevner, så lager du en karikatur av hva vi mener, men ja, vi er for større valgfrihet for familiene. (NRK Partiledersdebatten 6.9.13)

De konkrete tiltakene i de borgerliges familiepolitikk er at fedrekvoten er redusert med fire uker, og kontantstøtten til ettåringer er økt med 1000 kroner. I tillegg er maksprisen for barnehager økt med 75 kroner i måneden, og den forrige regjeringens forslag om to barnehageopptak i året er droppet (Aftenposten 8.11.13). For å skjønne at noe av dette er tenkt å skulle øke familienes valgfrihet, må man kjenne samfunnssynet som ligger til grunn for høyresidens politikk. Tiltakene springer ut fra en sterk tro på individets rett til selvbestemmelse. Dersom det for en familie er ønskelig at det kun er kvinnen som skal være hjemme med barna når de er små, skal det være like godt lagt til rette for at de kan velge dette, som det er for en familie å velge å sende barna i barnehage. Det må også være helt opp til familiene selv å bestemme hvor lenge far skal være hjemme når barna er små – de fleste fedre vil nok uansett ønske å ta en lang pappapermisjon. Men i praksis er ikke valgene alltid

så frie. Ofte blir valg gjort på betingelser som familiene selv ikke råder over. Når man skal velge hvordan man vil fordele foreldrepermisjonen, må man ta hensyn til familiens økonomiske situasjon. Fortsatt er det slik at kvinner generelt sett tjener mindre enn menn. Derfor vil det for mange småbarnsfamilier lønne seg at kvinnen tar ut hele, eller store deler av permisjonen. Det er også slik at langt flere kvinner enn menn er ansatt i deltidsstillinger – mange av dem har så lav inntekt at det er mer økonomisk gunstig å ta mot kontantstøtten, enn å betale for barnehageplass for å kunne arbeide (Nord 2014). Med andre ord: Folk velger fritt, men valgene blir som regel tatt på bakgrunn av forhold de ikke selv har valgt. Derfor er det heller ikke gitt at færre statlige føringer i praksis vil gi familiene mer valgfrihet – tvert om kan dette motivere dem til å «velge» løsninger som de egentlig ikke ønsker seg. Dermed kan den borgerlige familiepolitikken komme til å gjøre det vanskeligere for kvinner å delta i arbeidslivet. Men denne diskusjonen får vi ikke høre. I stedet blir den konkrete politikken fremstilt som en naturnødvendig følge av det abstrakte honnørordet «valgfrihet». Slik kan de unndra seg argumentasjon, og forsøke å unngå en debatt om potensielt negative konsekvenser av denne politikken.

Bak begrepet «valgfrihet» ligger det altså minst to mulige politikkforståelser. Derfor er det et dårlig argument for en gitt politikk at den vil gi «økt valgfrihet». Når man fremsetter dette abstrakte honnørordet, forutsetter man innholdet i det, både på vegne av seg selv og på vegne av mottakeren. Dermed underkommuniserer man at dette begrepet kan fylles inn på mange forskjellige måter, avhengig av hvilke verdier og samfunnsoppfatning man har. Det er derfor uforsvarlig å tale som om én bestemt utfylling av begrepet er gitt.

Gerd Kristiansens blå ordbok

Når noen på denne måten forsøker å påvirke andre uten at de skal legge merke til det, er det all grunn til å bli mistenksom. Hvis man vet at det man skal si vil bli godt mottatt, har man ingen grunn til ikke å si det høyt. Ikke overraskende utføres omvendte lommetyveri som regel når det som skal sies er kontroversielt, ja kanskje direkte upopulært blant mange. Når Faremo ikke vil ta ordet «krig» i sin munn, er det i erkjennelse av at mange ikke vil støtte norsk krigføring. Når Erna Solberg sier at hun vil gi familiene «større valgfrihet», vet hun nok at «mindre fedrekvote», ikke har like bred appell. Men selv om noe kan være upopulært for flertallet, vil det som oftest finnes argumenter både for og mot. Og velgerne trenger å høre disse, slik at de selv kan foreta en vurdering av hvilke argumenter som veier tyngst.

Det hviler et ansvar på alle politikere for å forplikte seg til argumentasjon, og for å passe på at alle andre også gjør dette. En som har skjønt at det er mye å vinne på å avdekke motpartens tendensiøse ordbruk, er LO-leder Gerd Kristiansen. I tillegg til å skrive en kronikk som går høyresidens frihetsbegrep nærmere etter i sømmene, har hun laget en ordliste hvor hun forklarer hvordan seks av Høyres og Fremskrittspartiets sentrale ord er fylt ut. Blant ordene Kristiansen plukker fra hverandre er «fleksibilitet», som i hennes oversettelse betyr elleve timers arbeidsdag uten overtidsbetaling, og opptil 60-timers arbeidsuke. «Modernisering» oversettes til mer makt til arbeidsgiverne. «Mangfold» betyr, i følge den nye ordboken, økt privatisering (Fri Fagbevegelse 28.10.13). Med disse begrepsavklaringene avslører LO-lederen motpartens forsøk på tilsløring ved hjelp av abstrakte honnørord. I likhet med frihetsbegrepet, er ord som «modernisering» og «fleksibilitet» positivt ladde begreper, som er fulle av «tomme steder» som krever utfylling. Når man fremsetter slike abstrakte honnørord som argumenter, forutsetter man innholdet i dem – både på vegne av seg selv og på vegne av velgerne. Således underkommuniserer man at disse begrepene kan fylles på mange vidt forskjellige måter, avhengig av politisk-ideologisk orientering.

Samtidig er det ikke alle former for tendensiøs ordbruk som kan kalles omvendt lommetyveri. Med «innsats», «skattekutt» og «helsekø» forsøker man kanskje å lure en bestemt oppfatning ned i lommene til folk, men det er ikke alltid dette som er formålet med ladde ord og uttrykk. Det er forskjell på å underslå realiteten for å unngå forpliktelser til argumentasjon, og på å formulere tankevekkende nye begreper, som kan få folk til å se en ny side ved saken. «Helsefabrikker», «skatt på død» og «pasienter på shopping» er eksempler på kreative omskrivninger, som er så påfallende at det ikke kan kalles omvendt lommetyveri – vi merker jo at det skjer! I følge Kock er taktisk valg av ord kun redelig dersom ordene er rettvise og indiskutable. Alt annet karakteriserer han som «fusk» (Kock 2011: 52). Men stenger man for alle slike former for språklig kreativitet, vil det politiske språket miste evnen til å engasjere. Derfor må det være rom for kreativ språkbruk i den politiske kommunikasjonen. Dette bør likevel skje på en slik måte at vi merker det. Som Kock skriver: «Jo mere diskutabelt noget er, eller jo mere omstridt – desto mindre legitimt er det at skjule det og prøve å få det ned i folks lommer uden diskussion» (Kock 2011: 43).

Kapittel 11. Om å mumle seg til regjeringsmakt

«Tid for et skifte»

Jens Stoltenberg: Jeg tror at noe av den utfordringen vi nå har, er at folk tror at det er ikke så stor forskjell, og da kan de like gjerne få noen nye ansikter inn i regjeringskontorene, for nå har vi vært der en stund, så det er greit å teste noen nye folk. (NRK Debatten 30.5.13)

Holdningen som Jens Stoltenberg her problematiserer, synes å ha vært utbredt blant velgerne. Dette kommer til uttrykk blant annet i en av pausevideoene i åpningsdebatten, hvor en velger uttaler seg om Stoltenberg som statsminister. Han sier: «[Jeg] synes han fungerer aldeles utmerket og har gjort en god jobb, men det er tid for et skifte». Han er altså strålende fornøyd med den sittende statsministeren, men ønsker seg likevel en ny. Slik forklarer også et nærmest samlet kommentariat høyresidens flertall på meningsmålingene. «Høyresidens ledelse er overbevist om at det ikke er velgermarked for noen vesentlig politisk kursendring, bare nye ansikter. Det siste har de rett i, og det vil gjøre Erna Solberg til statsminister», skriver Minerva-journalist Jan Arild Snoen (Snoen 2013). Aftenpostens Thomas Boe Hornburg mener at «den rødgrønne slitasten stikker dypt» (Hornburg 2013). I følge Fædrelandsvennens leder er regjeringsslitasje «en åpenbar grunn til Aps nederlag». Etter åtte år er det nemlig «naturlig at velgerne ønsker et skifte, både av politikk og ansikter» (Fædrelandsvennen 12.9.13). Og det kan se ut til at det er «naturlig» at velgerne blir lei av den sittende regjeringen, uavhengig av hvor godt landet er blitt styrt; ikke siden Arbeiderpartiets gullalder tok slutt i 1965, har det vært vanlig at regjeringen blir gjenvalgt. Denne refleksjonen kan betraktes som en følge av at politikken har kommet til å handle mer om administrasjon, og mindre om avgjørende veivalg og uforenlige interesser. Heller enn å formulere tydelig differensierte alternativer, handler nå politikken om å finne praktiske løsninger innenfor de fastlagte rammene. Det har skjedd en avideologisering, og politikken har tatt form som en slags «profesjonell ledelse» (Johansen 2012: 829). «Landets beste Mænd» og den sakkyndige ekspertisen er erstattet av «lederen», som har en evne til å være pragmatisk og samlende. Erna Solberg formidlet en slik administrativ forståelse av politikk:

Erna Solberg: Det vi tenker er jo at det er mulig å ha både nye ideer og bedre løsninger, så vi kan gjøre vårt samfunn bedre. Vi har en ambisjon om å skape Norge på sitt beste og vi synes vel kanskje at dagens regjering er gått litt tom for ideer (NRK Åpningsdebatt i Arendal 12.8.13).

Med slagordet «Nye ideer og bedre løsninger» sa Solberg at det er mye som er bra i det norske samfunnet, men at en ny regjering med henne i spissen ville gjøre det *enda bedre*. Hun signaliserte at partiet hennes har mer kompetanse og kreativitet enn den forrige regjeringen, som etter åtte år med makten nå gikk på tomgang. Tilsynelatende ønsket den nye regjeringen å fortsette innenfor den forrige regjeringens modell, men de ville gjøre det på en bedre måte:

Erna Solberg: Det er ganske mye som er bra i Norge, men det er også ganske mye vi kan gjøre bedre. (NRK Partilederdebatte 6.9.13)

Denne måten å snakke om politikk på bygger på en form for vedvarende utilfredshet; jo visst, det går bra i landet, men med noen nye ideer er det mulig å få enda mer igjen for skattepengene. Og jo bedre ting blir, jo bedre tenker man at det er mulig å få det. Vi kan få bedre skoler, bedre helsevesen, flere arbeidsplasser, og så videre, bare vi får noen friske ansikter inn i regjeringslokalene. Slik skapes en forestilling om at det ikke er noe som står på spill; et regjeringsskifte er kun et skifte av personer, ikke av politisk innhold. Dermed er det heller ikke så viktig for velgerne å vite om en stemme på Høyre er en stemme for en firepartiregjering eller på en regjering bestående av Høyre og FrP:

Erna Solberg: Jeg mener at det er ikke så stor forskjell på dette, uavhengig av hvem som måtte ende opp med å sitte i regjering. (NRK Partilederdebatte 6.9.13)

Solberg formidlet ikke bare en forestilling om at det ikke er store forskjeller på politikken til den forrige regjeringen og den hun ønsket å danne, hun sa også at det ikke egentlig spiller noen rolle hvilke partier hun eventuelt skulle regjere sammen med. Slik kunne hun dempe inntrykket av at det fins uforenlige standpunkter som skiller de borgerlige partiene. Hun løftet frem evnen til å tenke pragmatisk; med vilje til å forhandle kan en ny regjering mer effektivt få utrettet noe.

Erna Solberg: [Høyre, FrP, Venstre og KrF] er forskjellige partier, men vi er enige om én ting: at vi har både bedre ideer og vi har nye løsninger, som vi skal gjennomføre for å få Norge til å bli bedre i forhold til det vi har i dag. (TV2 Partilederdebatte 21.8.13)

De politiske uenighetene ble fremstilt som mindre viktige for en ny regjering enn dens «handlekraft» og «gjennomføringsevne». Ønsket om et regjeringsskifte var så sterkt hos alle de fire partiene at de, i følge Solberg, var villige til å forhandle om det meste. Velgerne ble oppfordret til å stemme på de borgerlige partiene dersom de ønsket å *få ting gjort*.

Erna Solberg: Alt dette har vi gode løsninger på og vet at vi kan gjennomføre med en annen kraft enn det vi har sett fra regjeringen. (NRK Åpningsdebatt i Arendal 12.8.13)

Fordi graden av «gjennomføringskraft» var den forskjellen velgerne fremfor alt ville merke, handlet det for Solberg om å finne de «gode løsningene». Med en slik retorikk kunne hun aktivere en administrativ måte å tenke om politikk på. I denne forståelsesrammen er politiske ideologier ineffektive, og det er mer ærlig å komme med praktiske løsninger enn å gjemme seg bak «luftige løfter»:

Erna Solberg: Jeg er ganske lei av, i denne sektoren, flere luftige løfter. Jeg er tilhenger av gode løsninger. Derfor har vi kommet med løsninger i stedet for løfter. (TV2 Partiledersdebatt 21.8.13)

Forbedring eller forandring

Audun Lysbakken har omtalt Solbergs retorikk som «første gang noen har forsøkt å mumle seg til regjeringsmakt i Norge» (VG 4.8.13). Han var den eneste som systematisk brukte kampretorikk i valgkampen. Mens Solbergs retorikk skapte et inntrykk av politikk som en form for administrasjon, brukte han en retorikk som fremstiller politikk som en strid om uforsonlige verdistandpunkt:

Audun Lysbakken: Dette er et verdivalg. (NRK Partiledersdebatten 6.9.13)

Mens Solberg fremstilte valget av regjering som først og fremst et valg av personer, var Lysbakkens påstand at velgerne måtte gjøre et valg basert på verdier. Han signaliserte at politikk handler om noe mer enn å finne praktiske løsninger, og brukte kampretorikk for å få frem en *agonistisk* dimensjon ved politikken:

Audun Lysbakken: Vi kommer aldri til å gi oss! (NRK Partiledersdebatten 6.9.13)

Med slike formuleringer aktiveres en måte å tenke om politikk på som en vedvarende strid mellom motstridende interesser. I motsetning til Solberg som løftet frem kompromissviljen som et ideal, er det i denne forståelsesrammen viljen til å kjempe for sakene man tror på som

idealiseres. I eksemplet under blir ordene «vinne» og «tape» brukt fem ganger i løpet av tre setninger:

Audun Lysbakken: Vi som har sittet i posisjon har måttet ta det ansvaret og gå inn og vinne de viktigste slagene. Det betyr selvfølgelig at vi har tapt andre. Men hvis ikke SV hadde gjort den jobben, så hadde vi ikke vunnet Lofoten, Vesterålen og Senja, så hadde vi ikke vunnet Mørebankene, vi hadde ikke vunnet en rekke andre miljøseiere. Og derfor er det sånn at ja, det er viktig å gå inn og endre på debatten, men det er viktigere å endre politikken. Og det har SV gjort, og det er det vi har tenkt å fortsette med også. (NRK Partiledersdebatten 6.9.13)

Her legger han også vekt på at det er viktig å «endre politikken». Dette er det motsatte av hva Solberg ga inntrykk av å mene; nemlig at det er mye som er bra, men at noen friske fjes i regjeringslokalene kan gjøre ting enda bedre. Mens det for henne handlet om å *forbedre* samfunnet, var det «viktigste for [SV]: å *forandre* det norske samfunnet» (NRK Åpningsdebatt i Arendal 12.8.13).

De to ulike perspektivene på politikken innebærer to ulike perspektiver på retorikken. I forståelsen av politikk som administrasjon er det viktigste å være løsningsorientert. Dette var sentralt også i embetsmannsstaten. Den gangen var det «Landets bedste Mænd» som talte i en behersket, distansert tone, på vegne av andre, og med sikte på å komme frem til de beste løsningene på samfunnsproblemene (Johansen og Kjeldsen 2005: XXVII). I dag er «Landets bedste Mænd» erstattet av profesjonelle ledere som har utdannet seg til å ta beslutninger på vegne av andre. Erna Solberg fremstod som en slik leder. Hun brukte valgkampen til å markedsføre Høyre som et ideologiløst parti; uten kampsaker, men med «nye ideer og bedre løsninger» ga hun inntrykk av at det ikke var så mye som skulle endres, bare forbedres. De politiske uenighetene mellom de borgerlige partiene ble fremstilt som mindre viktige – man fikk inntrykk av at det kunne forhandles om nesten alt – det viktigste var at regjeringen skulle bli styringsdyktig. Med dette ble velgerne oppfordret til å stemme på de borgerlige partiene dersom de ønsket en «mer handlekraftig» regjering med «større gjennomføringsevne». Slik kunne Solberg unngå å skremme bort sentrumsvelgene, og samtidig legitimere overfor egne velgere at hun åpnet for inngå et, tidligere utenkelig, samarbeid med FrP.

I den *agonistiske* forståelsen av det politiske er det større rom for en konfronterende retorikk. Politiske spørsmål anses som valg mellom motstridende verdier og identiteter – og disse bør kommuniseres til velgerne. Med sin modell for «agonistisk pluralisme» formulerer Chantal Mouffe et alternativ til den konsensusorienterte politikkforståelsen, som hun mener ikke evner å behandle samfunnsproblemer på en egentlig *politisk* måte (Mouffe 2005: 10). Den

konsensusorienterte politikkforståelsen anerkjenner ikke samfunnets antagonistiske dimensjoner, og er dermed ikke i stand til å gripe dets pluralistiske natur. I følge Mouffe vil det alltid finnes interesser og verdistandpunkter som det ikke er mulig å bli enig om. Hun argumenterer derfor for at politikerne må kommunisere tydelige motsetningsforhold og skape et inntrykk av at noe står på spill (Mouffe 2005: 24 – 25). Valgresultatet, sammen med uttrykte folkelige innvendinger om at «politikkerne bare krangler» og «vi trenger et skifte», gir uttrykk for at den administrative tilnærmingen til politikk oppfattes som konstruktiv av mange. Men fordi det *er* mye som skiller de ulike partiene, bør ikke politikere få lov til «å mumle seg til regjeringsmakt».

Kapittel 12. «I gættiernes skumringsland»

Motivspekulasjoner

I følge Kock bør man ikke snakke om andres skjulte motiver, rett og slett fordi man aldri kan kjenne disse – man er «ude i gættiernes skumringsland» (Kock 2011: 81). Politiske aktørers potensielle baktanker er, i følge Kock, ikke særlig relevante for den politiske debatten, og bidrar til å trekke oppmerksomheten bort fra argumentene. Det avgjørende i politisk debatt er ikke politikernes baktanker, men fordeler og ulemper ved de politiske vedtakene. Påstander om politikernes motiver kan derfor «højest være en slags fodnoter om i hvilken ånd man skal bedømme deres utsagn» (Kock 2011: 86). En motivsentrert debatt skaper dessuten et negativt inntrykk av politikerne som selviske og upålitelige, slik bidrar den til å skape politikerforakt blant velgerne (Kock 2011: 82).

Kock deler motivspekulasjonene inn i fire ulike kategorier: «psykologiske motiver», «selviske motiver», «strategiske motiver» og «skjult dagsorden» (Kock 2011: 83). De «psykologiske motivene» er useriøse motiver som forfengelighet, hovmod eller ønske om oppmerksomhet. Å anklage andre for å ha skjulte motiver av en slik karakter er en form for hersketeknikk; man undergraver deres seriøsitet og tar ikke argumentene deres på alvor. Det gjør man også når man tillegger noen «selviske motiver»; med påstander om at motparten handler ut fra ønsker om personlig vinning, makt og innflytelse, rettferdiggjør man at argumentene deres kan ignoreres (Kock 2011: 83 – 85). En annen form for motivspekulasjoner er når man påstår at motparten har en skjult dagsorden som ikke kommuniseres. I stedet for å argumentere mot et forslag, fremsetter man påstander om at dette er et lite trekk i en storstilt plan som motparten ikke forteller om (Kock 2011: 91). Den siste kategorien av motiver man kan tillegge motparten, er de «strategiske motivene». Strategiske motiver forklarer politikernes handlinger og meninger ut fra beregninger om hvordan de kan styrke partiets posisjon og makt (Kock 2011: 88).

Et eksempel på dette siste finner vi i debatten om eldreomsorg. Audun Lysbakken argumenterer mot Høyres politikk ved å vise til at mange av eksemplene fra mediene på svikt i eldreomsorgen, er fra Høyre-styrte kommuner. Erna Solberg svarer med å anklage ham for å bruke problemene i eldreomsorgen i et politisk spill. Dermed sier hun at argumentet hans kan ignoreres, og diskrediterer hans troverdighet.

Erna Solberg: Du tar ikke på alvor det som skjer av problemer i eldreomsorgen, du lager politisk spill du, ut fra hvilken farge det er! (TV2 Partilederdebat 21.8.13)

«Kommentariatet» er kanskje den fremste distributøren av slike spekulasjoner; fra kommentarplass kan man ofte få inntrykk av at politikk kun er et spill, og at politikernes handlinger alltid er motivert utelukkende av et ønske om stemmemaksimering (Kock 2011: 82). Denne *kyniske* teorien har hatt en sterk posisjon innenfor statsvitenskapen og den politiske økonomien, hvorfra mange både journalister og politikere har sin utdannelse. I kynismen ligger det en tanke om at det ikke er i velgernes interesse å høre argumenter, men at velgerne handler utelukkende ut fra egeninteresser. Faste, gitte holdninger og preferanser bidrar til at velgerne ikke lar seg påvirke av argumentasjon, følgelig er de ikke tilbøyelige til å endre standpunkt (Kock 2011: 211). Den amerikanske samfunnsviteren Anthony Downs er blant tilhengerne av den kyniske teorien. I artikkelen «An Economic Theory of Political Action in a Democracy» hevder Downs at velgere så vel som partier, handler rasjonelt med henblikk på å nå målene sine:

Every agent in the model – whether an individual, a party or a private coalition – behaves rationally at all times; that is, it proceeds toward its goals marginal with a minimal use of scarce resources and undertakes only those actions for which return exceeds marginal costs (Downs 1957: 137).

Down sammenligner partienes kamp om stemmene med en kamp om å få solgt varene sine på et marked, og hevder at partienes politikk er utformet utelukkende med henblikk på å vinne stemmer. Han hevder også at makten, prestisjen og pengene som følger med en posisjon i regjering er det viktigste for politikerne:

(...) political parties in a democracy formulate policy strictly as a means of gaining votes. They do not seek to gain office in order to carry out certain preconceived policies or to serve any particular interest groups; rather they formulate policies and serve interest groups in order to gain office. Thus their social function-which is to formulate and carry out policies when in power as the government is accomplished as a byproduct of their private motive – which is to attain the income, power, and prestige of being in office. This hypothesis implies that, in a democracy, the government always acts so as to maximize the number of votes it will receive (Downs 1957: 137).

En konsekvens av at politikerne kun handler ut fra et ønske om å maksimere antallet stemmer, slik som Downs hevder, er at partiene i stadig større grad tilpasser politikken sin til det majoriteten av befolkningen mener. Hva partiene mener, og hvilke saker de mener noe om, vil da kunne bli bestemt av hvilke saker som opptar velgerne. Dette er en populistisk og lite

politisk måte å drive valgkamp på, og det er på sin plass å gjøre velgerne oppmerksomme på hva som skjer. Det gjør Erna Solberg:

Erna Solberg: Det Jens Stoltenberg gjør nå, er å antyde noen skattelettelser som er populære, sant, fordi at det er litt upopulært å være i mot, for eksempel å gjøre noe med arveavgiften. (TV2 Partilederdebatten 7.9.13)

Imidlertid kan slike spekulasjoner i strategiske motiver bidra til en trivialisering av politikken. Det kan godt hende at Arbeiderpartiet ønsker å gjøre endringer i arveavgiften fordi man vet at dette vil bli godt mottatt, men det legitimerer ikke at Solberg ignorerer den faktiske argumentasjonen som blir gitt for dette. Kocks innvendinger mot slike spekulasjoner er at det trekker oppmerksomheten bort fra argumentene som gis for og mot politikken. Dessuten innebærer Downs' sammenligning mellom marked og politikk en grov forenkling av virkeligheten; fordi det sjelden vil være slik at politikere kun motiveres av et ønske om makt, penger og prestisje, gjør man ikke debatten mer opplysende ved å spekulere i strategiske motiv (Kock 2011: 20).

Utilsiktede konsekvenser

«Julius Cæsar blev myrdet på grund af formodninger om hvad han havde tænkt sig at gøre», skriver Kock for å understreke sitt poeng om at man ikke bør lese skjulte agendaer inn i politiske forslag (Kock 2011: 94). Men for å kunne diskutere fordeler og ulemper ved en fremtidig politikk, må man nødvendigvis kunne peke på utilsiktede – eller tilsiktede, men ikke-innrømmede – konsekvenser av et fremmet forslag. Det er det Liv Signe Navarsete gjør når hun spekulerer i de skjulte motivene for kommunereformen:

Liv Signe Navarsete: Jeg skjønner godt at Erna Solberg vil det. Fordi når hun var kommunalminister, så kom jo ordførerne i flokk og følge og klaget over kommuneøkonomien. For de er en viktig motmakt, fylkeskommune og kommune er en viktig motmakt mot sentralmakten. Og jeg skjønner godt at Erna Solberg vil ha dem vekk, sånn at hun kan få styre mer i fra sentralt hold. (NRK Partilederdebatten 6.9.13)

Høyre gikk til valg på kommunesammenslåing og fjerning av fylkeskommunen. Dette ble grunnlagt med et ønske om å styrke lokaldemokratiet og gi bedre og billigere kommunale tjenester. Når Navarsete sier at Solberg ønsker å fjerne kommunene og fylkeskommunene fordi hun ikke ønsker at det skal finnes en motmakt, er dette å sette saken på spissen. Men konsekvensen av å slå sammen kommuner og flytte mye av ansvaret for økonomien fra

kommune til stat, er jo nettopp at motmakten til sentralmakten forsvinner. Slik kan Høyres tiltak for å styrke lokaldemokratiet virke mot sin hensikt.

Et annet eksempel på at utilsiktede konsekvenser blir bragt frem i lyset, er denne påstanden fra Navarsete, hvor hun hevder at høyresidens helsepolitikk er et skritt i retning en annen sykehusmodell:

Liv Signe Navarsete: Den politikken som [Erna Solberg] og Fremskrittspartiet står for, det er jo den amerikanske modellen. Enden på det er den amerikanske modellen. Det blir veldig gode sykehus, men millioner i USA står utenfor det systemet og det er enden av den veien Erna Solberg og Fremskrittspartiet trekker opp. (NRK Partiledersdebatten 6.9.13)

Det som skjer her, er at Navarsete tillegger Høyre og FrP en skjult dagsorden – de går mot den amerikanske modellen – som hun så argumenterer mot: I en slik modell er det mange som står utenfor systemet. Dermed får ikke velgerne høre argumenter mot de politiske løsningene som faktisk er foreslått, men mot de skjulte planene høyresiden visstnok har med dette forslaget. Dette kan kritiseres ut fra allment aksepterte saklighetskrav; det er usaklig å tillegge noen en politikk de ikke nødvendigvis står for. Likevel får Navarsete frem en potensiell utilsiktet konsekvens av helsepolitikken en blå regjering ønsker å føre.

Det er ikke alltid skadelig for debatten å peke på ikke-kommuniserte sider ved saken. Ottar Brox skriver at politikere – som folk flest – «ikke ser de konsekvensene av sine handlinger som de ikke har lyst til å se, eller som de ikke er i stand til å begrunne eller forsvare» (Brox 2003: 52). Like fullt er det konsekvensene av de politiske beslutningene som avgjør hvordan samfunnet utvikler seg. Disse kan være tilsiktede eller ikke, uansett er det viktig at de blir synliggjort for velgerne. Derfor kan det noen ganger være nødvendig å vise til ikke-kommuniserte sider ved en sak.

Med «folk flest» i tankene

I embetsmannsstatens periode skulle «Landets bedste Mænd» ta beslutninger på vegne av resten av landet. For å sikre at mennene på Stortinget kom frem til den løsningen som var til fellesskapets beste, ble det stilt krav om at de måtte være økonomisk uavhengige, og slik uten særinteresser. I dag fremstår en slik ordning som naiv. I et samfunn vil det alltid eksistere motsetninger, og politikken som føres vil følgelig ivareta noens interesser på bekostning av andres. Likevel er det lite hensiktsmessig å argumentere ut fra særinteresser. De som deler

disse interessene vil nok synes at dette er vektige argumenter, men for andre veier ikke slik argumentasjon særlig tungt. Den som fremsetter argumenter som kun appellerer til et lite segment av befolkningen, vil ikke fremstå som troverdig for resten. Derfor fremstiller politikerne gjerne særinteressene de ivaretar som mer allmenne enn de kanskje er.²¹ Dette kan andre politikere ha lyst til å avdekke. I eksemplet under hevder Navarsete at man i Høyre har et selvisk motiv for å fjerne formueskatten:

Liv Signe Navarsete: Tar du hele formueskatten vekk, hvem som tjener på det, jo det er payback-time til Rimi-Hagen for sjekken han sendte Høyre i høst, ikke sant. (TV2 Partiledersdebatten 7.9.13)

Heller enn å argumentere mot forslaget, forsyner Navarsete velgerne med spekulasjoner om de skjulte motivene bak politikken. Slik forsøker hun å gi velgerne inntrykk av Høyre og partiets støttespillere er selviske. Det kan være beklagelig at motivspekulasjonene her går på bekostning av argumentasjonen, men det som kommer frem er likevel ikke helt irrelevant for velgerne. Med Høyres og FrPs forslag ivaretas næringslivets og bedriftseiernes interesser, selv om det argumenteres med at skattelettelsene vil skape mer vekst, og slik også komme fellesskapet til gode. Den ikke-kommuniserte siden ved disse forslagene er at de vil gi de rikeste menneskene i landet flere millioner hver i skattelettelser. Dette er også mennesker som støtter Høyre økonomisk:

Jens Stoltenberg: Men vi kan jo bare se på de listene over hvem som gir dere pengegaver. De aller rikeste menneskene i Norge gir Høyre og Fremskrittspartiet enorme pengegaver. Så kan du jo se hva de får i skattelettelser. Det er jo ikke et par hundre tusen, det er jo flere millioner kroner de rikeste menneskene får hver. De samme menneskene som gir dere pengegaver. (TV2 Partiledersdebatten 7.9.13)

Det er likevel ikke slik at Høyres skattepolitikk kun tar sikte på å gjøre de rikeste rikere. Som jeg har vært inne på, bygger høyresidens forståelse av økonomi på tradisjonell liberalistisk teori som forutsetter at en «usynlig hånd» vil regulere markedet til det beste for alle – gitt at det er fritt for statlige reguleringer. I denne forståelsesrammen vil såkalte «vekstfremmende skattelettelser» skape vekst og derigjennom mer velferd; dersom de rikeste får store skattelettelser, vil de bruke pengene til å bygge nye arbeidsplasser, og slik bidra til verdiskaping. Når Solberg gir skattelettelser til de rikeste i landet, er det med andre ord sannsynlig at hun handler i god tro om at dette vil komme allmennheten til gode. Fordi det ikke nødvendigvis er slik det fungerer, kan det likevel være forsvarlig av de andre partienes representanter å opplyse om hvem det er som faktisk vil nyte godt av Høyres skattepolitikk.

---

²¹ I et internt valgkampdokument fra Jens E. Kjeldsen til Arbeiderpartiet før valget i 2005, var et av rådene nettopp å fremstille partiets politikk som mest mulig allmenn. «Vi bør så ofte som mulig vise at vi har «folk flest» i tankene», stod det i strategidokumentet som ble lekket til pressen (Aftenposten 17.3.06).

Men å betvile at høyrepartiene har gode intensjoner, og å anklage dem for å fremme egoisme på tapernes bekostning, slik Per Fugelli gjør i «Egoisme forkledd som frihet», blir fort en avsporing i en debatt om hvilke politiske løsninger man tror vil skape det beste samfunnet.²² Derimot er det opplysende for velgerne at det synliggjøres hvem som kommer til å tjene på de politiske vedtakene som blir foreslått, da er det ikke irrelevant å trekke frem at Høyre har sterke bånd til arbeidsgiverne i næringslivet og organisasjoner som NHO. For øvrig er det også andre parti som ivaretar særinteresser. Eksempelvis er Arbeiderpartiet knyttet til LO, og Senterpartiet har bånd til Bondelaget. Likevel fremstiller alle disse partiene interessene de ivaretar som mer allmenne enn de kanskje er. Dermed gir de et ikke-realistisk bilde av politikken de står for. Hvis man insisterer på alltid å ta folk på ordet, blir det umulig å få frem slike ikke-kommuniserte sider ved de ulike forslagene og tiltakene. Derfor må det være legitimt å påpeke ikke-innrømmede motiver og utilsiktede konsekvenser.

---

²² Fugelli skriver bl. a. at: «Høyrepartienes frihet kan være egoisme forkledd i blå fløyel. Frihet forvaltet av Høyre og Fremskrittpartiet kan bety: Forsyn deg, du vinner, som kan ta deg frihet – på taperens bekostning. Høyrefriheten vil ha mer til meg og mine, ingen formuesskatt, ingen eiendomsskatt, 25 milliarder i skattelette til de rike.» (Fugelli 2013)

Kapittel 13. Statsministerduellen

Hittil i denne teksten har jeg diskutert hvilke saklighetskriterer som bør stilles til den politiske debatten når målet er at den skal være mest mulig opplysende for velgerne. Jeg vil nå prøve ut disse kriteriene i en kritisk drøfting av den siste Statsministerduellen. Som nevnt innledningsvis, berømmer Jens E. Kjeldsen denne meningsbrytingen mellom Stoltenberg og Solberg for å vise «engasjerte og velforbereidte fortalere for politiske posisjoner i en lærerik – og ganske underholdende – diskusjon» (Kjeldsen 2013). Det har han rett i, men det oppstår også i denne sammenheng retoriske situasjoner som er verdt å se nærmere på med kritiske øyne.

Mer om formueskatt

Også i denne debatten reises det spørsmål om hvilke virkninger det vil ha å fjerne formueskatten. Om sekvensen der dette blir diskutert skriver Kjeldsen:

Meningen med fjernsynsdebatter er at de skal være en retorisk gjennomarbeidning av politiske saker, slik at vi som seere blir tilbydd forskjellige synspunkter og får argumenter for og imot disse. Det skjedde i utvekslingen om formueskatt. (Kjeldsen 2013)

I løpet av meningsutvekslingen om formueskatten oppstår to av de typiske retoriske situasjonene som jeg har diskutert ovenfor. Den første er bruken av konkrete eksempler. Erna Solberg sier at hun har snakket med bedriftseierne og at alle sier det samme: Formueskatten må fjernes. Hun bruker erfaringen hun har etter å ha snakket med bedriftseierne til å underbygge sine påstander om formueskattens konsekvenser. Hun antyder slik at hun har en særlig innsikt i hvordan ordningen fungerer i det virkelige livet. Hun trekker også frem enkelt eksempler på at formueskatten rammer urettferdig eller utgjør en stor utfordring for bedriftene, og lar disse stå for hvordan den generelle situasjonen er:

Erna Solberg: Etter en av disse debattene så fikk jeg tilsendt selvangivelsen til en investor, en person som hadde en jobb på siden av det firmaet som han har investert i, som var et familiefirma. 540 000 har han i inntekt, han fikk 430 000 i formueskatt på sin eierandel i det selskapet, som han... som bidrar til miljøteknologi, et familieeid lite selskap som har et stort potensiale. Hva sitter den familien og vurderer nå – for de kan jo ikke leve på den måten, når selskapet ikke kan utbetale penger – jo, de vurderer om de skal selge den ut av landet. (TV2 Statsministerduellen 3.9.13)

Erna Solberg: Jeg traff nylig en liten bedriftseier, jeg, som fortalte meg at han har, han betaler så mye formueskatt at han har én færre ansatt enn det han har lyst til, fordi han har ikke råd til den siste. (TV2 Statsministerduellen 3.9.13)

Som jeg diskuterte i kapittel 5, er konkrete eksempler nødvendige for å gi abstrakte samfunnsspørsmål mening. Samtidig kan konkrete eksempler også være villedende. Som Kjeldsen også trekker frem i sin kommentar, svarer Jens Stoltenberg med å forklare at konkrete eksempler ikke alltid gjelder generelt, og at mange av eksemplene Erna Solberg kommer med viser seg ikke å være dekkende. Han opplyser også hvor mange nye bedrifter som er blitt startet opp under hans regjering og konstaterer at det har vært vekst, til tross for formueskatten. Videre påpeker han at fjerning av formueskatten vil bidra til økte forskjeller i Norge, og at det er de rikeste som kommer til å nyte godt av dette. Slik nyanserer han bildet Solbergs enkeltteksempler tegner av situasjonen.

Jens Stoltenberg: For det første, så har jo dere alltid kommet med masse eksempler, jeg kjenner jo ikke det eksemplet konkret, men de har vi sjekket, og de er stort sett feil, de eksemplene. For det andre, så har vi nå hatt undersøkelser som viser at dere overdriver veldig problemer knyttet til formueskatt. For det tredje: bare se på fakta! Altså, fakta er 75 000 flere bedrifter nå enn da vi overtok i 2005. Og det har vært en utrolig vekst i privat sysselsetting, over 200 000 flere mennesker ansatt i privat sektor. Med formueskatt! Så det er altså vanskelig å tenke seg at formueskatten dreper all vekst, når vi faktisk har vekst. Men så er det det viktigste med formueskatten er følgende: det er at hvis man gjør det dere vil, sammen med Fremskrittspartiet: å fjerne formueskatten, i første omgang kutte den veldig, så innebærer det at Norge blir et land med større forskjeller. Mer ulikhet, og de aller rikeste menneskene i Norge får millioner i skattelettelse hver. (TV2 Statsministerduellen 3.9.13)

En annen situasjon som oppstår, er at Stoltenberg avviser Solbergs argumenter for fjerning av formueskatten ved å hevde at de er konstruert for å dekke over det som er Høyres egentlige motiv: å gi skattelettelse til sine støttespillere.

Jens Stoltenberg: Dere konstruerer masse argumenter som handler om én ting, nemlig at de menneskene som støtter Høyre aller mest, skal få millioner i skattelette. Og vi snakker om flere millioner per person. (TV2 Statsministerduellen 3.9.13)

Solberg argumenterer for fjerning av formueskatten med at det vil bidra til at det blir skapt flere arbeidsplasser, noe som er i allmennhetens interesse. Men i følge Stoltenberg ønsker man i Høyre å fjerne formueskatten fordi det er i deres egne støttespilleres sin interesse; han anklager Solberg for å underkommunisere særinteressene som partiet hennes forsvarer. Jeg har argumentert for at det kan være nødvendig å peke på ikke-kommuniserte sider ved saken. I dette tilfellet kan Solberg kritiseres for at hun, med fremstillingen av Høyres skattepolitikk

som noe som er i folk flest sin interesse, gir et ikke-realistisk bilde av denne. Som regel vil et politisk vedtak få mer enn én konsekvens. Motivet for fjerning av formueskatten kan være ny vekst, men likevel kan favorisering av de rikeste være blant de viktigste konsekvensene av forslaget. Det er derfor helt på sin plass at Stoltenberg opplyser velgerne om konsekvensene av Høyres skattepolitikk. Men, som jeg har diskutert i kapittel 12, beror høyresidens politikk på en forestilling om at skattelettelser til de rike vil føre til større verdiskaping og flere arbeidsplasser, og slik komme alle til gode. Det er grunn til å tro at mange i Høyre faktisk ser det slik; det må altså antas at Solberg er i god tro og at argumentene hennes ikke er *bedragersk konstruert*, slik som Stoltenberg hevder.

Diskutable formuleringer

Meningsutvekslingen om helse viste tydelig at politisk kamp er retorisk kamp. På venstresiden har man med formuleringen «vente på behandling» forsøkt å påføre velgerne en mer positiv oppfatning av tilstanden i helsevesenet, og på høyresiden har man brukt det mer negativt ladde «helsekø» for å påvirke i motsatt retning. Dette finner vi eksempler på også i Statsministerduellen:

Erna Solberg: Det at folk står i kø er uverdig. Om det så er kø til alvorlige sykdommer er det enda verre. Og når de svakeste står i kø, og står i kø på kø, ja så blir det et problem.

Jens Stoltenberg: Jeg er dypt urolig for at mennesker som har alvorlige lidelser, sykdommer, står og venter for lenge på behandling. Og det skjer, og det er en grunn til at vi, for det første, vil ansette flere i helsevesenet, investere mer i bygg, mer i IKT og øke kapasiteten, både privat og offentlig. Men jeg har bare lyst til å si én ting om det kø-begrepet, for jeg tror det er et begrep som skaper en del forvirring. Med en gang du får en henvisning fra en spesialist, eller fra fastlege til spesialist til sykehusene, så venter du på en time, da står du på den lista over kø. For de aller fleste av de menneskene er det helt i orden. Altså de har fått en henvisning, fått avtalt en time og får behandling. Så det tallet er et veldig feilaktig tall for å beskrive et stort problem i norsk helsevesen. (TV2 Statsministerduellen 3.9.13)

I en valgkamp er det naturlig å velge ord som fremhever de negative sidene ved motpartens politikk, og de positive sidene ved ens egen. Det er ikke noe i veien med å ville påvirke folks oppfatninger. Men det er ikke forsvarlig å ta sikte på å påvirke andres oppfatninger og holdninger uten at de skal legge merke til det. Selv om det kan være «riktig» både å snakke om «helsekø» og om å «vente på behandling» – man står i kø når man venter på behandling og man venter på behandling når man står i kø – kan «helsekø» også være misvisende for den

faktiske situasjonen. Dersom man regner med *alle* pasienter som venter på behandling – også de som nettopp er blitt henvist og skal behandles innen kort tid – når man snakker om hvor lange «helsekøene» er, tegner man et overdrevent negativt bilde av situasjonen i det norske helsevesenet. I valgkampen 2013 fikk høyresiden gjennomslag for «helsekø» i mediene, noe som førte til at man lett kunne få et skeivt inntrykk av den faktiske situasjonen.²³ I Statsministerduellen tok Stoltenberg ansvar for å klare opp i dette. Han gikk Solbergs begrepsbruk i møte, og bidro slik til å gjøre velgerne mer informert. Dette kunne man blitt flinkere til på begge sider av politikken, og slik hindret at misvisende forestillinger fikk dominere. For ofte får formuleringer hvor diskutabile påstander blir fremsatt som udiskutable sannheter stå uimotsagt. Et eksempel på dette er uttrykket «vekstfremmende skattelettelser», som jeg har diskutert nærmere i kapittel 10. I Statsministerduellen finner vi også eksempel på at denne diskutabile formuleringen blir fremsatt i stedet for argumentasjon. I en opprømsing av hva oljeinntektene i følge handlingsregelen skal brukes til – som for øvrig kan oppfattes som et unnvikende svar på hvor mye av disse pengene som skal brukes – fremstiller Solberg ny vekst som en naturnødvendig følge av skattereduksjoner:

Erna Solberg: Vi skulle bruke [pengene] til forskning og utvikling, vi skulle bruke de til infrastruktur, vi skulle bruke de til vekstfremmende skattelettelser og vi skulle bruke de til utdanningssystemet vårt, for å løfte vekstevnen vår (Statsministerduellen 3.9.13).

Ved å la være å gå inn på Solbergs ordbruk, bidrar Stoltenberg til at dette blir en selvfølgelighet. Siden dette var kjernepunktet i høyresidens argumentasjon, fratok han slik seg selv de retoriske midlene som skulle til for å imøtegå motstanderen på en riktig avdekkende måte. Slik gjorde han det vanskelig både for seg selv og for velgerne. Hvis han hadde imøtegått ordbruken hennes, kunne han lettere argumentert mot høyresidens skattepolitikk. Han ville da også gjort velgerne oppmerksom på at det er kontroversielt å hevde at skattelettelser skaper større vekst.

Unnvikende svar om handlingsregelen

Handlingsregelen var et sentralt tema i valgkampen, og det første som ble diskutert i Statsministerduellen. Erna Solberg har sagt at Høyre kommer til å følge handlingsregelen, hvorpå Jens Stoltenberg har svart at spørsmålet ikke er hva Høyre mener, men hva Høyre og

---

²³ Et søk i A-teksts mediearkiv på alle artikler publisert i tidsrommet 30.5.13 – 9.9.13 gir 230 treff på «helsekø», mens «vente på behandling» kun gir 18 treff.

Fremskrittspartiet mener sammen. Programleder Oddvar Stenstrøm forsøker å få en avklaring fra Erna Solberg, og spør derfor om handlingsregelen vil være et ufravikelig krav for Høyre i et eventuelt regjeringssamarbeid:

Programleder: Men, Erna Solberg, vil det være et ufravikelig krav, et ultimatum som dere stiller i forhandlinger med Fremskrittspartiet, at handlingsregelen skal følges, uansett hva Frp måtte mene?

Erna Solberg: Det er ikke nødvendig å stille et sånt ultimatum for oss, for både Frp og Krf og Venstre vet at dette er ryggraden i Høyres politikk. Vi bruker ikke mer penger, jeg trenger ikke å gå til folk jeg skal samarbeide med og si at jeg har et ultimatum til dere, når de vet hva vi står for. Også syns jeg jo etter hvert at det blir litt fattigslig når Jens Stoltenberg kontinuerlig snakker bare om dette, og ikke er villig til å snakke om hva det er som skaper virkelig vekst. Hva er det som skaper vekst i et samfunn? Jo, det er når folk opplever at de vil investere og starte nye bedrifter, det er når det er lønnsomt å gjøre det, det er alle disse små beslutningene som fattes, som gjør at vi får nye arbeidsplasser. Det er jo der vi virkelig løfter Norges velferd for fremtiden. Det er der vi skaper de trygge arbeidsplassene, det er der vi sørger for at folk vet at de kan betale regningene sine neste gang og at arbeidsplassen deres er trygg. Og da er det jo like viktig at vi bruker pengene på en måte som gjør at vi, rett og slett, oppmuntrer til gründerskap, at vi oppmuntrer til mer investeringer. Og da er det dessverre sånn at selv om vi har hatt vekst de siste årene, så har sentralbanksjefen advart ganske betydelig mot at den veksten ikke er bygget på at vi produserer mer, den veksten er bygget på at prisene på olje og gass er høyere. Det er en utfordring, vi er blitt mer sårbare og mer oljeavhengig under Jens Stoltenberg som statsminister. (TV2 Statsministerduellen 3.9.13)

Hovedetappene i denne retoriske manøveren kan sammenfattes slik:

Utgangspunkt: Handlingsregelen

1. De andre partiene vet hva Høyre står for

2. Vi må heller snakke om hva det er som skaper virkelig vekst

3. Det må bli mer lønnsomt å investere

4. Norges oljeavhengighet

Solbergs svar er at det ikke er nødvendig for henne å stille Fremskrittspartiet et ultimatum om at handlingsregelen skal følges fordi alle vet hva Høyre står for. Hun dekker på denne måten til de faktiske forholdene, nemlig at man i FrP ikke ønsket å følge handlingsregelen. Hele valgkampen var Siv Jensen tydelig på at partiet hennes ikke ville binde seg til dette, men heller ville bruke penger på å gi det norske folk skattelettelser og veier uten bompenger. Det var opplagt at det var uenighet om handlingsregelen, men Solbergs svar gir inntrykk av at dette ikke var et vanskelig tema for regjeringsforhandlingene. For å unngå ytterligere spørsmål om tema, går hun raskt over til å snakke om noe annet. Dette gjør hun ved å anklage Stoltenberg for kun å snakke om *hvor mye* penger vi skal bruke, og aldri om *hva* vi skal bruke pengene på. Herfra bygger hun en bro over til hva det er som skaper vekst: at det er lønnsomt å starte, og investere i, nye bedrifter. Dette gjør hun ved hjelp av et spørsmål, som hun så selv besvarer. Etter å ha snakket om at det er viktig å oppmuntre til gründerskap, lager hun ved hjelp av bindeordet «og» en overgang til sentralbanksjefens advarsler mot olje- og gassavhengighet. Dermed forblir spørsmålet om hvorvidt Høyre og FrP kan bli enige om handlingsregelen ubesvart.

Avbrytelser

Statsministerduellen varte i nesten én time, og det var kun to som kjempet om ordet. På bakgrunn av dette vil man kanskje tro at avbrytelser ikke forekom. Men det gjorde det.

Jens Stoltenberg: Det som er veldig fint i norsk skole nå, det er at det *er* gjennomført et kunnskapsløft. Og selv om det fortsatt er slik at vi ikke skal si oss fornøyd, så er det i hvert fall utrolig gledelig å se at norske lærere og norske elever sørger for vesentlig bedre resultater. Men det har vi fått nettopp fordi vi *ikke* har gjort det dere drev med i 2004 – 2005. Og det er riktig at...

Erna Solberg: Men vi... drev jo...

Jens Stoltenberg: og det er riktig at...ja, men...hør nå... men det er altså slik at dere...

Erna Solberg: med å... vedta kunnskapsløftet... i 2004 – 2005...

Jens Stoltenberg: Det dere gjorde da, var at dere startet en privatisering som vi fikk stoppet.

(TV2 Statsministerduellen 3.9.13)

Særlig hyppig kom avbrytelsene da det begynte å nærme seg debattens slutt. Bare i løpet av duellens siste ti minutter avbrøt de to partilederne hverandre hele tre ganger. Således underbygges påstanden om at politikere avbryter hverandre når de har et ønske om å skaffe seg selv mer taletid innenfor et tema.

Jens Stoltenberg: Det er en enorm sentralisering, det man foreslår, når man foreslår at *alt* skal sentraliseres til Oslo. Fordi...

Erna Solberg: Vi har jo ikke sagt et ord om at vi skal sentralisere til Oslo

Jens Stoltenberg: jo, men... det må jo... det er klart at det...

Altså, problemstillingen er jo den at du trenger noe arbeidsdeling, noe koordinering mellom sykehusene. Og det kan ikke hvert enkelt sykehus gjøre, et eller annet organ må gjøre det.

(TV2 Statsministerduellen 3.9.13)

I de to eksemplene ovenfor avbrytes Jens Stoltenberg av Erna Solberg. De to debattantene konkurrerer om ordet, og i begge tilfellene er det Stoltenberg som beholder det. Fordi det kan være lettere å vinne tilbake ordet når man konkurrerer kun med én annen, er det kanskje mindre problematisk for politikerne å bli avbrutt i en duell, enn i en debatt med flere deltakere. Likevel er det ikke akseptert praksis å avbryte hverandre. Som jeg har påpekt i kapittel 8, er avbrytelser et klart brudd på spillets regler; det er en underkjennelse både av motpartens rett til å fullføre argumentasjonen på en tilfredsstillende måte, og av ordstyrerens autoritet.

I de neste to eksemplene er det Solberg som ikke får snakke ferdig. I motsetning til Stoltenberg gir hun fra seg ordet. I det første eksemplet gir hun det ikke fra seg helt frivillig, men forsøker å fortsette innlegget sitt uten å la seg forstyrre av Stoltenbergs avbrytelser:

Erna Solberg: Når sier at vi skal ta vekk de regionale helseforetakene, så er jo det fordi dere har organisert dette som selskaper, sant. Ikke *aksjeselskaper*, men *foretaksmodeller* med egne styrer, og jeg mener at en helseminister skal være ansvarlig for de prioriteringene som gjøres. Det skal være et storting som er med på å dimensjonere og snakke om hvordan fordelingen av helsetjenester skal være i Norge. Vi har gjemt oss bak en helse-, altså en foretaks-, en form som selskapsstruktur, i stedet for politisk styring. Og det gir ekstrem avmaktsfølelse der ute, for de opplever ikke at det er lokal bestemmelse, de

oppfatter at det er et sykehusstyre som sitter der, og så en helseminister som *gjemmer seg* for de beslutningene som *faktisk* foretas og berører folk direkte...

Jens Stoltenberg: men... altså... jeg... jeg
kjenner Jonas Gahr Støre så godt at jeg vet at han ikke *gjemmer seg*.

(TV2 Statsministerduellen 3.9.13)

I det neste eksemplet tar ikke Solberg opp kampen om ordet i det hele tatt, men gir det fra seg midt i en setning:

Erna Solberg: Resultatet av det er ikke at vi har fått én helsepolitikk i Norge, men at vi har fått fire helsepolitikker. Og vi vil over til at vi har én helsepolitikk i Norge. Du skal ha samme sannsynlighet for å få hjelp, behandling, rehabilitering uansett hvor du bor i...

Jens Stoltenberg: ja...

Erna Solberg: dette landet, og *det* har vi ikke fått til med den modellen som dere organiserte..

Jens Stoltenberg: og *det* sikrer vi gjennom «fritt sykehusvalg», så alle kan nå logge seg inn på «fritt sykehusvalg» og velge det sykehuset som de selv vil.

(TV2 Statsministerduellen 3.9.13)

At hun ikke gikk inn i konkurransen om ordet, kan bety at hun hadde fått sagt det hun ville si. Det kan også bety at hun ikke orket å kjempe. Det kan hverken Stoltenberg, seerne eller ordstyreren vite sikkert. Dette gjør at det noen ganger kan være vanskelig å bedømme om en avbrytelse egentlig har hindret taleren i sitt resonnement. Når en avbrytelse ikke fører til kniving om ordet, blir heller ikke tid som kunne vært brukt til å diskutere saken sløst bort. Det er altså ikke alltid avbrytelser hemmer debattens opplysningsverdi. Ikke desto mindre ligger det alltid en *mulighet* for sabotasje i avbrytelser, og de bør sanksjoneres deretter.

I Statsministerduellen avbrøt programleder Oddvar Stenstrøm lite. I lange perioder trakk han seg helt tilbake og lot de to statsministerkandidatene tale uforstyrret. Dette gav dem muligheten til å komme med lengre resonnement, og til å svare på hverandres utfordringer. Kanskje var det også fraværet av en regulerende ordstyrer som fikk dem til å avbryte hverandre, etter forholdene, mye. Selv om slike avbrytelser kanskje ikke saboterer på samme måte i dette formatet, som i debatter med flere deltakere, er dette uakseptabel retorisk praksis. I beste fall fører utbredelsen av avbrytelser til at de politikerne som er mest kampdyktige får

mer taletid på bekostning av de andre. I verste fall fører dette til at store deler av argumentasjonen går tapt til fordel for krangling om ordet.

Mye utenomsnakk

Om den norske valgkampen skriver Kjeldsen at han får «politisk diskusjon og fjernsynsdebatter, som både gjør det klart hvor partiene står og lærer meg noe om den politiske substansen» (Kjeldsen 2013). Han tar utgangspunkt i den siste statsministerduellen for å vise hva han mener. Han berømmer Jens Stoltenberg og Erna Solberg for å gi velgerne en opplysende debatt, og Oddvar Stenstrøm for å trekke seg tilbake og la politikerne diskutere uavbrutt.

Som jeg har vært inne på kan programlederen bidra til å heve eller senke den politiske debattens kvalitet. Stadige avbrytelser gjør at politikerne ikke får utfoldet argumentene sine; slik kan debatten komme til å ta form som en overfladisk utveksling av slagord. Men noen steder kan det også være nødvendig at programlederen bryter inn. Når politikerne får snakke uavbrutt kan de lett vike unna vanskelige spørsmål og snakke seg bort fra tema. For eksempel fikk Solberg lov til å bytte tema da hun ble spurt om hun ville stille krav til FrP om å følge handlingsregelen. Hadde Stenstrøm vært mer frempå i denne situasjonen kunne han presset frem et svar.

I meningsutvekslingen om formueskatten fikk også de to statsministerkandidatene snakke uavbrutt sammen. Kjeldsen trekker frem denne sekvensen fra Statsministerduellen som et illustrerende eksempel på god politisk debatt. Han skriver:

Først forklarte Solberg at formueskatten gjør det vanskelig for små bedrifter i startfasen, gav et konkret eksempel på dette og gjorde oppmerksom på at utenlandske eiere jo ikke må betale denne skatten. En fundamental urettferdighet som taper bedrifter for kapital og øker risikoen for at de flagger ut. Uansett partifarge må man vel innrømme at dette er gode argumenter for å fjerne skatten? (Kjeldsen 2013)

Som jeg viste i kapittel 9, er det kun i underkant av 1 % av bedriftene som tappes for kapital grunnet formueskatten. Det er heller ikke riktig at den «særnorske» skatten gjør det vanskeligere å drive en bedrift i Norge enn det er i andre land hvor lav formueskatt veies opp av høye skatter på eiendom og arbeid. Dette er altså ikke «gode argumenter for å fjerne skatten», slik Kjeldsen hevder.

Med «Debattkonger og tåkefyrster» tar Kjeldsen et oppgjør med norske mediers evinnelige trang til å kritisere politikerne for å være utydelige. Han kan ha rett i at den siste tids interesse for politisk «tåkeprat» er overdrevet. Riktignok er det skadelig for debattene når politikerne taler «faremosk», og politikerne bør sanksjoneres for slik språkbruk. Men oppmerksomheten viet til tåkeprat står ikke i forhold til den reelle forekomsten av dette. Til gjengjeld ordlegger politikerne seg ofte på andre måter som kan sies å være uforsvarlige – også i Statsministerduellen.

Kapittel 14. Økt bevissthet

Den kritiske gjennomgangen av Statsministerduellen viser at det er behov for flere nærgående vurderinger av de politiske debattene. Duellen, som blir trukket frem av Kjeldsen som en grunn til å være stolt av den norske politiske debatten, var på mange måter opplysende for velgerne. Men det oppstod også flere diskutabile situasjoner som var utelatt fra vurderingen hans; vi fikk både avbrytelser, personlige historier, motivspekulasjoner, avvikende svar og omvendte lommetyveri. Det er ikke alltid slike retoriske midler er problematiske; hvilke praksiser som er usaklige i debatten, må ofte vurderes i lys av konteksten. Det sentrale spørsmålet må være: Tilfredsstilles velgernes behov for informasjon?

Jeg har tatt til orde for å utfordre det rådende debattidealet i landet. Erna Solbergs suksess med å «mumle seg til regjeringsmakt» vitner om at det er en utbredt folkelig oppfatning at politikk er en form for «profesjonell ledelse», og at «handlekraft» og «gjennomføringsevne» er verdsatte egenskaper ved politikere. Jeg har argumentert for at det politiske består av grunnleggende motstridende interesser og at det av den grunn ofte vil være umulig å bli enige. Det må derfor stilles krav om at uenighetene synliggjøres, og debattene bør vurderes etter mer enn politikernes evne til å være pragmatiske. For å finne frem til noen kriterier som kan ligge til grunn for bedømmelser av debattene, har jeg sett på noen konkrete eksempler fra valgkampen. Disse har jeg diskutert i lys av Christian Kocks «fordummende uskikker». I møtet mellom de generelle teoretiske synspunktene og det empiriske materialet, oppstod det en motstand som gjorde det mulig å videreutvikle perspektivene på en rekke punkter. Kocks hovedpåstand deler jeg: Velgerne skal kunne bruke den politiske debatten som grunnlag til å ta stilling. Hva som skal til for at debatten skal tjene til dette formålet, er det imidlertid ikke alltid jeg er enig med ham i.

I diskusjonen om politikernes faktabruk har jeg forsøkt å nyansere Kocks innsikter. Jeg er enig med Kock i at den politiske debatten bør handle om hvilken retning samfunnet skal bevege seg i, men jeg er ikke enig i at dette kun er mulig når det er enighet om hvor vi står nå. Når vi er på fjelltur er det helt nødvendig at vi er enige om hvor vi er, for å kunne diskutere hvilken retning vi skal gå i. I politisk debatt er det derimot ikke rimelig å forlange at man skal enes om utgangspunktet. Å kreve enighet om hva faktaopplysninger innebærer, er ikke fruktbart, fordi politikernes situasjonsbeskrivelser nødvendigvis vil variere etter hvordan de

oppfatter samfunnet. Likevel bør politikerne tilstrebe en mest mulig presis bruk av tall og statistikker.

Det har også vært nødvendig å nyansere Kocks formuleringer i diskusjonen om motiver. Han mener man ikke bør snakke om andres motiver, fordi man aldri kan kjenne til disse. Imidlertid får en handling som regel mer enn én konsekvens. Fordi det alltid vil finnes motstridende interesser i et samfunn, vil et parti ofte forsvare noens særinteresser på bekostning av andres. Når dette underslås kan det være saklig opplysende å uttale seg om motpartens motiver. I det hele tatt kan det i visse tilfeller være forsvarlig å peke på ikke-kommuniserte sider ved motpartens politikk, tilsiktete så vel som utilsiktede.

Ikke desto mindre blir kritikk av motpartens politikk ofte dårlig mottatt. I stedet for å gi tilsvar, anklager politikerne ofte kritikeren for å angripe partiets velgere, eller for å snakke bestemte befolkningsgrupper ned. Slik stiller de spørsmål ved motargumentenes legitimitet. Dermed underkjenner de debatten som kommunikasjonsform – en debatt skal jo være nettopp en meningsbryting mellom argumenter og motargumenter.

I tillegg til å svare på kritikk, bør politikerne svare på spørsmålene som blir stilt. Valgkamper preges ofte av det ennå ikke er avklart hvilke partier som vil ende opp med å samarbeide. Dette betyr at det kan være noen spørsmål det rett og slett ikke er mulig for partilederne å svare på. Men hvis de ikke kan svare, bør de heller ikke late som om de gjør det. Når politikerne fortier, fordreier, avfeier og bygger broer får velgerne lett inntrykk av at de får svar. Men det får de jo ikke. Ved å la være å svare, kan politikerne dysse ned spørsmål og kritikk som utfordrer samfunnsforståelsen som ligger til grunn for deres politikk. Som Ottar Brox skriver: «Den sikreste måten å drepe et saklig og alvorlig argument (...) er å la være å reagere, ta opp hansken og svare!» (Brox 2014). Fordi et samfunn kun er reelt demokratisk dersom det eksisterer et offentlig ordskifte hvor kritikk og spørsmål blir tatt på alvor, utfordrer politikere som ikke svarer hele ideen om demokratiet.

Når politikerne ikke svarer svikter de, i følge Kock, sine forpliktelser overfor velgerne. Han foreslår at vi skal straffe de som ikke svarer ved å slutte å stemme på dem (Kock 2011: 143). Både gjennomførbarheten og effekten av dette forslaget er høyst tvilsom. Mer virkningsfullt vil det nok være dersom programledere og journalister blir flinkere til å oppdage unnvikende svar, og til å sanksjonere disse. Det gjorde Oddvar Stenstrøm da Erna Solberg ikke svarte på et kritisk spørsmål om 600 lærerstillinger. Stenstrøm presset frem en uheldig uttalelse som så ble spredd i flere nyhetskanaler. Slik ble velgerne gjort oppmerksomme på innholdet i Høyres

politikk, samtidig som Solberg ble straffet for ikke å svare. Blant annet gjennom avbrytelser kan altså programlederne avskjære politikernes svarunnvikelser og utenomsnakk.

Politikernes avbrytelser er derimot grunnleggende brudd på normene for den politiske debatten. Den som avbryter motparten både tilraner seg programlederens makt, og frarøver motparten retten til argumentasjon. Det ser ut til at dette er noe som mange politikere har øvd på; i så fall er dette er kalkulert sabotasje av andres innlegg. Avbrytelser fører ofte til krancling om ordet, og derigjennom til at grundige redegjørelser av sakens ulike sider ikke når frem til velgerne. Derfor mener jeg denne retoriske praksisen burde hatt en plass blant Kocks «fordummende uskikker».

En viktig diskusjon, som jeg også savner hos Kock, er diskusjonen om følelsenes plass i politikken. Gjennom personlige historier forsøker politikere å vise oss at de er «seg selv», og at de har et ekte engasjement i sakene de prater om. Dette er ikke uproblematisk: Når politikere lar enkeltskjebner tale for helheten, kan de ofte gi et misvisende bilde av den reelle situasjonen. På en annen side kan slike historier være det som minner oss på at det er faktiske mennesker som rammes av beslutningene som tas. Jødeutryddelsene er et uhyggelig eksempel på hvor galt det kan gå dersom all kontakt med konkrete situasjoner erstattes av abstrakte begreper og variabler. En politisk retorikk som består utelukkende av appeller til følelsene, er ikke noe å trakte etter, men det er viktig at vi innser at følelsene er uunnværlige erkjennelsesressurser i politikken. Det er ikke grunn til å behandle personlige historier som usakligheter, men for å unngå å bli villedet kan vi stille strengere krav til at politikere bruker både fornuft og følelser; de kan være mer påpasselige med å trekke frem enkeltskjebner som, i størst mulig grad, gir et dekkende bilde av den faktiske situasjonen.

Det er ingenting galt i å ville påvirke andres oppfatninger – så lenge dette ikke foregår i det skjulte. Å forsøke å påføre andre bestemte holdninger uten at de skal legge merke til det, er derimot ikke akseptabelt. Derfor advarer Kock mot omvendt lommetyveri. Jeg har også argumentert for det er uforsvarlig å forsøke å påføre folk diskutabile syn på virkeligheten, uten å gjøre dem oppmerksomme på det. Men jeg er ikke enig med Kock i at tendensiøs ordbruk kun er redelig når ordene er indiskutable. Med slike krav stenger man for alle kreative formuleringer og gjør det politiske språket kjedelig og flatt. Oppsiktsvekkende formuleringer som «skatt på død» og «pasienter på shopping» er vanskelige å snike umerket ned i folks lommer. Formuleringer som dette er i aller høyeste grad diskutabile, men de kan like fullt

bidra til at vårt bilde av saken utfordres. Fordi dette skjer så åpenlyst, er det ikke grunn til å karakterisere det som «fusk».

Når vi hører på eller selv deltar i en debatt skapes, vedlikeholdes eller endres våre forestillinger (Brox 2003: 11). Kun ved å høre meninger som strider mot våre egne, kan vi være sikre på at vi virkelig *mener* det vi mener. Det er av den grunn viktig at motstående parter får komme til orde. Likevel hører vi ofte folk som klager over politikernes «krangling». Dette vitner om at tradisjonen fra embetsmannsstaten lever videre i dag, i form av et folkelig krav til politisk konsensus. Evnen til å være pragmatisk, og derigjennom «handlekraftig», er en verdsatt egenskap ved en regjering. Høyres valgkampstrategi var å løfte frem idealet om det politiske som en form for profesjonell ledelse. Man kunne få inntrykk av at deres viktigste budskap var at de ikke hadde noen politikk; å sikre en styringsdyktig regjering ble viktigere enn å vise frem ideologiske uenigheter. Partiet tok sikte på at velgerne skulle få inntrykk av at det ikke var noe som stod på spill – at stortingsvalget var et valg av ansikter, og ikke et valg mellom ulike partipolitiske alternativer.

For øvrig er ikke Høyre det eneste partiet som har gjort seg konturløst for å appellere til sentrumsvelgerne. Helt siden partidannelsene har fremtredende politikere kritisert partisystemet for å virke «splittende», og tatt til orde for en apolitisk styring av landet. I dag er nok kampen om stemmene den viktigste årsaken til avpolitiseringen; en vanlig taktisk overveielse fra partienes kommunikasjonsrådgivere er at man kan vinne velgerne i midten ved å utydeliggjøre politikken. I kampen om sentrumsvelgerne, har både Arbeiderpartiet og Høyre søkt seg inn mot midten, og tilpasset retorikken deretter. Slik blir forskjellene vanskeligere å få øye på. Fra et strategisk perspektiv kan man hevde at dette er problematisk. Når man beveger seg mot sentrum, kan man lett komme i skade for å aktivere motpartens forståelsesrammer. Dette er sentralt i George Lakoffs bøker, hvor han advarer demokratene mot å tale republikanernes språk, fordi de da løper motpartens ærend. Fremfor alt er synliggjøring av forskjellene viktig ut fra et velgersynspunkt. Politikk handler om motstridende interesser og identiteter – også i et relativt homogent samfunn som Norge. Det er store politiske forskjeller mellom de borgerlige og de rødgrønne partiene, til tross for at det ikke alltid ser slik ut. Med en konfronterende retorikk kan man bedre få frem motsetningene mellom de ulike partiene, og slik gjøre det lettere for velgerne å identifisere seg med ett av dem.

Mange mente at innslaget av saklighet var høyt i valgkampen 2013. De fleste var tilfreds med både programledernes debattledelse, og kringkastingens dekning av valgkampen. Tonen var saklig, underholdningsaspektet nedtonet, og programlederne avbrøt politikerne så og si kun når det var på sin plass. Likevel har det ikke vært vanskelig å finne usakligheter i debattene. Økt bevissthet om de «fordømmende uskikkene» kan bidra til å forbedre situasjonen. Slik kan programlederne settes bedre i stand til å slå ned på direkte sabotasje av debatten. Som håndballspillere som holder motstanderne i trøya, bør også politikere som tar i bruk uredelige midler sanksjoneres – om ikke nødvendigvis med to minutters utvisning. Bevisstgjøring kan også gjøre politikerne mer årvåkne overfor hverandres retorikk, slik at de selv kan påpeke uforsvarlige element i denne. Også utenfor selve debattsituasjonen kan økt bevissthet føre til en mer saklig opplysende debatt; partiene, tenketankene, kommentatorer, politiske engasjerte miljøer og aktivister kan innlemme retorisk kritikk som en del av virksomheten. Slik kan allmennheten bli bedre rustet til å forsvare seg mot retorisk usaklige våpen.

Litteratur

Faglitteratur og -tidsskrift

- Adorno, T. og Horkheimer M. (2011) [1947]: *Opplysningens dialektikk: Filosofiske fragmenter*. Oslo: Spartacus.
- Allern, S. (2004): «Programlederroller i fjernsynsvalgkampen 1961-2001», i Aardal, B., Krogstad, A. og Narud, H. (red.): *I valgkampens hete*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 141 – 167.
- Allern, S. (2011): *Fjernsynsvalgkampen. Program, deltakere og maktkamp 1961 – 2009*. Oslo: Pax Forlag.
- Arendt, H. (2000) [1963]: *Eichmann i Jerusalem: En rapport om ondskapens banalitet*. Oslo: Bokklubben dagens bøker.
- Bauman, Z. (1997) [1989]: *Moderniteten og Holocaust*. Oslo: Vidarforlaget.
- Brox, O. (2003): *Vår kollektive dårskap. Hvordan perverteres den norske offentlige samtalen?* Oslo: Pax Forlag.
- Clayman, S. og Heritage J. (2002): *The news interview: journalists and public figures on the air*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Downs, A. (1957): «An Economic Theory of Political Action in a Democracy», i *Journal of Political Economy*, vol. 65, nr. 2, s. 135 – 150.
- Ekström, M. og Bérczes, J. (2008): «Avbrott i politiska mediesamtal. En studie av statsministerkandidaterna Persson och Reinfeldt i den svenska valrörelsen 2006», i *Nordicom Information*, årgang 30, nr. 1, s. 3 – 17.
- Gallie, W. B. (1956): «Essentially contested concepts», i *Proceedings of the Aristotelian Society*, New Series, Vol. 56, s. 167-198.
- Habermas, J. (1976): *Legitimation Crisis*. Boston: Beacon Press.
- Habermas, J. (1999): «Det sivile samfunn og rettsstaten» i Habermas, J. (red.): *Kraften i de bedre argumenter*. Oslo: Ad Notam Gyldendal, s. 65-78.

- Hyvik, J. (1995): «Et norsk program. Fedrelandslagetets landsmøte i 1933», i *HISTORIE. Populærhistorisk magasin* nr. 3. Bergen, s. 46 – 55. [Internett] Hentet 28.april 2014, fra: <http://www.hit.no/nor/content/download/137543/1473376/file/Et+norsk+program.pdf>
- Jamtøy, A. I. og Hagen, I. (2007): «Iscenesatt politikk – strategier for å lage underholdende TV», i Aalberg, T. og Jenssen, A.T.: *Den medialiserte politikken*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 147 – 176.
- Jenssen, A. T. (2007): «Om talekunst og følelser», i Aalberg, T. og Jenssen, A. (2007): *Den medialiserte politikken*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 25 – 52.
- Johansen, A. (2001): «Enkeltpersoner og kollektivpersoner», i Eide, M. (red.) 3. utg. (2005): *Til dagsorden! Journalistikk, makt og demokrati*. Makt- og demokratiutredningen. Oslo: Gyldendal.
- Johansen, A. (2002): *Talerens troverdighet. Tekniske og kulturelle betingelser for politisk retorikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Johansen, A. og Kjeldsen J. E. (2005): «Talens rom», i *Virksomme ord. Politiske taler 1814 – 2005*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 22 – 48.
- Johansen, A. (2007): «Soria Moria», i *Norsk medietidsskrift*, bd. 14 (2).
- Johansen, A. (2012): «Ekspertise og propaganda. Momenter til en politisk retorikkhistorie 1930-1950», i Hovden, J.F. og Knapskog, K. (red.): *Hunting high and low*. Oslo: SAP, s. 780-834.
- Kock, C. (2008a): «Kan man opstille adfærdsregler for offentlig debat?» i *Mediekultur – Journal of media and communication research*, vol. 24, nr. 44, s. 58 – 65.
- Kock, C. (2008b): «Fornuftig uenighet», i *Rhetorica Scandinavica*, nr. 48, s. 64 – 83.
- Kock, C. (2009): «Kynismesyndromet», i *Rhetorica Scandinavica*, nr. 49/50, s. 51 – 69.
- Kock, C. (2011): *De svarer ikke – Fordummende usikkerhet i den politiske debat*. København: Gyldendal.
- Krogstad, A. (2004): «Fjernsynsvalgkamp. Noen retoriske øvelser i fordeling av skyld og ære», i Aardal, B., Krogstad, A. og Narud, H. (red.) (2004): *I valgkampens hete*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 85 – 111.

Lakoff, G. (2004): *Don't think of an elephant!: Know your values and frame the debate – the essential guide for progressives*. White River Junction: Chelsea Green Publishing.

Lakoff, G. (2007) [2006]: *Whose freedom? The battle over America's most important idea*. New York: Picador.

Lakoff, R. (1990): *Talking power: The politics of Language*. USA: Basic Books.

Marsdal, M. E. og Wold, B. (2005): *Tredje venstre. For en radikal individualisme*. Oslo: Oktober.

Mouffe, C. (2005): *On the political*. London: Routledge.

Nordeide, T. V. (2011): *Kynismens gjennomslag – En studie av NRKs avsluttende partilederdebatt i valgkampen 2009*. Masteroppgave. Universitetet i Bergen: Institutt for informasjons- og medievitenskap.

Olstad, F. (2010): *Frihetens århundre. Norsk historie gjennom de siste hundre år*. Oslo: Pax Forlag.

Olstad, F. (2014): *Det farlige demokratiet. Om folkestyrets vilkår i Norge gjennom to hundre år*. Oslo: Aschehoug.

Orwell, G. (1949): *Nineteen Eighty-Four*. Storbritannia: Martin Secker & Warburg Ltd.

Sakkestad, M. og Skarsgaard, K. K. (2013): *Den norske formueskatten. En analyse av skattens virkninger på små og mellomstore bedrifter*. Masteroppgave. Bergen: Handelshøyskolen.

Sandvik, M. (2004): «Valgkamp på TV – står nøytralitetsidealet for fall?», i *Rhetorica Scandinavica*, nr. 29/30, s.

Solhjell, B. V. (2011): *Solidaritet på ny*. Oslo: Samlaget.

Stavseng, M. S. (2005): *Hva har vi på hjertet i dag? Politisk retorikk og kultur i Sosialistisk Venstreparti*. Masteroppgave. Universitetet i Bergen: Institutt for informasjons- og medievitenskap.

Wyller, T. (1975): *Christian Michelsen: Politikeren*. Oslo: Dreyer.

Referat, taler, plakater o.l.

Arbeiderpartiet (2009): *Skape og dele – Arbeiderpartiets program 2009 – 2013*. Aps landsmøte 18. – 21. april 2009. [Internett] 25. februar 2014, fra

<http://arbeiderpartiet.no/file/download/5255/60574/file/Skape%20og%20dele%20-%20Arbeiderpartiets%20program%202009%20-%202013.pdf>

Brundtland, G. H. (1985): *Arbeiderpartiet foran 1990-årene*. Aps landsmøte 21. mars 1985, Oslo: Arbeiderpartiet. Hentet fra Virksomme ord [Internett] 7. februar 2014, fra

<http://virksommeord.uib.no/taler?id=1087>

Fremskrittspartiet (udatert): *Frihet*. [Internett] Hentet 19. mars 2013, fra

<https://www.frp.no/nor/mener/En-enklere-hverdag/Frihet>

Geelmuyden, H. (2013): «Med lov skulle landet bygges», *Geelmuyden.Kiese*. Ukebrev 3. juni [Internett] Hentet 12. oktober 2013, fra: [http://www.geelmuyden-kiese.no/med-lov-skal-](http://www.geelmuyden-kiese.no/med-lov-skal-landet-bygges/)

[landet-bygges/](http://www.geelmuyden-kiese.no/med-lov-skal-landet-bygges/)

Høyre (2013a): *Samarbeidsavtale*, Stortinget 30. september [Internett] Hentet 25. februar 2014, fra: <https://www.hoyre.no/filestore/Filer/Politikkdokumenter/Samarbeidsavtale.pdf>

Høyre (2013b): «Kapittel 2: Skole, forskning, utdanning», i *Høyres Stortingsvalgprogram 2013 – 2017*. Høyres landsmøte 3. – 5. mai [Internett] Hentet 4. mars 2014, fra:

<https://www.hoyre.no/Kapittel+2+-+Skole,+forskning+og+utdanning.d25-ThlbU3U.ips>

Kringkastingsrådet (2005): *Referat fra møte i Kringkastingsrådet* 6. oktober [Internett] Hentet

12. oktober 2013, fra: <http://www.nrk.no/contentfile/file/1.11271015!kradet061005.pdf>

Kringkastingsrådet (2009): *Referat fra møte i Kringkastingsrådet* 24. september [Internett]

Hentet 12. oktober 2013, fra: www.nrk.no/.../file/1.6874785!krad_ref2009sep.doc

Kringkastingsrådet (2013): *Referat fra møte i Kringkastingsrådet* 29. august [Internett] Hentet

12. oktober 2013, fra: http://www.nrk.no/contentfile/file/1.11257735!krad_ref_290813.pdf

Michelsen, C. (1925): «Statsminister Chr. Michelsens tale paa Fedrelandslagets møte i Bergen 25. januar 1925». *Fedrelandslagets skrifter nr. 1*. Oslo. Hentet fra Virksomme ord [Internett]

28. april 2014, fra: <http://virksommeord.uib.no/taler?id=73>

Miljøstatus i Norge (2014): *Utslipp av klimagasser*. [Tabell regnes ut automatisk etter manuelt valg variabler (periode: 1990 – 2013, område: hele landet og utslippskilde: alle) ved hjelp av tall fra SSB (2014)]. Tilgjengelig fra:

<http://www.miljostatus.no/miljodata/Miljodata/?spraak=NO&dsID=ULKG1&rID=ALLEKG&areaID=>

Norsk Presseforbund (2013): *Vær Varsom-plakaten*. Oppdatert 1. juli [Internett] Hentet 4. oktober 2013, fra: <http://tv.nrk.no/serie/valg-2013-tv/nmfa80004013/06-09-2013>

Syse, J. P. (1985): «De stjeler våre klær mens vi bader», i Syse, Else, Christian & Henrik (red.) (2003): *Ta ikke den ironiske tonen – Tanker og taler av Jan P. Syse*. Oslo: Forlaget Press. Hentet fra Virksomme ord [Internett] 7. februar 2014, fra <http://virksommeord.uib.no/taler?id=359>

Utenriksdepartementet (2013): *Dele for å skape. Demokrati, rettferdig fordeling og vekst i utviklingspolitikken*. Stortingsmelding. [Internett] Hentet 8. mai 2014, fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stmeld/2012-2013/meld-st-25-20122013.html?id=721514>

Avisartikler og – kommentarer

Bakke, H. (2014): «Skattemyter», i *Klassekampen* 3. januar.

Barstad, S. og Winsnes, E. (2013): «Her er hovedgrepene i det blå budsjettet», i *Aftenposten* 8. november [Internett] Hentet 14. mai 2014, fra: <http://www.aftenposten.no/okonomi/Her-er-hovedgrepene-i-det-bla-budsjettet-7366478.html#.U3MmFhBnNrM>

Brox, O. (2014): «Argumentdarwinismen», i *Klassekampen* 22. april.

Dagbladet (2013): «Christian Tybring-Gjedde mener Faremo mobber», pressemelding fra *NTB* i Dagbladet 10. juni [Internett] Hentet 25. mars 2014, fra: <http://www.dagbladet.no/2013/06/10/nyheter/politikk/frp/innenriks/27632604/>

Fugelli, P. (2013): «Egoisme forkledd som frihet», i *Aftenposten* 18. august [Internett] Hentet 6. november 2013, fra: <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/Egoisme-forkledd-som-frihet-7282087.html>

- Fædrelandsvennen (2013): «Etter nederlaget», leder i *Fædrelandsvennen* 12. september. Hentet 3. mars 2014, fra A-tekst.
- Hasås, T. (2013): «Høyre-ordliste», i *Fri Fagbevegelse* 28. oktober [Internett] Hentet 5. november 2013, fra: <http://www.frifagbevegelse.no/fagbevegelsen/article6947546.ece>
- Hornburg, T. B. (2013): «Stor ståhei for ingenting», i *Aftenposten* 19. juli [Internett] Hentet 3. mars 2014, fra: <http://www.aftenposten.no/meninger/kommentarer/Stor-stahei-for-ingen-ting-7233649.html#.UxLqbnlKpV4>
- Jenssen, A. T. (2013): «Frp og det store hamskiftet», lederartikkel i *Dag og Tid* 27. september. Hentet 5. mars fra A-tekst.
- Jyllands-posten (2011): «Mr. Folketing: Stop med at afbryde», *Jyllands-posten* 27. juni [Internett] Hentet 1. mai 2014, fra: <http://jyllands-posten.dk/politik/ECE4547147/mr-folketing-stop-med-at-afbryde/?page=1>
- Kjeldsen, J. E. (2013): «Tåkefyrster og debattkonger», i *Bergens Tidende* 9. september [Internett] Hentet 19. september 2013, fra: <http://www.bt.no/meninger/kronikk/Takefyrster-og-debattkonger-2962025.html#.Ujwqznc4I9k>
- Kock, C. (2014): «Retorisk analyse: Bjarne Corydon, den kløgtige bølge», i *Videnskap.dk* 12. februar [Internett] Hentet 1. mai 2014, fra: <http://videnskab.dk/kultur-samfund/retorisk-analyse-bjarne-corydon-den-klogtige-bolle>
- Kristiansen, G. (2014): «Ta friheten tilbake fra høyresiden», i *Klassekampen* 7. januar.
- Kristjánsson, M. (2010): «Snakker aldri om krig», i *Klassekampen* 15. mai. Hentet 8. mai 2014, fra A-tekst.
- Madsen, L. (2013): «Ordets avmakt», i *Dagens Næringsliv* 16. mars. Hentet 24. oktober 2013, fra A-tekst.
- Matlary, J. H. (2007): «Alltid professor», i *Morgenbladet* 3. august [Internett] Hentet 3. mars 2014, fra http://morgenbladet.no/kultur/2007/alltid_professor#.UxMY93IKpV4
- Nord, M. (2014): «Mer enn personlig valg», i *Dagsavisen* 2. januar [Internett] Hentet 8. mai 2014, fra http://www.dagsavisen.no/nyemeninger/alle_meninger/cat1003/subcat1018/thread291897/

Ottesen, S. (2013): «Stoltenberg i en egen klasse», i *Politiske Nyheter* 6. september [Internett] Hentet 8. mai 2014, fra <http://www.politiskenyheter.no/norge/stoltenberg-i-en-egen-klasse/>

Overrein, A. (2014): «Hva feirer vi?», i *Klassekampen* 15. mars.

Ringdal, K. T. (2013): «Politiske tåkelurer på stø kurs», i *Aftenposten* 19. april [Internett] Hentet 19. april 2013, fra: http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/Politiske-takelurer-pa-sto-kurs--7178804.html#.UXE0_WC8C65

Rosland, K. (2013): «Frp-topp føler seg mobbet, ber UiB gi Aarebrot en advarsel», i *Bergens Tidende* 19. september [Internett] Hentet 25. mars 2013, fra: http://www.bt.no/nyheter/innenriks/Frp-topp-foler-seg-mobbet_-ber-UiB-gi-Aarebrot-en-advarsel-2970296.html#.UzF-ixAwZrM

Rønning, F. (2013): «- TV2 driver propaganda», i *Fri Fagbevegelse* 22. august [Internett] Hentet 4. oktober 2013, fra: http://www.frifagbevegelse.no/politikk_ff/Valg_2013/article6821381.ece?ns_campaign=article&ns_mchannel=tweet_button&ns_source=twitter&ns_linkname=twitter&ns_fee=0

Sand, L. N. (2006): «Her er Arbeiderpartiets hemmelige Fr.P.-strategi», i *Aftenposten* 17. mars [Internett] Hentet 8. mai 2014, fra: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Her-er-Arbeiderpartiets-Frp-strategi-6389667.html#.U2tUWhBnNrM>

Sandvik, S. (2013): «- Mobbingen er vond og sårende», på *NRK* 24. mai [Internett] Hentet 25. mars 2013, fra: <http://www.nrk.no/valg2013/hevder-media-mobber-frp-1.11043708>

Skarvøy, L. og Hegvik, G. (2013): «Ernas garanti i bok: Ingen nyttskatteyttere med Høyre. Erna i dag: Det er en ambisjon», i *VG* 4. august [Internett] Hentet 24. januar 2014, fra <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/valg-2013/artikkel.php?artid=10105920>

Snoen, J. A. (2013): «Sosialist-Siv og Ap-Erna», på *VG+* 14. august [Internett] Hentet 3. mars 2014, fra <http://pluss.vg.no/2013/08/14/1328/1gJeeNH>

Solhjell, B. V. (2014): «Fridom for alle, ikke for dei få», i *Klassekampen* 8. april.

VG (2013): «Politikerbørs», i *VG* 8. september. Hentet 8. mai 2014, fra A-tekst.

Wiese, A. (2013): «Slik bløffet TV2 med sine rystende sykehjemstall», i *Dagbladet* 23. august [Internett] Hentet 4. oktober 2013, fra:

http://www.dagbladet.no/2013/08/23/kultur/kommentar/meninger/valg13/tv_og_medier/28863133/

Faktasjekk

Aarøy, T. (2013a): «Andelen fattige i den norske befolkning er den laveste siden 1998. Antallet fattige har gått ned.», i *Bergens Tidende* 1. september [Internett] Hentet 10. oktober 2013, fra <http://www.bt.no/nyheter/innenriks/faktasjekk/Andelen-fattige-i-den-norske-befolkning-er-den-laveste-siden-1998-Antallet-fattige-har-gatt-ned-2946101.html#.UkFllnc4I9k>

Aarøy, T. (2013b): «Antall barn i Norge som vokser opp i fattige familier er økende», i *Bergens Tidende* 28. august [Internett] Hentet 10. oktober 2013, fra <http://www.bt.no/nyheter/innenriks/faktasjekk/Antall-barn-i-Norge-som-vokser-opp-i-fattige-familier-er-okende-2952713.html#.UkFmm3c4I9k>

Aarøy, T. (2013c): «10.000 ufaglærte underviser i grunnskolen», i *Bergens Tidende* 25. august [Internett] Hentet 10. oktober 2013, fra <http://www.bt.no/nyheter/innenriks/faktasjekk/10000-ufaglarte-underviser-i-grunnskolen-2949859.html#.UkF74Xc4I9k>

Aarøy, T. (2013d): «Det var blant annet flere ansatte. (...) Det har blitt 24.000 flere», i *Bergens Tidende* 3. september [Internett] Hentet 10. oktober 2013, fra: http://www.bt.no/nyheter/innenriks/faktasjekk/Det-var-blant-annet-flere-ansatte--Det-har-blitt-24000-flere-2951946.html#.UkFg_Xc4I9k

Lura, C. (2013): «Det er altså blitt fire nye byråkrater hver eneste dag under hans regjering», i *Bergens Tidende* 7. september [Internett] Hentet 10. oktober 2013, fra <http://www.bt.no/nyheter/innenriks/faktasjekk/Det-er-alsa-blitt-fire-nye-byrkrater-hver-eneste-dag-under-hans-regjering-2961941.html#.UkFeI3c4I9k>

Radio- og fjernsynsopptak

FORA.tv (2009): «Antonio Damasio: This Time With Feeling», intervju på *FORA.tv* 4. juli [Internett] Hentet 12. desember 2013, fra: http://fora.tv/2009/07/04/Antonio_Damasio_This_Time_With_Feeling

NRK (2013): *Dagsrevyen* 12. august [Internett] Hentet 3. mars 2014, fra:

<http://tv.nrk.no/serie/dagsrevyen/nnfa19081213/12-08-2013>

Analysemateriale

NRK (2013): *Debatten* 30. mai 2013 [Internett] Tilgjengelig fra:

<http://tv.nrk.no/serie/debatten/nnfa51053013/30-05-2013>

NRK (2013): *Valg 2013: Folkemøte i Bergen* 29. august 2013 [Internett] Tilgjengelig fra:

<http://tv.nrk.no/serie/valg-2013-tv/nnfa80002813/29-08-2013>

NRK (2013): *Valg 2013: Folkemøte i Tromsø* 22. august 2013 [Internett] Tilgjengelig fra:

<http://tv.nrk.no/serie/valg-2013-tv/nnfa80001613/22-08-2013>

NRK (2013): *Valg 2013: Partiledersdebatten* 6. september 2013 [Internett] Tilgjengelig fra:

<http://tv.nrk.no/serie/valg-2013-tv/nnfa80004013/06-09-2013>

NRK (2013): *Valg 2013: Åpningsdebatt i Arendal* 12. august 2013 [Internett] Tilgjengelig fra:

<http://tv.nrk.no/serie/valg-2013-tv/nnfa80000313/12-08-2013>

TV2 (2013): *Partiledersdebatt* 13. juni 2013 [Internett] Tilgjengelig fra:

<http://www.tv2.no/play/nyheter/innenriks/opptak-partiledersdebatten-724950.html>

TV2 (2013): *Partiledersdebatt* 21. august 2013 [Internett] Tilgjengelig fra:

http://live2.tv2.no/nyheter/partiledersdebatt_210813/#desktop

TV2 (2013): *Partiledersdebatten* 7. september 2013 [Internett] Tilgjengelig fra:

http://live2.tv2.no/nyheter/partiledersdebatt_070913/#desktop

TV2 (2013): *Statsministerduellen* 3. september 2013 [Internett] Tilgjengelig fra:

<http://www.tv2.no/play/nyheter/innenriks/opptak-statsministerduellen-740686.html>